

Paha puoliso, huono huoltaja - syyllisyys avioerossa ja lapsen huollossa 1900-luvulla

Jenni Kangas

Helsingin yliopisto

Oikeustieteellinen tiedekunta;

perhe- ja jäämistöoikeus

Pro gradu -tutkielma

Toukokuu 2012

SISÄLTÖ

LÄHTEET	IV
Kirjallisuus	IV
Virallisluntoiset julkaisut	VII
Virallislähteet	VII
Lyhenteet	VIII
1 JOHDANTO.....	1
1.1 Taustaa.....	1
1.2 Holhouksen ja huollon käsitteistä.....	3
1.3 Kysymyksen asettelu ja aiheen rajaus	4
1.4 Työn rakenne	5
2 AVIOEROT JA LASTEN HUOLTO - SYYLLISYYS	7
2.1 Avioero ja lapsen huolto naimiskaaren mukaan.....	7
2.1.1 Avioeroperusteet vuoden 1734 laissa.....	8
2.1.2 Lasten huolto - syyllisyys.....	10
2.2 Vaihtoehtoavioerot	12
2.2.1 Erivapausmenettely - taustaa.....	13
2.2.2 Pika-avioerot 1910-luvulla.....	15
2.2.3 Avioeroperusteet erivapausmenettelyssä 1920-luvulla.....	17
2.2.4 Erivapuserot ja lasten huolto	21
2.3 Kohti uutta avioliittolakia.....	25
2.3.1 Lainsäädännön muutos tarpeen	25
2.3.2 Naisten asema ja lakiuudistus	26
3 1940-LUVUN MURROS.....	29
3.1 Avioero ja lasten huolto vuodesta 1930 lähtien.....	29
3.1.1 Avioeroperusteet vuoden 1929 avioliittolaissa - Välikkoperiaate.....	29
3.1.2 Lasten huolto - huoltajan sopivuus.....	33
3.1.3 Äidin hoiva ja syyllisyys	38
3.1.4 Koskiko äidin hoiva kaikkia äitejä?	42
3.2 Syyllisyys murenee.....	44
3.2.1 Vanhemman oikeus tavata lastaan	45
3.2.2 Mahdollisuus muuttaa huoltoratkaisua.....	49

3.3	Yhteenveto.....	54
3.4	Asumusero - sopimusvapaus avioerolainsäädäntöön	55
3.4.1	Asumuseromenettelystä	56
3.4.2	Asumusero ja lasten huolto	60
3.4.3	Yhteenvetoa asumuserosta	62
4	HUOLTAJIEN TASAVERTAISUUS	63
4.1	Sukupuoliroolit muutoksessa.....	63
4.1.1	Tasa-arvo ja äidin hoivan kritiikki 1960-luvulla.....	63
4.1.2	Lapsipaketti 1970-luvulla - isien oikeudet	65
4.1.3	Äiti vai isä? Syyllisyys lapsen huollossa.....	68
4.2	Lapsen etu vastaan syyllisyys	71
4.2.1	Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta	72
4.2.2	Januksen kasvot.....	75
4.2.3	Avoliittolain uudistus - Irtisanomisen periaate	78
4.3	Uudistusten jälkeen.....	81
5	LOPUKSI.....	84

LÄHTEET

Kirjallisuus

- Aarnio, Aulis*: Lapsilainsäädännön taustaa, teoksessa Lapsioikeuden pääpiirteet, toimittanut *Heikki E. S. Mattila*, Juridica Helsinki 1981. Aarnio (Mattila 1981).
- Ahla, Eino J.*: Erivapautuksella myönnettyistä avioeroista ja näkökohtia avioerolainsäädäntömme uudistuksesta I. Lakimies 1915 s. 1-53. Ahla (LM 1915 I).
- Avioliitto-oikeutta*, Lakimiesliiton koulutuskeskuksen julkaisusarja N:o 25. Helsinki 1979.
- Boström, H.J.*: Kuolemantuomioista ja niitten täytäntöönpanosta Suomessa ennen vuotta 1826. Defensor Legis 1929 s. 163-196. Boström (DL 1929).
- Caselius, Ilmari*: Tapaamisoikeudesta. Lakimies 1952 s. 1-10. Caselius (LM 1952).
- Chydenius, Jakob*: Finsk äktenskapsrätt, Helsingfors 1922. Chydenius (1922).
- Encyclopædia Iuridica Fennica III* Perhe-, työ- ja sosiaaioikeus. Suomalainen oikeustietosanakirja, Suomalaisen lakimiesyhdistys, Jyväskylä 1996.
- Gottberg-Talve, Eva*: Perhe, Lapsi ja yhteiskunta, Helsinki 1988. Gottberg-Talve (1988).
- Gottberg, Eva*: Lapsen huolto, huoltoriidat ja pakkotäytäntöönpano, Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja, Yksityisoikeuden julkaisusarja A:93, Turku 1997. Gottberg (1997).
- Gottberg, Eva*: Perhesuhteet ja lainsäädäntö, 6. ajantasaistettu painos, Turku 2011. Gottberg (2011).
- Grönvall, F.*: Uusi avioliittolainsäädäntö selityksineen, toinen painos, WSOY Porvoo 1930. Grönvall (1930).
- Hakulinen, Y.J.*: Muutettu avioliittolaki. Defensor Legis 1948 s. 300-321 sekä 333-371. Hakulinen (DL 1948).
- Heikonen, A. R.*: Lapsen huollosta erotetun vanhemman oikeudesta tavata lasta. Lakimies 1951 s. 667-679. Heikonen (LM 1951).
- Helin, Markku*: Suomalainen avioeroprosessi, Helsinki Tammi 1974. Helin (1974).
- Helin, Markku*: Lapsen huolto, teoksessa Lapsioikeuden pääpiirteet, toinen painos, toimittanut *Heikki E.S. Mattila*, Juridica Helsinki 1984. Helin (Mattila 1984).
- Helin, Markku*: Avioliiton solmiminen, purkaminen ja avioliiton henkilöoikeudelliset vaikutukset. I luku teoksessa *Aarnio, Aulis - Helin, Markku*: Avioliittolain muutetut säännökset, Tampere 1988. Helin (Aarnio - Helin 1988).
- Helminen, Jarkko*: Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, Helsinki 1986. Helminen (1986).
- Huttunen, Oiva*: Avioliittolaki, Otava Helsinki 1930. (Huttunen 1930)
- Huttunen, Oiva*: Avioliittolaki, toinen painos, Porvoo 1945. (Huttunen 1945)

- Jaakkola, Risto*: Avioero 1988, Lainuudistuksen ensimmäinen vuosi, Tutkimus Helsingin raastuvanoikeuteen tehdyistä avioerohakemuksista, Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 94, Helsinki 1989. Jaakkola (1989).
- Jaakkola, Risto - Mahkonen, Sami* (EIF III 1996), ks. *Encyclopædia iuridica fennica III*.
- Jallinoja, Riitta*: Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet, WSOY Porvoo 1983. Jallinoja (1983).
- Jallinoja, Riitta*: Perhekäsityksistä perhettä koskeviin ratkaisuihin. II luku teoksessa *Haavio-Mannila, Elina, - Jallinoja, Riitta - Strandell, Harriet*: Perhe, työ ja tunteet - ristiriitoja ja ratkaisuja, WSOY Porvoo 1984. Jallinoja (1984).
- Kaila, Kustavi*: Aviokaariehdotuksen säännökset avioliiton päättämisestä ja purkamisesta. Lakimies 1924 s. 265-289. Kaila (LM 1924)
- Kaira, Kurt*: Juridiska Föreningens förhandlingar år 1939.3. Kunna makar, vilka vunnit äktenskaps-skillnad, avtalsvis vidtagna bindande ändring i rättens beslut om vårdnaden av makarnas barn? Centralavdelningen, Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland 1940 s. 104-108. Kaira (JFT 1940).
- Kangas, Urpo*: Omaisuuden yhteisyydestä omaisuuden erillisyyteen, Helsinki 1996. Kangas (1996).
- Kangas, Urpo*: Lapsioikeus, teoksessa *Oikeustiede Suomessa 1900 – 2000*, toimittanut *Urpo Kangas*, Juva 1998. Kangas (1998)
- Kurki-Suonio, Kirsti*: Isien oikeuden ja lapsen etu, teoksessa *Naisnäkökulmia oikeuteen*, toimittanut *Riitta Turunen*, Gaudeamus 1992. (Kurki-Suonio 1992).
- Kurki-Suonio, Kirsti* (EIF III 1996), ks. *Encyclopædia iuridica fennica III*.
- Kurki-Suonio, Kirsti*: Äidin hoivasta yhteishuoltoon - Lapsen edun muuttuvat oikeudelliset tulkinnat, Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 222, Vammala 1999. Kurki-Suonio (1999).
- Laurinkari, Helena*: Huolto, teoksessa *Lapsioikeuden pääpiirteet*, toimittanut *Heikki E.S. Mattila*, Juridica Helsinki 1981. Laurinkari (Mattila 1981)
- Mahkonen, Sami*: Köyhä lapsi. Selvitys lastensuojelulainsäädännön historiasta vuosina 1849-1936. Helsingin yliopiston yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja, Helsinki 1974. Mahkonen (1974).
- Mahkonen, Sami*: Johdatus perheoikeuden historiaan. Suomen lakimiesliiton Kustannus Oy, Helsinki. 1978. Mahkonen (1978).
- Mahkonen, Sami*: Avioero. Tutkimus avioliittolain erosäännösten taustasta ja tarkoituksesta. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 149, Vammala 1980. Mahkonen (1980).
- Mahkonen, Sami*: Lapsen huolto ja tapaamisoikeus, Juridica Helsinki 1983. Mahkonen (1983).
- Mahkonen, Sami*: Avoliitto. Suomen lakimiesliiton kustannus, Vammala 1984. Mahkonen (1984).

- Mahkonen, Sami:* Voidaanko lasta lailla suojella? Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1991. (Mahkonen 1991).
- Mahkonen, Sami:* Parisuhde ja vanhemmuus, Jyväskylä 1998. Mahkonen (1998).
- Mahkonen, Sami:* Avioliiton solmiminen ja purkaminen. I luku. teoksessa *Aarnio, Aulis – Mahkonen, Sami:* Suomen avioliitto-oikeus, Jyväskylä 1983. Mahkonen (Aarnio - Mahkonen 1983).
- Melander, Ilmari:* Lapsen huollosta, yksityisoikeudellinen tutkimus I. Suomalaisen Lakimiesten Yhdistyksen julkaisuja N:o 20, Vammala 1939. (Melander 1939).
- Melander, Ilmari:* Avioeron vaikutuksesta lapsen huoltoon. Vammala 1940 (Melander 1940)
- Melander, Ilmari:* Olisiko asumuserosäännöstö palautettava avioliittolainsäädäntöömme? Lakimies 1947 s. 482-493. Melander (LM 1947).
- Melander, Ilmari:* Asumusero, Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 38, Vammala 1949. Melander (1949).
- Mikkola, Matti:* Avioton lapsi, Tammi Helsinki 1972. Mikkola (1972).
- Niemivuo, Matti:* Sosiaalilautakunnan ja holhouslautakunnan tehtävät lasten huoltoa koskevissa asioissa, teoksessa Lapsioikeuden pääpiirteet, toimittanut *Heikki E.S. Mattila*, Juridica Helsinki 1981. Niemivuo (Mattila 1981)
- Nuutilainen, Aune:* Lapsipaketti - Lapsen asemaa koskeva lainsäädäntöuudistus, Kunnallispaino 1976. Nuutilainen (1976).
- Pylkkänen, Anu:* Avioliitto-oikeuden modernisoitumisen varhaisvaiheista Suomessa. Lakimies 1994 s. 585-606. Pylkkänen (1994).
- Rautiala, Martti:* Avioliiton purkaminen. Avioliiton pätemättömyys ja avioero, Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 12, Vammala 1946. Rautiala (1946).
- Rautiala, Martti:* Avioliitto-oikeus, Turku 1948. Rautiala (1948).
- Rautiala, Martti:* Suomen avioliittolainsäädäntö, Porvoo 1948. Rautiala (1948 II).
- Rautiala, Martti:* Avioliitto-oikeus, Helsinki 1959. Rautiala (1959).
- Rautiala, Martti:* Lapsioikeus, Suomen lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1979. Rautiala (1979).
- Rautiala, Martti:* Avioliiton päättäminen ja purkaminen, Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 30. Helsinki 1984. Rautiala (1984).
- Saarenpää, Ahti:* Avioliittolain muutokset, neljäs uudistettu painos, Rovaniemi 1992. Saarenpää (1992).
- Savolainen, Matti:* Lapsen huolto ja tapaamisoikeus, Suomen lakimiesliiton kustannus Oy, Helsinki 1984. Savolainen (1984).
- Savolainen, Matti - Halme-Kauranen, Ritva - Jaakkola, Risto:* Ehdotus laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta sekä holhouslain muuttamisesta, Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 9/1982, Helsinki 1982. Savolainen - Halme-Kauranen - Jaakkola (LaVO 9/1982).

Sihvo, Jouko: Avioliitto ja avioero. Tutkimus eräistä avioliittoa ja avioeroa koskevista käsityksistä ja käyttäytymismuodoista 1940-luvun lopusta lähtien Suomessa. Kirkon tutkimuslaitos sarja A N:o 30, Vammala 1976. Sihvo (1976).

Sulkunen, Irma: Naisen kutsumus - Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen, Helsinki 1989. Sulkunen (1989).

Tulenheimo-Takki, Anja: Lapsen huollon määräytymisestä avioliiton purkautuessa, erityisesti äidin etusijan periaatteesta ja status quo-olettamasta, Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland 1979 s.179-202. Tulenheimo-Takki (JFT 1979).

Virallisluntoiset julkaisut

Komiteamietintö 1972: A 21, Avioliittokomitean mietintö I, Helsinki 1972. ALkomitea (1972).

Komiteamietintö 1983:20, Avioliiton solmiminen ja purkaminen, Avioliittotoimikunnan mietintö, Helsinki 1983. ALtoimikunta (1983).

Virallislähteet

Avioliittolaki (234/1929)

Asetus avioliittolain ja sen voimaanpanosta annetun lain soveltamisesta (368/1929)

Holhouslaki (34/1898)

Laki avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista (173/1922)

Laki holhoustoimesta (442/1999)

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983)

Laki ottolapsista (208/1925)

Lyhenteet

AL	Avioliittolaki (234/1929)
ALA	Asetus avioliittolain ja sen voimaantulon jälkeen annetun lain soveltamisesta (368/1929)
AuLapsiL	Laki avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista (173/1922)
DL	Defensor Legis
HolhL	Holhouslaki (34/1898)
JFT	Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland
KKO	Korkein oikeus
Km	Komiteamietintö
LHL	Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983)
LM	Lakimies
LSL	Lastensuojelulaki
Lvk	Lakivaliokunta
NK	Naimiskaari (vuoden 1734 laki)
RK	Rikoskaari (vuoden 1734 laki)
RO	Raastuvanoikeus
ÄL	Äktenskapslag (Ruotsin)

1 JOHDANTO

1.1 Taustaa

Perheoikeutta koskevalle lainsäädännölle on ollut tyypillistä sen suhteellisen hidas kehittyminen. Esimerkiksi muilla oikeudenaloilla muuntuminen on ollut huomattavasti nopeampaa. Perheoikeudelle ominaista on ollut myös se, että lain säätämisellä on usein vain kirjattu ylös jo pitkään oikeuskäytännössä vallinnut tilanne.¹ Yksi syy perheoikeuden hitaaseen kehittymiseen on ollut suhtautuminen avioliittoon ja erityisesti avioeroon².

Avioeroon suhtautuminen on taas puolestaan vaikuttanut lasten huoltoon. Niin kauan, kuin syyllisyys on ollut tärkeä väline avioeroprosesseissa, on sillä ollut myös vaikutusta lasten huoltoon määrättäessä. Ennen vuoden 1929 avioliittolain voimaantuloa syyllisyys olikin periaatteessa ainoa peruste, jonka mukaan lasten huolto arvioitiin, jolleivät vanhemmat olleet siitä sopineet³. Silloin voimassa olleen vuoden 1734 lain naimiskaaren mukaan huolto uskottiin pääsääntöisesti sille, joka oli avioeroon syytön. Syyllinen puoliso puolestaan erotettiin huollosta. Katsottiin, että paha puoliso oli samalla myös huono huoltaja.

Näin oli myös avioliittolain voimaan tultua vuoden 1930 alusta lähtien, mutta syyllisyys sai rinnalleen muitakin perusteita. Sen rinnalle tuli uuden lain myötä myös niin kutsuttu välirikoperiaate, ja lasten huoltajaksi määrättiin pääsääntöisesti huoltajaksi paremmin sopiva vanhempi. Sopivuutta arvioitiin lapsen edun näkökulmasta. Jos molemmat vanhemmat olivat yhtä sopivia, oli syyllisyys tällöin ratkaiseva kriteeri. Paha puoliso ei siis enää pelkästään avioeroon syyllisyytensä vuoksi välttämättä ollut myös huono huoltaja. Ei varsinkaan, jos tämä paha puoliso oli äiti. Useimmiten kuitenkin isät olivat niitä pahoja puolisoita, jotka useimmiten syyllistyivät avioeroperusteina oleviin tekoihin⁴. Käytännössä alettiin kuitenkin katsoa, ettei pahankaan puolison tulisi menettää lapsiaan lopullisesti, ja heille ryhdyttiinkin myöntä-

¹ Mahkonen (1978), s. 9.

² *"Perhelainsäädäntö on aina ollut yhteiskunnan virallismoraalin herkkäliikkeinen mittari. Sen eräänä tehtävänä on ollut toimia juuri yhteiskunnan valtaryhmittymien moraaliasenteiden julkaisukanavana."* Helin (1974), s. 26.

³ Kurki-Suonio (1999), s. 369.

⁴ Ks. esim. Rautiala (1946), s.209-218 sekä Caselius (LM 1952), s 2-3.

mään oikeuksia tavata lapsiaan; syyllisyydestä huolimatta. Pahat puoliset erotettiin edelleenkin lasten huollosta, mutta oikeuskäytännössä tapahtui kehitystä, joka osoitti, ettei tämä huollosta erotettu puoliso ole niin paha, että suhde lapsiin tuli katketa kokonaan ja lopullisesti. Tapaamisoikeuden kanssa huollosta erotetun oikeudellista asemaa lapsiinsa nähden vahvisti myös mahdollisuus muuttaa avioeron yhteydessä tehtyä huoltoratkaisua. Syyllisestä puolisoista saattoi näin tulla lastensa huoltaja.

Tämä 1940-luvulta alkanut kehitys, jota kutsun syyllisyyden murenemiseksi, jatkui aina 1980-luvun lopulle saakka, jolloin avioliittolain uudistus astui voimaan tammikuun alusta vuonna 1988. Tällöin avioliittolaista lopulta poistettiin syyllisyyteen pohjautuvat avioeroperusteet ja avioerosta tuli irtisanomisperusteinen. Avioeron saamiseksi ei tarvinnut enää esittää syytä, vaan eron saamiseksi riitti puolisojen yhteinen tai toisen puolison yksin tekemä hakemus. Tätä ennen, vuonna 1984, oli tullut voimaan uusi laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, jossa lapsen etu nostettiin ensisijaiseksi ja periaatteessa ainoaksi huollon määräytymisen kriteeriksi, ja syyllisyys poistui kokonaan lapsen huollosta. Lapsen huoltoasia irrotettiin avioeroprosessista ja nyt syyllisestäkin, pahasta puolisoista, saattoi tulla lapsensa huoltaja, jos se katsottiin lapsen edun mukaiseksi. Syyllisyydellä ei ollut enää merkitystä avioerossa eikä lapsen huollossa. Syyllisen ja syyttömän puolison asemat olivat tasaveroiset, ainakin siis lain mukaan. He saattoivat olla jopa yhdessä lapsensa huoltajia eron jälkeen. Yhteishuollosta tulikin uuden lapsenhuoltolain ja sittemmin avioliittolain uudistuksen jälkeen pääsääntö huoltomuotoa ratkaistaessa.

Siitä huolimatta, että perheoikeuden normeille on ollut ominaista tietynlainen lukkiutuneisuus, on kuitenkin käytännössä tapahtunut suuriakin muutoksia. Yhteiskunnan muutokset ovat aiheuttaneet muutoksia esimerkiksi avioliittoon ja avioeroon suhtautumiseen, ja tämän myötä kehitys on tapahtunut kirjoitetusta laista riippumatta⁵. Tästä hyvänä esimerkkinä 1920-luvulla huippunsa saavuttanut erivapausmenettely, jonka turvin korkein oikeus saattoi myöntää avioeron useilla muillakin lakiin kirjaamattomilla perusteilla. Käytäntö on siis ikään kuin ohjannut lainsäädäntöä. Käytännössä tapahtuneet muutokset saatiin kirjattua lakiin vasta niinkin myö-

⁵ Mahkonen (1978), s. 9-10.

hään kuin 1980-luvulla, vaikka yritystä oli ollut jo aiemmin. Suhtautuminen avioeroon oli nyt vihdoinkin muuttunut niin, että muutokset olivat mahdollisia.

1.2 Holhouksen ja huollon käsitteistä

Ennen nykyistä lakia lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983) laissa ei ollut vakiintunutta huoltokäsitettä. Erinäisissä laeissa säädettiin kyllä huollosta, mutta mitään määritelmää tälle termille ei ollut annettu. Holhouksella tarkoitettiin lähinnä lapsen omaisuuden hoitamista ja huollolla puolestaan lapsen kasvatusta ja huolenpitoa. Holhous laajassa mielessä saattoi myös käsittää nämä molemmat termit. Huolto oli ikään kuin toissijaista holhoukseen nähden, sillä äidillä saattoi olla lasten huolto-oikeus, vaikka isä oli edelleen lasten holhooja. Isän ollessa holhooja, hänellä tosin oli lähin oikeus lasten huoltoon.⁶

Vuoden 1929 avioliittolain säätämisen myötä holhoojan ja huoltajan roolit yhdistyivät, sillä tästä lähtien se vanhempi kenelle lasten huolto uskottiin, oli nyt myös samalla lasten holhooja (vrt. huoltajan ja nyk. edunvalvojan roolit.) Aviottomien lasten osalta laissa ei puhuttu lainkaan lasten huollosta, vaan ainoastaan holhouksesta^{7,8}.

Vasta vuonna 1984 voimaantulleen niin kutsutun lapsenhuoltolain säätämisen yhteydessä nämä kaksi termiä erotettiin toisistaan. Lapsen huollolla tarkoitettiin nyt, ja tarkoitetaan edelleen, lapsen henkilökohtaista hoitamista ja huolenpitoa, vastuun kantamista lapsesta sekä hänen edustamistaan henkilöä koskevissa asioissa.⁹ Holhous tarkoittaa puolestaan lapsen omaisuuden hoitoa. Huoltoa koskevat säännökset siirrettiin yllä mainittuun lakiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, ja holhousasiat jäivät holhouslakiin. Vuodesta 1999 uudistuksessa termit holhous ja holhooja vaihtuivat termeiksi edunvalvonta ja edunvalvoja¹⁰.

Tässä työssä saatetaan käyttää holhouksen ja huollon termejä hiukan epäjohdonmukaisesti. Tämä johtuu siitä, että näitä termejä käytetään tässä työssä lähteinä käytetyissä teoksissakin

⁶ Ks. esim. Laurinkari (Mattila 1981), s. 79.

⁷ Ks. Savolainen (1984), s. 77.

⁸ Holhouksen ja huollon käsitteistä Melander (1939), s. 9-10 sekä Melander (1940), s. 1-2.

⁹ Gottberg (2011), s. 174.

¹⁰ Ks. laki holhoustoimesta (442/1999).

hieman epäloogisesti. Työssä käytetään huolto -termiä eräänlaisena yleisnimityksenä holhoukselle ja huollolle, siinä mielessä kuin sillä nykyään tarkoitetaan.

1.3 Kysymyksen asettelu ja aiheen rajaaminen

Tämän tutkielman tavoitteena on tutkia avioerojen sekä lapsen huollossa ja tapaamisoikeudessa tapahtunutta kehitystä Suomessa 1900-luvulla. Tutkimus kohdistuu ajanjaksolle, joka sijoittuu suurin piirtein vuoden 1898 holhouslain ja vuoden 1987 avioliittouudistuksen välille. Tarkoitus on tarkastella edellä mainittua kehitystä syyllisyyden näkökulmasta. Pyrkimyksenä on selvittää miten syyllisyys avioeroon on vaikuttanut vanhemman asemaan huoltajana. Toisin sanoen, kuinka pahan puolison ja hyvän huoltajan roolit ovat kyseisen ajanjakson aikana muuttuneet. Tarkoitus on myös selvittää sitä, minkälainen merkitys oikeuskäytännöllä on ollut tässä kehityksessä. Vaikka syyllisyys on tässä työssä pääteemana, on tarkoituksena kuvata avioeroprosessissa sekä lapsen huollossa ja tapaamisoikeudessa tapahtunutta kehitystä yleisemminkin tuona aikana.

Pyrin vastaamaan yllä esitettyihin kysymyksiin etenemällä kronologisesti ja arvioimaan aina kullekin ajanjaksolle ominaisia muutoksia. Näitä muutoksia pyrin selittämään liittämällä ne kulloinkin kyseessä olevan aikakauden yhteiskunnalliseen kontekstiin. Lähdin työssäni liikkeelle 1900-luvun alussa vallinneesta tilanteesta, joka oli niin avioerojen kuin lasten huollon suhteen pysynyt laissa jo pitkän ajan samanlaisena. Avioero oli mahdollista ainoastaan toisen puolison syyllisyyden perusteella, ja syyllisyys avioeroon vaikutti suoraan lasten huollon määräytymiseen. Ajan kuluessa suhtautuminen niin avioeroon kuin syyllisyyteenkin on muuttunut. Nykyisessä vuonna 1987 uudistetussa avioerolainsäädännössä ei syyllisyydelle anneta enää merkitystä. Lapsenhuoltolaista syyllisyyden vaikutus huoltajan määräytymiseen poistui jo muutamaa vuotta aiemmin. Tämä muutos on tapahtunut pikkuhiljaa tuon lähes sadan vuoden aikana, ja muutoksen voi ajatella tapahtuneen ikään kuin palmikon lailla. Suhtautuminen avioeroon on vaikuttanut osaltaan lasten huoltoon, ja lasten huollossa tapahtuneet muutokset ovat taas antaneet vaikutteita avioeroon. Muutokset ovat tapahtuneet tavallaan askel kerrallaan ja tästä johtuen kehityksestä syntyy mielikuva palmikon solmimisesta.

Tässä tutkielmassa pääteemana on siis lasten huollon ja tapaamisoikeuden määräytyminen nimenomaan avioerotilanteessa ja syyllisyyden vaikutus siihen. Avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten ja heidän vanhempansa jäävät periaatteessa tämän tutkielman ulkopuolelle, sillä syyllisyys ei vaikuttanut niin sanottujen au-lasten huoltoon. Aviottomien lasten vanhempien asemaa huoltajana tullaan tutkimuksessa kuitenkin sivuamaan lähinnä vertailtaessa heidän asemaa suhteessa aviossa syntyneiden lasten vanhempiin.

1.4 Työn rakenne

Ensimmäisessä varsinaisessa luvussa käsitellään avioeroprosessin ja lasten huollon tilannetta ennen nykyisen avioliittolakiimme voimaantuloa tammikuun alussa 1930. Tällöin voimassa oli vielä kirkollisista säännöksistä peräisin oleva 1734 lain naimiskaari, jonka mukaan syyllisyys oli ratkaiseva kriteeri niin avioeroissa kuin lapsen huollossakin. Avioeroperusteita oli tuohon aikaan vain kaksi, aviorikos, eli huoruus, sekä puolison hylkääminen. Eroperusteiden niukuus sai aikaan sen, että niin sanottu erivapausmenettely, jonka turvin korkein oikeus saattoi myöntää avioeron muistakin lakiin perustumattomista syistä, nousi suureen suosioon 1920-luvulla. Naimiskaaressa säädettyjen avioeroperusteiden nojalla tuomitut avioerot puolestaan vähenivät huomattavasti. Eräät tuomioistuimet alkoivat myös myöntää avioeroja naimiskaaren hylkäämistä koskevia säännöksiä vapaamielisesti tulkiten. Näitä alioikeuksien myöntämiä eroja kutsuttiin pika-avioeroiksi.

Tämän ajanjakson kannalta kiinnostavaa on se, että samaan aikaan oli kaksi vaihtoehtoista (kolme, jos pika-avioerot lasketaan mukaan) menettelyä, joista avioeroa suunnittelevat puoliset saattoivat valita: naimiskaaren mukainen avioeroprosessi, jossa tärkeintä oli syyllisyyden selvittäminen sekä korkeimman oikeuden harkintaan perustuva erivapausmenettely, jossa syyllisyydellä ei ollut juurikaan merkitystä. Lasten huolto järjestyi eri tavoin riippuen siitä kumpaa kautta puoliset saivat avioeron.

Seuraavaksi tarkastellaan avioeroperusteita ja lasten huoltoa vuoden 1929 avioliittolain voimaantulon jälkeisenä aikana. Syyllisyyden rinnalle tuli lapsen etu lasten huollon määräämisen kriteerinä, ja lasten etuun alettiin muutoinkin enenevässä määrin kiinnittää huomiota. Tätä kuvastaa esimerkiksi avioliittolaissa säädetty tuomioistuinten velvollisuus tehdä lapsen huol-

toa koskeva päätös. Tämä päätös tuli tehdä ennen kaikkea lapsen etua silmällä pitäen, ei siis enää suoraan syyllisyyden perusteella. Avioero erivapauksin ei enää ollut mahdollista uuden avioliittolain voimaan tultua, mutta erivapausmenettelyn vaikutus näkyi lakiin lisätyissä avioeroperusteissa. Kaikki avioero- ja huoltoasiat tulivat nyt alioikeuksien käsiteltäviksi ja lapsen etu tuli ainakin muodollisesti huomioitua jokaisen avioeron yhteydessä. Vanhemmista tuli uuden lain myötä tasaveroisia holhouksen suhteen, joten nyt myös äidistä saattoi tulla lastensa täysivaltainen holhooja eron jälkeen. Tästä alkoikin eräänlainen äidin hoivan ihannointi ja lapset määrättiin avioeron yhteydessä yhä useammin äidille. Vaikka molemmat vanhemmat olivat lastensa holhoojia avioliiton aikana, katsottiin, ettei se voinut jatkua avioliiton päätyttyä, vaan huolto tuli määrätä jommallekummalle puolisoista, ja toinen puoliso erotettiin huollosta kokonaan. Huollosta erotetun vanhemman asema kuitenkin vahvistui 1940-luvulta lähtien tapaamisoikeuden myöntämisen myötä. Syyllisyys vaikutti edelleen sekä avioeroissa että lapsen huollossa, mutta sen merkitys alkoi kuitenkin muuttua.

Seuraavaksi on tarkoitus kuvata sitä, kuinka syyllisyyden merkitys vähenee entisestään 1960-luvulta alkaen, ja vanhemmista alkaa tulla tasaveroisia lastensa huollon suhteen, ainakin lain mukaan. Äitien etusija lasten huollossa alkoi menettää asemaansa ja äidin hoivaa kohtaan esiintyi kritiikkiä. Koska kaupungistumisen myötä äidit alkoivat työskennellä yhä enemmän ansiotyössä kodin ulkopuolella, katsottiin, ettei äiti enää automaattisesti ollut parempi huoltaja lapsilleen. Isät saattoivat saada lastensa huoltajuuden, eikä isiä pidetty erotilanteessa niin huonoina huoltajina kuin aiemmin. Vanhempien asema muuttui siis tasaveroisemmaksi, ainakin lain tasolla. Tämä kehitys johti uuden lapsenhuoltolain säätämiseen ja avioliittolain uudistukseen 1980-luvulla, jolloin syyllisyys poistui kokonaan avioerosäännöksistä sekä lapsen huollon määräytymisen kriteereistä.

2 AVIOEROT JA LASTEN HUOLTO - SYYLLISYYS

Avioerot tulivat Suomessa ja Ruotsissa sallituiksi 1500-luvulla¹¹. Hyväksytyt avioeroperusteet sisältyivät uskonpuhdistuksen jälkeen kirkolliseen lainsäädäntöön, vuonna 1571 annettuun kirkkojärjestykseen ja myöhemmin vuoden 1686 kirkkolakiin. Näiden lakien voimassaoloaikana kirkon vaikutusvalta avioliittoon liittyvissä asioissa oli välitöntä, sillä kirkon viranomaiset määrittelivät avioeroperusteet ja menettelytavat avioerojutuissa. Kirkon vaikutusvalta alkoi muuttua välilliseksi, kun avioerosäännökset siirrettiin kirkollisista laeista vuoden 1734 lain naimiskaareen, joka tuli voimaan vuonna 1736.¹²

2.1 Avioero ja lapsen huolto naimiskaaren mukaan

Ennen nykyisen avioliittolain (sittemmin uudistuksia kokeneen) voimaantuloa vuoden 1930 alusta avioero-oikeudenkäynneissä sovellettiin siis vuoden 1734 lain naimiskaarta¹³. Avioero oli tämän lain mukaan mahdollinen ainoastaan huorinteon ja omavaltaisen hylkäämisen perusteella¹⁴. Muita perusteita ei naimiskaareen ollut hyväksytty¹⁵. Eroprosessissa oli erittäin tärkeää selvittää avioeroon syyllinen¹⁶. Vuoden 1898 holhouslain alkuperäiset säännökset perustuivat isänvallan ja agnaattisen holhouksen periaatteelle. Tämä tarkoitti sitä, että lapsen holhoojana ja huoltajana oli lapsen isä.¹⁷

¹¹ Avioerot olivat kiellettyjä kristinuskon valtaanpääsyn jälkeen noin 1100-luvulta lähtien. Ainoastaan asu-
musero oli mahdollinen. Sitä haettiin yleensä silloin, kun puoliso oli syyllistynyt aviolliseen uskottomuuteen.
Tätä ennen, ns. pakanuuden ajalla, avioero oli jokseenkin vapaamuotoinen toimenpide, sillä ei edellytetty mi-
tään virallista vahvistusta erosta. Jaakkola - Mahkonen (EIF III 1996), s. 51 ja Ahla (LM 1915 I), s. 4. Avioliit-
ton purkaminen tapahtui luultavasti siten, että aviomies hylkäsi vaimonsa todistajien läsnäollessa. Vaimolla ei
oletettavasti ollut oikeutta purkaa avioliittoa. ALkomitea (1972), s. 150.

¹² Tämä maallinen lainsäädäntö kuitenkin pohjautui edeltäjiensä, kirkkojärjestyksen ja kirkkolain, omaksumille
periaatteille Jaakkola - Mahkonen (EIF III 1996), s. 51 sekä Helin (1974), s. 20.

¹³ Naimiskaaresta esim. Mahkonen (1978), s. 85. Ks. myös Huttunen (1930), s. 1.

¹⁴ Mahkonen (1980) s. 34 ja Rautiala (1946) s. 93.

¹⁵ Mahkonen (1991), s. 42.

¹⁶ NK 13:1, 13:4 ja 13:6. Ks. Helin (1974), s. 19.

¹⁷ Savolainen (1984), s. 5-6.

2.1.1 Avioeroperusteet vuoden 1734 laissa

Vuoden 1734 naimiskaaren mukaan avioero voitiin siis myöntää vain joko aviollisen uskottomuuden tai puolison hylkäämisen perusteella. Avioero voitiin myöntää uskottomuusperusteella vain, mikäli pystyttiin osoittamaan toisen puolison syyllistyneen avioliiton kariutumisen aiheuttaneeseen tekoon. Syyllisen puolison oma tunnustus ei kelvannut näytöksi, vaan tuomareiden tuli selvittää tarkoin makaamisen ajankohta, paikka ja "rikoskumppanin" henkilöllisyys sekä muut asiaan vaikuttavat seikat.¹⁸

Säännöksen mukaan eron myöntäminen oli mahdollista vain, mikäli syytön puoliso ei ollut antanut anteeksi huorintekoa. Tällä tarkoitettiin sitä, ettei syytön puoliso saanut olla aviorikoksen tehneen puolison kanssa vuodeyhteydessä, mikäli halusi vaatia eroa¹⁹. Jos molemmat puoliset olivat syyllistyneet uskottomuuteen, eroa ei myönnetty. Avioeroprosessissa oli tärkeää löytää avioeroon syyllinen, joten jos molemmat olivat yhtä syyllisiä eroon, ei eron myöntämiselle ollut naimiskaaren mukaan perusteita²⁰.

NK 13:1: Jos mies tekee huorin ja vaimo ei tahdo hänen rikostansa anteeksi antaa eikä ole, saatuaan siitä tiedon, pitänyt hänen kanssaan vuodeyhteyttä, niin tapahtukoon avioero, ja mies menettäköön vaimolle puolet naimaosaansa pesästä.

Jos vaimo sen tekee, olkoon laki sama ja hän menettäköön huomenlahjansakin. Jos molemmat ovat huorin tehneet eikä toinen ennen ole toisen kanssa sopinut, älköön heidän avioliittoansa purettako.²¹

Aviollisen uskottomuuden katsottiin olevan niin vakava rikos, ettei siihen syyllistynyt saanut solmia uutta avioliittoa. Toisaalta huoruuden katsottiin olevan niinkin räikeä rikos, että siitä

¹⁸ Naimiskaaren säännös (NK 13:1) oli lähtöisin vuoden 1686 kirkkolaista. Edeltäjästään poiketen siitä puuttui tarkemmat ohjeet siitä, milloin makaaminen katsottiin toteennäytetyksi. Mahkonen arvelee, että naimiskaaren voimassaolon alkuaikoina säännös mahdollisti keinotekoisen avioeron järjestämisen, sillä vuoden 1798 kuninkaallisessa julistuksessa tuomareita muistutettiin näytön vaatimisen tärkeydestä. Mahkonen (1978), s. 91-92. Ks. myös Mahkonen (1980), s. 38-39.

¹⁹ Mahkosen mukaan vuodeyhteys ei merkinnyt vuoden 1734 lain aikaan sukupuoliyhteyttä, vaikka suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa näin ajateltiin. Mahkonen (1980), s. 37. Vrt. Chydenius (1922), s.108-109.

²⁰ Jos aviorikokseen syyllistynyt puoliso sai tekonsa anteeksi, ja toinen puoliso tämän jälkeen teki huorin, oli ensin uskottomuuteen syyllistynyt oikeutettu hakemaan eroa. Sillä, joka nyt oli tehnyt huorin, ei enää tätä oikeutta ollut. Mahkonen (1980), s. 36 ja alaviite 36.

²¹ Ks. esim. Mahkonen (1980), s. 33.

oli vuoden 1734 lain rikoskaaressa säädetty kuolemanrangaistus²². Rikoskaaren säännöksillä ei kuitenkaan liene ollut suurta käytännön merkitystä, ainakaan vuoden 1825 jälkeen, jolloin kuolemanrangaistuksia ei Suomessa pantu enää rauhanaikana täytäntöön²³. Lisäksi rikoskaaren säännöksessä edellytettiin molempien rikokseen osallistuneiden olevan tahollaan naimisissa, joten jos vain toinen oli aviossa, ei kuolemanrangaistusta liene tuomittu^{24, 25}.

*NK 13:2: Joka on avioliiton huoruudella rikkonut, älköön menkö toisiin naimisiin ennen kuin syytön on kuollut taikka naimisiin joutunut taikka siihen suostuu ja kuningas antaa luvan. Jos hän sen kuitenkin tekee, vetäköön sakkoa kaksikymmentä talaria ja avioliitto olkoon mitätön. Älköön myöskään syytön, kymmenen talarin sakon uhalla, menkö toisiin naimisiin, ennen kuin ero on laillisesti tapahtunut.*²⁶

Säännös omavaltaisesta hylkäämisestä sisälsi sekin toisen puolison syyllisyyteen perustuvan avioeroperusteen. Säännökseen sisältyi kolme edellytystä, joiden tuli täytyä eron saamiseksi. Hylkäävän puolison tuli ensinnäkin osoittaa vastenmielisyyttä toista puolisoa kohtaan. Toiseksi hänen tuli lähteä ulkomaille (tai kadota kotimaassaan jäljettömiin) siinä tarkoituksessa, ettei enää palaa kotiin jatkamaan yhteiseloa puolisonsa kanssa, ja kolmanneksi edellytettiin, ettei puolisonsa hylännyt palannut vuoden kuluessa tuomioistuimen antamasta kuulutuksesta.

NK 13:4: Jos mies häijyydestä ja ynseydestä luopuu ja karkaa vaimostaan ja matkustaa ulkomaille siinä mielessä, ettei enää ole ja asu hänen kanssansa, niin älköön hänellä olko oikeutta hallita pesäosaansa eikä kiinteätä omaisuuttansa. Jos vaimo tahtoo hänestä erota, ottakoon tuomarilta haasteen. Jos ei tiedetä, missä mies oleskelee, kuulututtakoon tuomari kaikissa kihla-

²² RK 56:1: *Jos nainut mies tekee huorin toisen miehen vaimon kanssa, menettäköön kumpikin henkensä* RK 10:1:ssä puolestaan säädettiin: *Joka sekaantuu elukkaan tahi muuhun järjettömään luontokappaleeseen, on mestattava ja lavalla poltettava; samalla tapettakoon ja poltettakoon se eläin.* Eläimeen sekaantuminen ei ollut avioeroperuste naimiskaaren mukaan, mutta eron saattoi tällä perusteella saada erivapaudella. *"Jos kerran huoruus oli eroperuste, piti avioero sitä suuremmalla syyllä myöntää em. kaltaisen luonnottoman haureuden perusteella"*. Tätä mieltä oli Frederik Schrevelius jo vuonna 1849. Mahkonen (1980), s. 35-36.

²³ Ks. esim. Boström: Kuolemantuomioista ja niitten täytäntöönpanosta Suomessa ennen vuotta 1826 (DL 1926), s. 186.

²⁴ Toisaalta, jos kuolemanrangaistuksia olisi pantu toimeen huoruuden perusteella, tuskin avioliittolainsäädännössä olisi NK 13:2:n kaltaisia säännöksiä, jossa kielletään huoruuteen syyllistynyttä solmimaan uutta avioliittoa sakkorangaistuksen uhalla.

²⁵ 1600-luvun lopulla lakikomissio oli ehdottanut, että vain miehellä olisi ollut oikeus nostaa kanne huoruuden perusteella. Miehen etuoikeutettua asemaa oli perusteltu vetoamalla mm. Jumalan lakiin ja luonnonoikeuteen. Mahkonen (1980), s. 34. Naisen aviorikosta pidettiin siis pahempaa, kuin miehen.

²⁶ Autonomian ajalla luvan uuteen liittoon antoi keisari ja itsenäisyyden jälkeen korkein oikeus. Mahkonen (1980), s. 34.

kunnan kirjoissa tahi kaupungissa, jos mies on siellä asunut, niin myös lähimmissä pitäjissä, ja pankoon hänelle yön ja vuoden määräjän. Jos hän ei sillä ajalla palaa, tuomitkoon tuomari eroon, ja mies menettäköön kaiken pesäosansa. Laki olkoon sama, jos vaimo karkaa miehestänsä.²⁷

Avioliiton purkaminen oli myös mahdollista. Purkaminen erosi avioerosta siinä, että tässä niin kutsuttu purkuperuste oli ollut olemassa jo ennen avioliiton solmimista. NK 13:8:n mukaan avioliitto voitiin tuomita peruuntuneeksi, jos:

"mies tahi nainen on luonnostansa viallinen ja avioliittoon peräti sopimaton, taikka jos jompaakumpaa vaivaa parantumaton tarttuva tauti eikä hän ilmaise sitä, vaan petollisesti houkuttelee avioliittoon kanssansa, niin on, jos se todeksi näytetään, avioliiton purkautuva, ..."²⁸

Avioliiton purkamista lukuun ottamatta avioliiton päättyminen oli siis mahdollista vain, mikäli toinen puoliso oli syyllistynyt edellä kerrottuihin aviorikokseen tai omavaltaiseen hylkäämiseen. Vuoden 1734 lain naimiskaari perustui näin vahvasti syyllisyysperiaatteelle.

2.1.2 Lasten huolto - syyllisyys

Syyllisyys oli merkittävässä asemassa myös lasten huollossa, sillä pääsääntöisesti huolto määrättiin sille, joka oli avioeroon syytön. Vastaavasti avioeroon syyllinen puoliso erotettiin kokonaan huollosta²⁹.

Vaikka syyllisyydellä oli näinkin merkittävä vaikutus lasten huoltoon, oli vanhemmilla tästä huolimatta mahdollisuus sopia keskenään siitä, miten huollon järjestäisivät. Sopimus oli ikään kuin ensisijainen tapa, jolla huolto tuli naimiskaaren aikaan järjestää. Ainoastaan silloin, kun puoliset eivät päässeet asiasta yksimielisyyteen, tuli tuomioistuimen määrätä siitä. Tuomiois-

²⁷ Mahkonen (1980), s. 44 sekä Mahkonen (1978), s. 108-109. NK 13:6 koski tapauksia, joissa puolisoilla oli alunperinkin pätevä syy lähtöönsä, esim. "sotaan, kauppoille tahi muille tarpeellisille asioille". Omavaltaisesta hylkäämisestä tarkemmin Mahkonen (1980), s. 42-53.

²⁸ Ks. Mahkonen (1980), s. 124.

²⁹ Syyllisyydellä oli myös taloudellisia vaikutuksia. Aviorikokseen syyllistynyt menetti puolet naimaosastaan ja omavaltaiseen hylkäämiseen syyllistynyt koko omaisuutensa. Helin (1974), s. 19.

tuimen ei siis tarvinnut puuttua lasten huoltokysymykseen avioeron yhteydessä silloin, kun siitä oli vanhempien kesken sovittu³⁰.

*NK 13:3: Jos avioliitosta erotetut eivät keskenänsä sovi, kumpiko lapset luoksensa ottaa, niin olkoon syytön siihen lähinnä. Jos hän ei ole sovelias lapsia holhoomaan, tutkikoon tuomari, josko syynalainen tahi joku muu ne luoksensa ottanee.*³¹

Jos huollosta ei ollut sovittu, oli syyllisyys tällöin tärkein kriteeri siitä määrättäessä. Toissijainen kriteeri oli huoltajan sopivuus, mutta käytännössä syyllinen puoliso oli harvoin huoltajaksi sopiva³². Naimiskaaren säännöstä sovellettiin lähinnä aviorikoksen, toisin sanoen uskottomuuden, perusteella käytävässä avioero-oikeudenkäynnissä, sillä hylkäämistapauksessa puolison oletettiin jättäneen lapsensa ja omaisuutensa³³. Tällöinkään ei ollut siis tarvittu tuomioistuimen määräystä lasten huollosta.

Avioeron lisäksi naimiskaareissa oli säännökset vuode- ja asumuserosta (NK 14:1). Kanonisesta oikeudesta peräisin ja uskonpuhdistusten myötä ruotsalais-suomalaiseen oikeuteen tullut menettely toimi ikään kuin avioeron korvikkeena. Se oli eräänlainen kurituskeino, jolla riitaisia puolisoita yritettiin ojentaa ja saada sopimaan välinsä^{34,35}. Kolmannen varoituksen annettuaan kirkon viranomainen (pappi) saattoi kääntyä syyttäjän puoleen ja vaatia tätä viemään asia oikeuteen. Tuomioistuin määräsi puoliset vuode- ja asumuseroon määrääjäksi, yleensä vuodeksi³⁶. Tämän osalta lasten huollosta oli säädetty erikseen.

"NK 15:1 mukaan lapset jäivät vaimolle, jos mies oli yksin syypää. Jos vaimo ei ollut sovelias, oli hänelle määrättävä 'neuvonantajat ja apumiehet', joiden tehtävänä oli myös pesän varallisuuden hoito."

³⁰ Kurki-Suonio (1999), s. 369.

³¹ NK 13:3. Ks. Melander (1940), s. 34. Ks. Myös Kurki-Suonio (1999), s. 369.

³² Ratkaisussa KKO 1924 Nro 168 korkein oikeus tosin muutti lapsen huoltoa koskevan ratkaisun syyllisen hyväksi. Kurki-Suonio (1999), s. 369, alaviite 7.

³³ Kurki-Suonio (1999), s. 369.

³⁴ Melander (1949), s. 44. Ks. myös Melander (LM 1947), s. 483 sekä Hakulinen (DL 1948), s. 302. Lisäksi Ahla (LM 1915 I), s. 22-24 sekä Mahkonen (1978), s. 91 ja Mahkonen (1980), s. 56.

³⁵ Vuonna 1948 avioliittolakiin (AL 1929) lisättiin säännös asumuserosta. Sen ideologisenä tavoitteena oli lähinnä yksilön vapauden edistäminen. Helin (1974), s. 41. Ks., myös Melander (1949), s. 45. Asumuserosta tarkemmin luvussa 3.3.

³⁶ Laki ei tuntenut oikeutta avioeroon vuode- ja asumuseron perusteella, mutta se oli hyvin tavallinen peruste avioliiton purkamiselle erivapausteitse. Mahkonen (1980), s. 106. Erivapausavioeroista tarkemmin luvussa 2.2. Vaihtoehtoavioerot.

"NK 15:2 mukaan vanhemman soveliaisuus ratkaisi lasten ja pesän hoidon silloin, kun molemmat olivat syyllisiä. Jos molempia pidettiin myös yhtä soveliaina, oli miehellä etusija."³⁷

Syyllisyys oli tämänkin lainkohdan mukaan ratkaiseva kriteeri, sillä etusija omaisuuden ja lasten suhteen oli syyttömällä puolisoilla. Huoltajan sopivuus oli toissijainen kriteeri. Jos molemmat vanhemmat olivat yhtä soveliaita huoltajiksi, oli lasten isällä kuitenkin etusija³⁸. Vuode- ja asumuseroa koskevilla säännöksillä ei ollut käytännössä kovinkaan suurta merkitystä sen jälkeen, kun erivapausavioerot yleistyivät 1920-luvulla³⁹.

Lapsen huolto määräytyi siis eri tavalla riippuen siitä, olivatko vanhemmat tuomittu avioeroon vai vuode- ja asumuseroon. Avioeron yhteydessä sopiminen oli ensisijainen tapa huollon järjestämisessä, kun taas asumuseron yhteydessä sopiminen ei ainakaan lain mukaan ollut mahdollista⁴⁰. Molemmissa syyllisyys oli joka tapauksessa merkittävässä asemassa. Syyllinen puoliso ei voinut lain mukaan saada lasten huoltoa. Toisaalta avioerotilanteessa vanhemmat saattoivat sopia esimerkiksi niin, että lapset jäisivät avioeroon syyllisen äidin huoltoon. Tuomioistuimet eivät luultavasti ottaneet kantaa vanhempien sopimuksiin, ainakaan niillä ei ollut siihen lain mukaan velvollisuutta.

2.2 Vaihtoehtoavioerot

Vuoden 1734 naimiskaaren säännökset olivat peräisin kirkollisista säännöksistä⁴¹. Ne säilyivät muuttumattomina vuoden 1929 avioliittolain voimaantuloon saakka. Avioeroa säänneltiin siis käytännössä samalla tavoin yli 350 vuoden ajan, vaikka yhteiskuntarakenne ja asenne avioeroon muuttuivat hyvinkin olennaisesti tuona aikana, siis 1500-luvun loppupuolen ja 1900-luvun alkupuolen välillä⁴². Ei siis ole ihmeäkään, että kirjoitetun lain rinnalle oli kehitty-

³⁷ Kurki-Suonio (1999), s. 375.

³⁸ Lähtökohta naimiskaaressa lienee kuitenkin se, että mies oli yleensä syyllinen. Tähän viittaa juuri NK 15:1, jonka mukaan lapsen jäivät vaimolle, jos mies oli yksin syyppää.

³⁹ Kurki-Suonio (1999), s. 374. Erivapauseeroista tarkemmin luvussa 2.2.

⁴⁰ Kurki-Suonio tosin kirjoittaa, että sopimus olisi aina ollut mahdollinen tapa ratkaista lasten hoito ja kasvat. Kurki-Suonio (1999), s. 375.

⁴¹ Vuoden 1571 kirkkojärjestys sekä vuoden 1686 kirkkolaki. Mahkonen (1978), s. 85.

⁴² Mahkonen (1978), s. 85.

nyt vaihtoehtoisia tapoja saada avioero⁴³. Kuten Mahkonen totesi, käytäntö oli siis muuttunut normien pysyessä lukkiutuneina⁴⁴. Eroaikoissa olevilla puolisoilla oli nyt valittavissa kaksi erilaista järjestelmää, jonka kautta avioeron saattoi saada: naimiskaaren mukainen syyllisyyteen perustuva avioeroproessi tai ylintä tuomiovaltaa käyttävän viranomaisen suhteellisen vapaaseen harkintaan perustuva erivapausmenettely⁴⁵. Lasten huolto määräytyi eri tavoin riippuen siitä, kumpaa kautta puoliset hakivat avioeroa. Lisäksi 1910-luvulla eräät alioikeudet myönsivät avioeroja naimiskaaren omavaltaista hylkäämistä koskevia säännöksiä vapaamielisesti tulkiten. Varsinkin erivapausmenettelyllä oli vaikutusta uuden avioliittolain säätämiseen ja välirikkoperiaatteen hyväksymiseen syyllisyyden rinnalle.

2.2.1 Erivapausmenettely - taustaa

Avioerokäytäntöä väljentänyt erivapausmenettely on peräisin jo 1500-luvun lopulta⁴⁶. Silloin erivapausavioeroja myönsivät kirkolliset viranomaiset. 1600-luvulta lähtien ratkaisovalta kuului kuninkaalle, sittemmin 1800-luvun alusta keisarille, senaatille, sen oikeusosastolle ja viimein vuoden 1918 lokakuusta lähtien korkeimmalle oikeudelle. Suomalainen erivapausmenettely pohjautui ruotsalaisen oikeuskäytännön ja lainsäädännön kehitykseen.⁴⁷

Erivapausmenettelyä säänteli ainoastaan yksi normi, joka sisältyi senaatin johtosääntöön vuodelta 1826⁴⁸. Tämän mukaan avioeroja voitiin myöntää "syystä tai toisesta". Menettely oli siis tosiaankin näin avoimen normin varassa, eikä siinä täsmennetty lainkaan niitä perusteita, joil-

⁴³ "Avioeron myöntäminen tätä tietä on sitä paitsi kehittynyt tyydyttämään todellista avioeron saannin tarvetta sellaisissa tapauksissa, joissa avioliiton moraaliset siteet jo ovat katkenneet, mutta joissa lain mukaan avioero ei ole sallittu." Ahla (LM 1915 I), s. 3.

⁴⁴ Mahkonen (1978), s. 85. Ilmiö on Mahkosen mukaan luonteenomaista nimenomaan suomalaiselle oikeuskulttuurille. Esimerkiksi Ruotsissa kirjoitetun lain ja oikeuskäytännön välinen kuilu on ollut selvästi pienempi.

⁴⁵ Aarnio - Mahkonen (1983), s. 36. Ks. myös Mahkonen (1991), s. 42.

⁴⁶ Ensimmäinen erivapausperusteinen avioero myönnettiin vuonna 1584. Mahkonen (1980), s. 105. Erivapausmenettely on siis yhtä vanha ilmiö, kuin itse avioerokin. Ks. luku 2 alku: Avioerot sallituksi 1500-luvulla.

⁴⁷ Ruotsin avioeroasetus vuodelta 1810 oli tärkeä suomalaisessa autonomian ajan erivapauskäytännössä. Mahkonen (1980), s. 108-109. Mahkonen viittaa Ivar Nylanderin vuonna 1961 julkaisemaan väitöskirjaan: Studier rörande den svenska äktenskapsrättens historia. Mahkonen (1980), s. 105. Ks. myös Ahla (LM 1915 I), s. 6-7 sekä 16-18.

⁴⁸ Vuoden 1826 senaatin johtosääntö II luvun 1 §:ssä säädettiin: "... äge Senaten hädanefter att uti allmän sammankomst, jemväl upptaga och afgöra ansökningar om dispense ... uti följande mål, nemligen: ... Om skillnad i äktenskap för en eller annan orsak;" (kurs. tässä) Mahkonen (1980), s. 54. Vrt. Ahla (LM 1915 I), s. 17-18.

la avioero voitiin myöntää. Estettä ei siis ollut esimerkiksi sille, että erivapausero myönnettiin samoin perustein, kuin lakimääräinen avioero. Myöskään prosessuaalisista säännöistä, kuten esimerkiksi vaadittavasta näytöstä, ei ollut mainintaa⁴⁹. Eron myöntäminen erivapauseitse oli näin ollen täysin siitä päättävän viranomaisen harkinnassa⁵⁰.

Erivapausmenettelyssä oli tapahtunut kuitenkin jo 1700-luvulla jonkinlaista vakiintumista. Tyypillisimpiä eron syitä olivat tuolloin puolison väkivaltaisuus tai henkeä uhkaava teko, elinkautinen tai pitkäaikainen vapausrangaistus⁵¹, mielisairaus ja puolisoiden eripuraisuus⁵². Vaikka avioero erivapausmenettelyn kautta oli mahdollista, olivat avioerot tuohon aikaan vielä varsin harvinaisia. Kuten Helin kirjoittaa: "Perheen ollessa erittäin toiminnallinen, monien elintärkeiden tehtävien yhteisyyteen perustuva yksikkö, oli jo ihmisten oman edun mukaista mahdollisimman pitkälle välttää sen hajoamista"⁵³.

Tultaessa 1900-luvulle ja avioerojen lisääntyessä, naimiskaaren avioeroperusteet kävivät yhä ahtaammiksi ja sen seurauksena avioeroja alettiin myöntää erivapauseitse yhä enemmän⁵⁴. Suomen itsenäistymisen jälkeen tilanne muuttui ratkaisevasti toimivallan siirryttyä korkeimmalle oikeudelle. Yksittäistapausten sijaan tulivat tavallaan massaratkaisut, kuten Mahkonen asian ilmaisi⁵⁵. Vuonna 1929 korkein oikeus myönsi erivapausavioeroja enemmän kuin aikaisemmat tahot olivat myöntäneet 300 vuoden aikana yhteensä⁵⁶. Koska erivapauseroja lukumäärä kasvoi huomattavasti, tuli korkeimman oikeuden lyödä lukkoon tietyt kriteerit, jotka

⁴⁹ Ks. Mahkonen (1980), s. 124.

⁵⁰ "Erivapauskäytännön voidaan tämän vuoksi katsoa - ikään kuin kirkollisen avioerolainsäädännön vastapainona - ilmentävän maallisten vallanpitäjien asenteita avioerokysymykseen." Helin (1974), s.20.

⁵¹ Vielä 1700-luvun alussa elinkautinen vapausrangaistus merkitsi puolisoille uudelleen avioitumisen kieltoa. Eräs tapaus vuodelta 1724, jossa avioero myönnettiin tällä perusteella, muutti kuitenkin käytäntöä. Avioero voitiin myöntää vapausrangaistuksen johdosta, sillä siinä oli kyse tavallaan omavaltaisesta hylkäämisestä. Mahkonen (1980), s. 106-107.

⁵² Eripuraisuuden ollessa kyseessä edellytettiin, että puoliso oli tuomittu vuode- ja asumuseroon. Helin (1974), s. 21.

⁵³ Helin (1974), s. 21. 1800-luvun kuluessa vuode- ja asumusero avioeron välivaiheena menetti merkitystään, kun avioeroja alettiin myöntää pelkästään eripuraisuuden perusteella. Helin (1974), s. 20. Ks. myös Ahla (LM 1915 I), s. 22-23.

⁵⁴ Helin (1974), s. 22.

⁵⁵ Mahkonen (1980), s. 91.

⁵⁶ Avioerojen osalta 1920-luku oli suurta mullistusten aikaa. Vuosien 1920 ja 1929 välisenä aikana avioerojen kokonaismäärä kaksinkertaistui (516 → 1167). Lakimääräisten erojen lukumäärä pieneni puoleen (354 → 196), kun taas erivapausavioerojen määrä kasvoi kuusinkertaiseksi (162 → 971). Mahkonen (1980), s. 91.

oikeuttivat eroon. Aiemmin hyvinkin vapaaharkintainen ratkaisutoiminta alkoi muodostua tietynasteiseksi sidotuksi menettelyksi ja alkoi muodostua tiettyjä normeja, joita käytännössä tuli noudattaa.⁵⁷

2.2.2 Pika-avioerot 1910-luvulla

Vielä 1910-luvulla erivapausavioerot olivat kuitenkin suhteellisen harvinaisia ja erivapausmenettely poikkeuksellinen tapa saada avioero⁵⁸. Muutosta avioerorintamalla oli kuitenkin jo alkanut tapahtua. Tämä näkyi muun muassa siinä, että naimiskaaren omavaltaista hylkäämistä koskevaa säännöstä alettiin tulkita vapaamielisesti ja eräät alioikeudet olivat alkaneet sallia niin kutsuttujen "keinotekoisten hylkäämisnäytelmien lavastamisen"⁵⁹.

Naimiskaaren 13:4:n mukaan avioero voitiin myöntää silloin kun puoliso oli hylännyt entisen kumppaninsa, poistunut maasta tai kadonnut jäljettömiin, eikä palannut vuoden kuluessa kehotuksesta palata kotiin. Naimiskaaren 13:6:n mukaan ero puolestaan voitiin myöntää silloin, kun ulkomaille lähteneellä puolisoilla oli alunperinkin pätevä syy lähtöönsä, muttei sittemmin palannutkaan puolisonsa luokse kuuden vuoden kuluessa. Poikkeustapauksissa tuomarilla oli oikeus lyhentää edellä mainittuja vuoden ja kuuden vuoden määräaikoja, mutta laissa ei ollut mainintaa siitä, kuinka paljon niitä voi lyhentää. Lainkohtaa alettiin 1910-luvulla tulkita siten, että määräaikoja saatiin lyhentää reilustikin, jopa muutamaan päivään.⁶⁰

Erityisesti Tornion raastuvanoikeuden vapaamielistä laintulkintaa käytettiin tuona aikana hyväksi, jonka mukaan nämä erot nimensä saivatkin⁶¹. Niin kutsutuissa Tornion pika-avioeroissa oli tarkoitus täyttää muodollisesti lain edellyttämä ulkomaille poistuminen. Kun Tornioista pääsi vaivatta sillan yli piipahtamaan Ruotsin puolelle, saattoi raastuvanoikeus vah-

⁵⁷ Mahkonen (1980), s. 110-111 ja Mahkonen (1978), s. 112.

⁵⁸ Mahkonen (1980), s. 81.

⁵⁹ Mahkonen (1980), s. 81-82. Huttunen totesi aiheesta seuraavasti: "Lieneepä joissakin tapauksissa avioeron saamiseksi järjestetty todistajien läsnäollessa tapahtuneita teennäisiä aviorikoksiakin." Huttunen (1930), s. 161. Koska Ahlan mukaan omavaltaiseen hylkäämiseen perustuva pika-avioero oli muodostunut rikkaiden privilegioksi, alempaan yhteiskuntaluokkaan kuuluvat puoliset järjestivät puolestaan "keinotekoisen aviorikodraaman, jota katsomaan kutsutaan pari hyvää ystävää" ja saivat tällä keinolla avioeron. Ahla (LM 1915 I), s. 2-3.

⁶⁰ Mahkonen (1978), s. 108-109.

⁶¹ Myös Kemin RO myönsi vastaavanlaisia hylkäämiseen perustuvia avioeroja, mutta niiden lukumäärä oli Tornion avioeroihin verrattuna vähäinen. Mahkonen (1980), s. 85.

vistaa puolisoiden yleensä jo etukäteen sovitun avioeron⁶². Puolisoiden tekemään sopimukseen erosta viittaa se, että avioerokanteisiin oli usein sisällytetty prorogaatiosopimus siitä, että oikeuspaikkana toimisi Tornion raastuvanoikeus. Hakijoina eivät suinkaan siis olleet eroaikeissa olevat torniolaiset puoliset, vaan suurin osa hakijoista oli Helsingistä, loput lähinnä Turusta ja Tampereelta^{63 64}.

*"Helsingistä kotoisin ollut merikapteenin vaimo vaati avioeroa väittäen miehensä hylänneen hänet ja muuttaneen pysyvästi asumaan Haaparantaan. Puolisot olivat sopineet kannetta ajettavan Tornion raastuvan oikeudessa. Ro antoi haasteen 24.7.1913 ja määräsi jutun lopulliseksi käsittelypäiväksi 25.8.1913. Koska mies ei saapunut vastaamaan kanteeseen, vaimo sai avioeron omavaltaisen hylkäämisen perusteella."*⁶⁵

Hylkäämistapauksissa riitti näytöksi pelkkä asianosaisten tunnustus⁶⁶. Tornion raastuvanoikeuden jäsenet eivät ilmeisesti välittäneet siitä, vastasiko nämä hylänneen puolison tunnukset asioiden kulun todellista tilannetta. Tähän viittaa seuraava ratkaisu:

*"Vaimo haastoi miehensä avioero-oikeudenkäyntiin. Mies oli vaimon kertoman mukaan muuttanut Petrogradiin (ent. Pietariin). Haaste annettiin 11.2.1915 ja juttu otettiin ensimmäisen kerran esille 15.3.1915. Tornion RO jätti kanteen tutkimatta, koska puoliset eivät olleet tehneet prorogaatiosopimusta. Vaimo nosti uuden kanteen, jota hän perusteli sillä, että mies oli muuttanut Haaparantaan. Tällä kertaa asiakirjoihin oli liitetty oikeudenkäyntipaikkaa (Tornion RO) koskeva sopimus. Uusi haaste annettiin 12.4.1915 ja avioero myönnettiin NK 13:4:n perusteella 10.5.1915."*⁶⁷

Tapauksen lopputuloksesta päätellen sillä ei ollut merkitystä, että vaimonsa hylännyt mies oli palannut toisesta maasta tekemään puolisonsa kanssa sopimuksen oikeudenkäyntipaikasta ja muuttanut sitten jälleen kolmanteen maahan hyläten jälleen puolisonsa. Tämän perusteella voidaankin sanoa, että Tornion raastuvanoikeuden tuomarit olivat muissakin tapauksissa täysin tietoisia siitä, etteivät asiakirjoissa esitetyt väitteet olleet todellisuudessa paikkansapitäviä.

⁶² Mahkonen (1980), s. 81-91.

⁶³ Hakijat kuuluivat ylempiin sosiaaliluokkiin. Mahkonen (1980), s. 85. Ks. myös Mahkonen (1978), s. 109.

⁶⁴ Omalaatuista näille hakemuksille oli lisäksi se, että hakijoina saattoivat olla molemmat puoliset. Tällöinhän tuomioistuimen olisi tullut hylätä kanne, sillä naimiskaaren mukaan toinen puoliso tuli todeta syylliseksi ja toinen syyttömäksi. Mahkonen (1978), s. 109. Mahkonen ilmeisesti viittaa NK 13:1:een, jossa oli nimenomainen maininta molempien syyllisyydestä

⁶⁵ Mahkonen (1980), s. 83-84.

⁶⁶ Naimiskaaren mukaan asianosaisten tunnustus ei riittänyt näytöksi. Ks. luku 2.1.1.

⁶⁷ Mahkonen (1980), s. 85.

Ainoa edellytys eron saamiseksi näyttikin olevan se, että itse avioeroprosessi hoidettiin asianmukaisesti ja että oikeuspaikkaa koskeva sopimus oli asianmukaisesti laadittu.⁶⁸

Syällisyydellä ei sikäli ollut merkitystä pika-avioerojen osalla, että sitä olisi oikeudenkäynnin aikana erityisesti tutkittu. Kun tuomareilla oli tiedossa, ettei "hylkäävä puoliso" välttämättä ollut todellisuudessa avioeron syyllinen osapuoli, vaan roolit oli mitä luultavimmin sovittu, ei syällisyydelläkään ollut merkitystä. Avioeroa hakevat puoliset välttivät siis pika-avioerojen avulla nöyryyttävä avioeroprosessin, jossa syällisyys tuli näyttää toteen ja leimata toinen puoliso syälliseksi. Näin ylempään sosiaaliluokkaan kuuluneet puoliset pääsivät helpommalla, kun avioeron sai nopeasti ja suhteellisen vaivattomasti.

Koska itse avioerosta oli puolisoitten kesken sovittu, oli myös lasten huollosta mitä ilmeisimmin sovittu. Lapset jäivät luultavasti sille puolisolle, joka ei ollut ns. "hylkäävä puoliso" kuten oli asianlaita niin sanotun "aidon" omavaltaisen hylkäämisen ollessa kyseessä. Nämä pika-avioerohan perustuivat naimiskaaren omavaltaista hylkäämistä koskevan säännöksen vapaamieliseen soveltamiseen. Alioikeuksissa käydyissä avioeroprosesseissa oletettiin hylkäävän puolison jättäneen omaisuutensa ja lapsensa, joten näistä ei ollut tarvetta määrätä.⁶⁹ ⁷⁰

2.2.3 Avioeroperusteet erivapausmenettelyssä 1920-luvulla

Erivapausmenettelyssä avioeroperusteet olivat huomattavasti monipuolisemmat, kuin naimiskaareissa, jossa niitä mainittiin siis ainoastaan kaksi. Tämän luvun tarkoituksena onkin selvittää ensinnäkin millaisiksi avioeroperusteet korkeimman oikeuden käytännössä muokkaantuvat, ja toiseksi, mikä vaikutus erivapausmenettelyllä oli uuden avioliittolain säätämiseen ja ylipäätään syällisyyteen avioeroprosessissa.

⁶⁸ Näin arvelee myös Mahkonen. Mahkonen (1980), s. 85.

⁶⁹ Kurki-Suonio (1999), s. 369.

⁷⁰ Pika-avioerot olivat suhteellisen lyhyt ilmiö. Lakia vapaamielisesti tulkinneet, oikeuden väärinkäyttämiseen syöllistyneet alioikeustuomarit asetettiin virkasyytteisiin ja avioerojen myöntämiseen ei ollut enää samanlaisia mahdollisuuksia. Avioeroa haluavien puolisoitten tuli nyt kääntyä korkeimman oikeuden puoleen ja vaatia avioeron myöntämistä erivapaudella. Mahkonen (1978), s. 110. Mahkonen tosin arveli käytännön jatkuneen Helsingin raastuvanoikeudessa vuosina 1920-1922. Tarkemmin aiheesta Mahkonen (1980), s. 93-94.

1700-luvulla, sääty-yhteiskunnan aikana, avioeroja myönnettiin erivapausteitse lähinnä eripuraisuuden, rikollisuuden ja sairauden perusteella⁷¹. Sama käytäntö jatkui Suomen itsenäisyyden alkuaikoihin asti, kunnes toimivalta erivapauden myöntämiselle siirtyi korkeimmalle oikeudelle vuonna 1918. Tällöin avioerojen muutenkin yleistyessä erivapauserotkin yleistyivät huomattavasti⁷² ja eroperusteet alkoivat saada tietynlaiset kiinteät säännöt⁷³. Muodostui siis suhteellisen tarkat kriteerit siitä, milloin eroon oikeuttavat perusteet olivat olemassa, ja milloin puolestaan eivät olleet⁷⁴. Menettely ei ollutkaan enää niin vapaaharkintainen, kuin se oli aiemmin ollut.

Erivapausavioeroperusteet voidaan jakaa kolmeen eri kategoriaan. Ensimmäiseen ryhmään kuuluivat puolisoitten välisten rikkoontumiseen perustuvat avioerot. Näitä olivat puolisoitten eripuraisuuteen perustuvat avioerot ja puolison pitkäaikaisen poissaolon johdosta myönnetty avioerot. Toinen ryhmä koostui syyllisyyteen perustuvista avioeroista, ja kolmas puolestaan puolison sairauden johdosta myönnettyistä avioeroista.⁷⁵

Näistä perusteista eripuraisuus oli yleisin kaikista korkeimman oikeuden myöntämistä erivapauseroista. Vuosien 1919 - 1929 aikana korkein oikeus myönsi jopa yli 3700 avioeroa eripuraisuuden perusteella⁷⁶. Ratkaisujen valtava määrä aiheutti sen, että tällä perusteella myönnetylle erolle kehittyi jokseenkin tarkat kriteerit. Eron edellytyksenä oli, että puolisoit olivat asuneet erillään vuoden verran. Tosin ero voitiin myöntää myös vähemmälläkin erossa asumisella, mutta tällöin KKO edellytti muita seikkoja, jotka puolsivat avioeron myöntämistä, esimer-

⁷¹ Erivapautuksella myönnettyistä eroista Ahla (LM 1915 I), s. 22-39.

⁷² 1910-luvun puoliväliin asti erivapausperusteisten avioerojen osuus oli noin 15 % kaikista avioeroista, kun 1920-luvun lopussa niiden osuus oli 87 %. Mahkonen (1980), s. 75. Erivapauskäytännön yleistyminen osui samaan aikaan, kun Pohjoismaissa säädettiin uusista vapaamielisemmistä asumus- ja avioeromenettelyistä. Kurki-Suonio (1999), s. 379-380.

⁷³ Mahkonen käyttää termiä eroperusteiden "normittuminen". Mahkonen (1978), s. 112.

⁷⁴ Mahkonen (1980), s. 75 Avioerojen yleistyminen ennen AL:n voimaantuloa oli pääasiallisesti seurausta erivapauserojen yleistymisestä. s. 77 diagrammi: 1920 asti lakimääräiset avioerot lisääntyneet, jonka jälkeen puolestaan erivapausavioerot ovat olleet suuressa nousussa.

⁷⁵ Mahkonen (1980), s. 115.

⁷⁶ Eripuraisuudella myönnettyjen avioerojen osuus oli kaikista tapauksista noin 70 %. Mahkonen (1980), s. 113. Avioero haluttiin siis yleisesti ilman, että syyllisyyttä tarvitsisi selvittää.

kiksi juoppoutta tai väkivaltaisuutta⁷⁷. Pääsääntö oli kuitenkin, että ero voitiin myöntää vuoden erillään asumisen jälkeen.⁷⁸

Eripuraisuustapauksissa eroperusteet olivat tietynlaisesta erokriteerien muodostumisesta huolimatta varsin kirjavia. Eron saattoi saada mitä erikoisimmista syistä⁷⁹ Välien rikkoontumisesta johtuvien erojen ryhmään kuului lisäksi avioerot puolison pitkäaikaisen poissaolon perusteella. Termi pitkäaikainen poissaolo oli kuitenkin harhaanjohtava, sillä, jos poissaolo oli todella ollut *pitkäaikainen*, oli erivapausero myönnetty eripuraisuuden perusteella⁸⁰. Pääasia oli siis itse poissaolo, eikä sen ajallinen pituus niinkään.⁸¹

Toisen ryhmän muodostivat niin kutsutut syyllisyysperusteiset avioerot. Eroperusteena saattoi tällöin olla joko rikollisuus, juoppous ja väkivaltainen käyttäytyminen tai epäsäännöllinen ja epäsiiveellinen elämä. Rikollisuuteen perustuvia tapauksia ei ollut kovinkaan useita. Kun tapauksia oli harvoja, ne pystyttiin ratkaisemaan yksittäisinä tapauksia, *in casu*⁸². Myös juoppouden ja väkivaltaisuuden osalta, jotka yleensä kulkivat käsikädessä, ratkaisu tehtiin kokonaisuutensa perusteella.⁸³

Syyllisyysperusteisiin avioeroihin kuului vielä epäsäännöllinen ja epäsiiveellinen elämä eroperusteena. Näissäkin tapauksissa ei syntynyt tarkkoja ratkaisukriteerejä niiden harvalukuisuuden vuoksi. Tässä esimerkkinä kaksi tapausta kyseisen eroperusteen johdosta myönnettyistä avioeroista:

"Vaimo nosti kanteen alioikeudessa sen vuoksi, että hänen miehensä vietti yön erään siirtolaisnaisen kanssa. Kanne hylättiin, koska oli todennäköistä,

⁷⁷ Ks. Mahkonen (1980), s. 118. Ks. myös Ahla (LM 1915 I), s. 25.

⁷⁸ Ero voitiin myöntää erivapaudella eripuraisuuden perusteella ilman vuode- ja asumuseroa välivaiheena. Ahla (LM 1915 I), s. 22. Vuoden 1900 jälkeen tätä ei enää mainittu avioeropäätöksissä. Ks. myös Helin (1974), s. 21.

⁷⁹ Eroperusteista tarkemmin Mahkonen (1980), s. 120-123.

⁸⁰ Tapaukset, joissa erillään asumista oli kestänyt 3 ja 5 vuotta, oli ero myönnetty pitkäaikaisen poissaolon perusteella, kun taas 16 ja 23 vuoden erillään asumisen johdosta ero oli myönnetty eripuraisuuden perusteella. Mahkonen (1980), s. 127.

⁸¹ Mahkonen (1980), s. 127-129.

⁸² Mahkonen (1980), s. 130. Yhdistävä piirre näissä tapauksissa oli kuitenkin se, että puolisolle tuli tuomita ehdoton vapausrangaistus. Rangaistuksen kestolle ei ollut asetettu tarkkarajaista vähimmäismäärää, ja alle yhdenkin vuoden vapausrangaistuksen johdosta saatettiin myöntää avioero. Mahkonen (1980), s. 133-134.

⁸³ Kyseisestä eroperusteesta tarkemmin Mahkonen (1980), s. 136-137.

*että mies ei syvän juopumuksensa takia kyennyt sukupuoliyhteyteen. Mies jatkoi entistä elintapaansa, juopotteli ja pyrki toistuvasti suhteisiin perheen naispalvelijan kanssa. Vaimo haki avioeroa. - KKO myönsi (yksimielisesti) avioeron juoppouden ja epäsiiveellisen elämän perusteella 17.5.1922.*⁸⁴

*"Poliisi oli pidättänyt vaimon eri vuosina lukusina kertoja tämän irtolaisuuden ja siiveettömän elämän vuoksi. Mies haki avioeroa. - KKO myönsi (yksimielisesti) avioeron epäsäännöllisen elämän perusteella 5.9.1928.*⁸⁵

Syyllisyysperusteisissa hakemuksissa avioeroa ei myönnetty silloin, kun hakija itse vetosi omaan syyllisyyteensä. Syyllinen puoliso saattoi kuitenkin saada eron sillä, että haki eroa esimerkiksi eripuraisuuden perusteella. Tällöin kummankaan puolison syyllisyydellä ei ollut merkitystä. Korkeimman oikeuden kanta erosi siis tässä mielessä alioikeuksien käytännöstä. Alioikeudethan eivät voineet naimiskaaren mukaan myöntää avioeroa, jos molemmat puoliset olivat syyllisiä avioeroon. Näin voidaan siis sanoa, että ankara syyllisyysperiaate oli leimallista vain alioikeus-, mutta ei erivapauskäytännössä.⁸⁶

Kolmannen erivapaudella myönnettyjen erojen ryhmän muodostivat sairauden perusteella myönnetty erot. Eron saattoi saada joko mielisairauden tai muun sairauden perusteella. Mielisairaus oli ylivoimaisesti yleisin syy vedottaessa toisen puolison sairauteen.⁸⁷ Mielisairauden osalta avioeroa hakevan puolison tuli osoittaa lääkärintodistusten avulla, että sairaus oli parantumaton. Hakijan tuli myös antaa vakuus hoidon järjestämisestä sekä kulujen peittämisestä. Ratkaisujen lopputuloksia ei ilmeisesti tarvinnut sen perusteellisemmin harkita, vaan korkein oikeus myönsi avioeron, jos edellä mainitut seikat olivat selvitetty. Lisäksi muiden sairauksien joukossa oli useita hyväksytyjä eroperusteita⁸⁸.

Yhteenvedona voisi sanoa, että erivapausmenettelyssä oli käytössä useita sellaisia avioeroperusteita, joita naimiskaareissa ei ollut. Avioeron saattoi lisäksi siis saada naimiskaaren mukai-

⁸⁴ Mahkonen (1980), s. 137. Alioikeuden ratkaisu hylätä kanne kuvasti hyvin sitä edellä luvussa 2.1.1 selostettua tilannetta, että huorinteko tuli todella näyttää toteen. Erivapausmenettelyssä näyttöä makaamisesta ei vaadittu samalla lailla, kuin haettaessa eroa naimiskaaren mukaan.

⁸⁵ Mahkonen (1980), s. 138. Tässäkään tapauksessa näyttö ei lienee olisi riittänyt avioeron saantiin alioikeudessa.

⁸⁶ Mahkonen (1980), s.138.

⁸⁷ Vuosina 1919-1929 mielisairautapauksia oli 288 ja muihin sairauksiin perustuvia tapauksia 44. Mahkonen (1980), s. 138.

⁸⁸ Mahkonen (1980), s. 139-140.

sin perustein, mutta korkeimmassa oikeudessa ei vaadittu uskottomuuden tai hylkäämisen tunnusmerkistön täyttymistä kokonaan⁸⁹. Avioeron myöntäminen muillakin kuin syyllisyysperusteilla ilmensi syyllisyyden merkityksettömyyttä avioerokäytännössä. Esimerkiksi avioero toisen puolison sairauden mukaan oli vastoin naimiskaaren syyllisyysperiaatetta, sillä ei-hän kettään voitu sairaudesta syyttää. Naimiskaaren mukaiset perusteet olivat liian tiukkoja jo tuohon aikaan vallitsevaan tilanteeseen nähden. Vastoin erivapausmenettelyn alkuperäistä tarkoitusta poikkeuksellisenä keinona saada avioero, erivapauskäytännöstä tuli nyt pääsääntö avioeroa haettaessa⁹⁰.

Syyllisyysperiaatteen rinnalle oli syntynyt erivapausmenettelyssä niin kutsuttu välien rikkoutumisen periaate, kun avioeroja myönnettiin eripuraisuuden perusteella. Tämä kuvasti Helinin mielestä "luterilaisen perinteen osittaista rapautumista".⁹¹ Erivapausmenettelyllä oli suuri vaikutus uuden avioliittolain säätämässä ja välirikkoperiaatteen hyväksymiseen siinä. Lainsäätäjän oli oikeastaan pakko hyväksyä puolisoitten välirikko avioeron perusteeksi, koska tämä oli ollut yleisin erivapausmenettelyssä käytetty peruste. Oli selvää, ettei puolisoit halunneet turvautua pelkästään syyllisyysperusteeseen avioeroprozessissa.

2.2.4 Erivapauserot ja lasten huolto

Edellä luvussa 2.1.2 on selvitetty sitä, miten lasten huolto järjestyi naimiskaaren säännösten mukaan. Säännökset poikkesivat toisistaan riippuen siitä tuomittiinko puolisoit avio- vai asu-museroon. Syyllisyys oli molemmissa tapauksissa ratkaiseva kriteeri, jos huollosta ei ollut sovittu. Erivapausmenettelyssä syyllisyydellä ei ollut ratkaisevaa merkitystä, joten se ei myöskään vaikuttanut lasten huoltoon.

⁸⁹ Mahkonen (1980), s. 124-125. Korkein oikeus ilmeisesti ohjasi ne erot, jotka olivat naimiskaaren mukaan mahdollisia, alioikeuteen ratkaistaviksi. Mahkonen (1980), s. 111-112.

⁹⁰ Mahkonen (1980), s. 91.

⁹¹ "Erivapauskäytännön voidaan tämän vuoksi katsoa - ikään kuin kirkollisen avioerolainsäädännön vastapainona - ilmentävän maallisten vallanpitäjien asenteita avioerokysymykseen. Tämän vuoksi on erivapauskäytännön kehityksellä oma merkityksensä nykyisen avioerolainsäädännön syntyyn vaikuttaneiden näkemysten kuvastajana." Helin (1974), s. 21-22.

Kun puolisoille myönnettiin avioero erivapauden perusteella, ei liitännäiskysymyksiä kuten lapsen huoltoa käsitelty. Korkein oikeus ilmeisesti katsoi, ettei sen toimivalta yltänyt näihin liitännäiskysymyksiin ja jätti näin ollen ottamatta kantaa näihin kysymyksiin⁹². Lasten huollon tullessa myöhemmin ratkaistavaksi tuomioistuimessa, sovellettiin siihen lähinnä vuoden 1898 holhouslakia⁹³.

Ahla tulkinnan mukaan lasten huoltoon olisi tullut soveltaa naimiskaaren syyllisyyteen perustuvia säännöksiä syyttömän puolison eduksi⁹⁴, kun taas Kurki-Suonio tulkitsi korkeinta oikeutta siten, että huoltoon tässä tapauksessa sovellettiin holhouslain säännöksiä ja isän etusijaa. Molemmat lienevät tahollaan oikeassa, sillä oikeuskäytäntö muuttui muutenkin erivapauksien osalta 1918, kun toimivalta siirtyi senaatilta korkeimmalle oikeudelle. Ahlan tulkinnat olivat vuodelta 1915, eli ajalta ennen tuota siirtymistä. Kurki-Suonio perustelee näkemystään oikeuskäytännöllä, jossa holhouslakia oli näissä tapauksissa sovellettukin⁹⁵.

Holhouslain mukaan alaikäisen lapsen holhooja oli hänen isänsä⁹⁶. Laissa oli säädetty holhouksen lisäksi myös vanhempien kasvatusoikeudesta. Lain 33 §:n mukaan holhoojan oli huolehdittava myös lapsen kasvatuksesta⁹⁷. Lisäksi lain 34 §:ssä säädettiin, että vaikka lapsen isä ja äiti eivät olleetkaan lapsensa holhoojia, oli heillä silti oikeus velvollisuus ja kasvattaa lastaan, jolleivät he olleet "mielipuolia".

⁹² Ratkaisussa KKO 1926 I 36 oli todettu, että avioliiton purkamista koskevassa erivapauspäätöksessä oli määrätty, että lasten kasvatuksen osalta oli meneteltävä lain mukaan, jollei muuta ollut sovittu. Kurki-Suonio (1999), s. 372.

⁹³ Kurki-Suonio arveli tämän johtuneen siitä, ettei erivapaudella puretuissa avioeroissa ollut ratkaistu syyllisyyskysymystä, jota taas oli pidetty edellytyksenä naimiskaaren aviorikosta varten säädetyn lapsen holhousta koskevan säännöksen soveltamiselle. Kurki-Suonio (1999), s. 372

⁹⁴ Ahla katsoi, että lasten huoltoon olisi tullut erivapauseurojenkin osalta soveltaa NK 13:3:sta, vaikka säännös olikin niitä tapauksia varten, joissa ero tapahtui naimiskaaren mukaan. Puolisoilla oli siis mahdollisuus sopia lasten huollosta, ja jollei sopimusta syntyisi, määräisi tuomioistuin siitä. Etuoikeus olisi tällöin tietenkin syyttömällä puolisoilla. Ahla viittaa kirjoituksessaan Senaatin antamiin avioeropäätöksiin, joiden mukaan lasten elä-tuksen ja kasvatuksen osalta olisi tullut menetellä "lain mukaan" Ahla (LmM 1915 I), s. 47-48.

⁹⁵ Kurki-Suonio (1999), s. 372.

⁹⁶ HolhL 23.1 §: *Alaikäisen holhoojana olkoon hänen isänsä tai, jos hän on kuollut, hänen äitinsä.*

HolhL 23.2 §: *Jos äiti menee uusiin naimisiin, harkitkoon oikeus, saako hän miehensä suostumuksella jäädä holhoojaksi.* Kurki-Suonio (1999), s. 372. Ahla kuitenkin totesi, että lasten edun mukaista olisi ollut, että isä, joka ei ollut saanut lapsia kasvatettavakseen, olisi erotettu holhouksesta ja annettu se oikeus äidille sen sijaan. Näin oli myös Helsingin raastuvanoikeus päättänyt 4.5.1914. Ahla (LM 1915 I), s. 49.

⁹⁷ Lain 33.2 § täsmensi hyvän kasvatuksen kriteerit: *"Lapsi on kasvatettava Jumalanpelkoon, hyviin avuihin ja siveyteen, niin myös taivutettava sellaisiin harjoituksiin ja toimiin, kuin sen sääty, tila ja taipumukset vaativat."* Mahkonen (1998), s. 45.

Isän ollessa lasten holhoojana oli siis äidillä kuitenkin oikeus ja velvollisuus kasvattaa lapsensa⁹⁸. Tuomioistuimen tuli siis vielä erikseen ratkaista asia, joka koski vanhemman erottamista kasvatusoikeudesta. Isällä oli lapsen laillisena holhoojana ”lähin oikeus” lasten kasvatukseen. Avioeron jälkeen saattoikin siis tulla määräys, joka koski vanhemman, lähinnä siis äidin, erottamista lastensa kasvatusoikeudesta. Vanhempaa ei kuitenkaan saanut erottaa kasvatuksesta, jos hän ei ollut törkeästi väärinkäyttänyt lapsen kohdistuvaa valtaansa tai muuten pahoin laiminlyönyt velvollisuuksiaan vanhempana, tai ollut vanhemmuuteen kykenemätön⁹⁹. Koska lähtökohtaisesti isällä oli lasten laillisena holhoojana ”lähin oikeus” lastensa kasvattajana, oli äidin vaikea saada lapsia itselleen ja isää erotettua lasten kasvatuksesta¹⁰⁰. Kyseisen lain soveltamiseen liittyy kaksi oikeustapausta. Molemmissa tapauksissa vanhemmat olivat saaneet avioeron erivapauspäätöksellä.

Tapauksessa KKO 1926 I 36 kysymys oli siitä kumpi vanhemmista sai ottaa lapset huostaansa. Äiti perusteli vaatimustaan sillä, että lasten ollessa pieniä, ne tarvitsevat ehdottomasti äidin huolenpitoa. Koska äiti ei kuitenkaan kyennyt näyttämään, että isä olisi ollut sopimaton huolehtimaan lapsista, lapset jäivät oikeuden määräyksellä isälleen.¹⁰¹

Holhouslain lähtökohtana siis oli se, että isä oli lasten lakimääräinen holhooja ja näin ollen isällä on ”lähin oikeus” lasten kasvatukseen. Näin todettiin nimenomaisesti vuoden 1919 ratkaisun perustana olleessa alioikeuden päätöksessä, johon korkein oikeus ei enää puuttunut.

Lasten äiti vaati tässä tapauksessa lasten kasvatusoikeutta perustellen vaatimustaan isän juopottelulla ja huonolla elämäntavallaan. Oulun raastuvan-oikeus erottikin isän kasvatusoikeudesta, mutta lasten holhous jäi kuitenkin edelleen isälle. Ylemmät oikeusasteet eivät muuttaneet ratkaisua tältä osin.¹⁰²

Korkeimman oikeuden vuonna 1921 antamassa tuomiossa annettiin kuitenkin painoarvoa äidin hoivalle. Kumpikaan vanhemmista ei ollut tehnyt vaatimusta lapsen hoidosta ja kasvatus-

⁹⁸ Kurki-Suonio (1999), s. 372.

⁹⁹ HolhL 57.3 §. Kurki-Suonio (1999), s. 373.

¹⁰⁰ Kurki-Suonio (1999), s. 374. Ahla kuitenkin esitti artikkelissaan kysymyksen tulisiko lasten holhous uskoa äidille silloin, kun hän on saanut lapset kasvatettavakseen. Hänen mielestään tämä olisi ollut useimmissa tapauksissa lasten edun mukaista. Ks. tarkemmin Ahla (LM 1915 I), s. 48-49.

¹⁰¹ HO:ssa oli annettu erivävi mielipide, jonka mukaan kysymykseen tuli soveltaa NK-13:3:ää. Kurki-Suonio (1999), s. 373.

¹⁰² KKO 1919 Nro 943. Kurki-Suonio (1999), s. 373-374.

oikeudesta, kun avioliitto oli purettu eivätkä he olleet eron jälkeenkään onnistuneet siitä sopimaan.

Lapsi oli jäänyt äidin huostaan. Isä vaati lapsen luovuttamista hänelle, sen luonnollisena holhoojana, ja äidin erottamista kasvatusoikeudesta vedoten tämän kelvottomuuteen kasvattaa ja hoitaa heidän alaikäistä tyttärtään. Korkein oikeus kuitenkin totesi, ettei äitiä voinut pitää kelvottomana, ja päinvastoin totesi, että häntä oli lapsen äitinä pidettävä soveliaampana kasvattajana tyttärelle.¹⁰³

Isän oikeus lasten kasvatukseen ei siis ollut täysin ehdoton, varsinkaan kun kyseessä oli alaikäisten tyttärien hoito ja kasvatusta, kuten kävi ilmi yllä kuvatusta korkeimman oikeuden ratkaisusta. Isien asema lasten huollossa alkoi siis heiketä, kun korkein oikeus myönsi lasten huollon äidille vastoin holhouslain säännöksiä. Kun myös vuode- ja asumuseroa koskevat säännökset (NK 15:1 ja 15:2), joissa isälle annettiin huoltajana etusija, oli nekin menettäneet merkitystään erivapausmenettelyn suosion myötä¹⁰⁴. Tämän perusteella voidaan siis sanoa, että erivapausmenettely oli osaltaan vaikuttamassa äidin hoivan ihanteen syntyyn.¹⁰⁵

Koska naimiskaaren lapsen huoltoa koskevat säännökset (NK 13:3) sallivat vanhempien sopia lasten huollosta avioeron yhteydessä, oli luultavasti myös suurimmassa osassa erivapaudella myönnettyistä eroista lapsen huollosta vanhempien kesken sovittu. Eroa hakevat puoliset todennäköisesti tiesivät, ettei erivapausmenettelyn yhteydessä käsitelty lapsen huoltoasiaa, joten siitä kannatti sopia, jollei huollosta halunnut erikseen riidellä alioikeudessa. Ja voisi olettaa, että lapset jäivät useimmiten äitiensä kasvatettaviksi, isän jäädessä heidän holhoojaksi.

Joka tapauksessa lasten huollon määräytyminen oli useiden erilaisten säännösten varassa riippuen siitä, millä tavalla vanhempien avioliitto purkautui¹⁰⁶. Lain mukaan syyllisyys oli tärkeä kriteeri, jopa ensisijainen, mutta erivapauseurojen jälkeen tehtyjen huoltoratkaisujen osalta syyllisyydellä ei ollut merkitystä. Äidin hoivalle oli alettu antaa painoarvoa.

¹⁰³ KKO 1921 Nro 341. Kurki-Suonio (1999), s. 374.

¹⁰⁴ Kurki-Suonio (1999), s. 374. Ks. edellä luku 2.1.2

¹⁰⁵ Äidin hoivasta luvussa 3.1.3.

¹⁰⁶ Ks. Kurki-Suonio (1999), s. 375.

2.3 Kohti uutta avioliittolakia

2.3.1 Lainsäädännön muutos tarpeen

Kuten yllä on tullut selvitetyn, Suomessa ei ollut lakiin perustuvia sääntöjä erivapauseroja varten¹⁰⁷. Eroon oikeuttavat perusteet olivat syntyneet oikeuskäytännössä ja laki tuli perässä vasta vuosien jälkeen¹⁰⁸. Nämä oikeuskäytännössä tapahtuneet muutokset antoivat kuitenkin vauhtia avioerolainsäädännön kokonaisuudistukselle, joka johti avioliittolain säätämiseen 1920-luvun lopulla.¹⁰⁹

1900-luvun alkupuolella todettiin, että voimassaolevat naimiskaaren avioerosäännökset olivat liian tiukkoja, eivätkä vastanneet enää silloista käsitystä avioliitosta ja avioerosta¹¹⁰. Sen vuoksi avioeroperusteita haluttiin lisätä avioerolainsäädäntöön. Mallia otettiin selkeästi erivapausmenettelyssä muodostuneesta avioerokäytännöstä. Itse erivapausmenettelystä haluttiin kuitenkin päästä eroon, ja saada kaikki avioeroasiat alioikeuksien käsiteltäviksi.¹¹¹ Mallia lainsäätämässä otettiin myös Skandinaavisista säännöksistä sekä eräiden muidenkin maiden laeista¹¹².

Esikuvina toimineissa maissa oli kuitenkin hyväksytty puolisoitten sopimukseen perustuva avioero, jota Suomessa ei hyväksytty. Syyllisyysperusteella oli erivapausmenettelyn suosiosta huolimatta vielä vankka asema. Välirikkoperusteista avioeroa ei sellaisenaan haluttu lakiin

¹⁰⁷ Mallia tosin otettiin ruotsalaisesta käytännöstä. Mahkonen (1980), s. 108-109.

¹⁰⁸ *"Keskeisin havainto on, että lainvalmistelukunnan ehdottamat ja AL 70-77 §:n sisältämät eroperusteet olivat pääosin yhteneväiset."* Mahkonen (1980), s. 195.

¹⁰⁹ *"Kun luterilainen avioliittokäsitys alkoi pikkuhiljaa murtua, oli myös suomalainen lainsäätäjä pakotettu muuttamaan positiivista oikeutta. Näin saatiin aikaiseksi uusi avioliittolaki, jonka tarkoituksena oli helpottaa avioeron saamista ja lakkauttaa erivapauserot."* Mahkonen (1978), s. 114-115. Vuoden 1972 avioliittolaki toimikunnan mietinnössä todettiin, että: *"Vuoden 1929 avioliittolaki oli ensimmäinen avioliitto-oikeudellinen kokonaisuudistus, joka valmisteltiin ja jonka sisällöstä päätettiin muiden kuin uskonnollisten viranomaisten toimesta."* ALkomitea (1972), s. 152. Vrt. kuitenkin Mahkonen (1980), s.202-204.

¹¹⁰ Kaila (LM 1924), s. 265.

¹¹¹ Helsingin yliopiston lainopillisen tiedekunnan siviilioikeuden ja roomalaisen oikeuden professori, myöhemmin prokuraattorin virkaa hoitava, Robert Montgomery katsoi jo 1870-luvun lopulla, että erivapausmenettely tuli lakkauttaa ja avioeroasiat siirtää alioikeuksiin. Avioeroperusteita olisi hänen mukaansa pitänyt lisätä vallitseviin oloihin vastaaviksi. Mahkonen (1980), s. 156-159. Ks. myös Ahla (LM 1915 I), s. 52.

¹¹² Kaila (LM 1924), s. 266 sekä Mahkonen (1980), s. 184.

hyväksyä, vaan se puettiin "syyllisyysajattelun papinkaulukseen", kuten Helin asian ilmaisi¹¹³. Syylliselle ei nimittäin haluttu myöntää kanneoikeutta välirikon perusteella.¹¹⁴

2.3.2 Naisten asema ja lakiuudistus

Avioliittolain taustalla oli pohjoismaisten esikuvien lisäksi muutakin. Naisasialiikkeet aloittivat aktiivisen taistelukautensa 1800- ja 1900-lukujen taitteessa ja olivat vaikuttamassa suuressa määrin uuden avioliittolain syntyyn¹¹⁵. Vuosisadan vaihteen näkyvin tulos naisten asemassa oli luonnollisesti naisten valtiollinen äänioikeus ja vaalikelpoisuus vuoden 1906 eduskuntavaaleissa. Naisliikkeissä vaadittiin aluksi tasa-arvoa naisten ja miesten välillä koulutuksessa ja ansiotyössä, mutta tämän lisäksi myöhemmin vaadittiin myös naisten aseman parantamista perheissä, haluttiin saada naiselle itsenäisempi asema myös perheen sisällä¹¹⁶.

Naisasialiikkeiden pyrkimykset parantaa naisten asemaa vaikuttivat siis avioliittolain valmistelussa¹¹⁷. Vaimon ja miehen välinen tasa-arvo mainittiin lainvalmistelukunnan mietinnössä vuodelta 1913¹¹⁸, jossa kyseistä aihetta pidettiin ajankohtaisena¹¹⁹. Siinä todettiin naisten lasten huoltoa koskevasta vaatimuksesta seuraavasti:

*"Enemmän kuin kenties mikään muu nykyisen lain miehelle myöntämistä etuoikeuksista on tämä puheenalainen naisten keskuudessa katsottu sotivaksi aviiovaimon luonnollisimpaa oikeutta vastaan pitää huolta lapsistaan, ja kiihkeästi on siihen vaadittu oikeudenmukaiseksi katsottua muutosta."*¹²⁰

¹¹³ Helin (1974), s. 24.

¹¹⁴ Vuoden 1929 avioliittolain avioeroperusteiden säätämisestä tarkemmin Mahkonen (1980), s. 150-199.

¹¹⁵ Kurki-Suonio (1999), s. 383-386.

¹¹⁶ Kurki-Suonio (1999), s. 384.

¹¹⁷ "Oli itsestään selvää, että naiset eivät eduskunnassa jättäneet tilaisuuttaan käyttämättä vaatiakseen avioliittolain uudistamista." Kangas (1996), s. 51.

¹¹⁸ Periaatemietintö allekirjoitettiin 31.12.1912. Huttunen (1930), s. 16 tai Huttunen (1945), s. 13.

¹¹⁹ Tämän mietinnön taustalla oli talonpoikaissäädystä tehty anomusehdotus jo vuosilta 1904-1905, jossa anottiin muun muassa miehen edusmiehisyyden poistamisen lisäksi vaimon määräysvallan laajentamista lapsiinsa nähden tasapuoliseksi miehen kanssa. Vuonna 1907 naiskansanedustajat - jotka osallistuivat nyt siis ensimmäistä kertaa valtiopäiville - laativat yhteisesti anomuksen naisen perheoikeudellisen aseman parantamiseksi. Tämän pohjalta Senaatti antoi 12.6.1907 lainvalmistelukunnan tehtäväksi tarkistaa naisten perheoikeudellista asemaa ja tehdä siitä ehdotuksen. Asiaa koskeva periaatemietintö "niistä periaatteista, joiden mukaan aviopuolisoiden oikeussuhteet olisivat järjestettävät" ilmestyi vasta vuonna 1913. Kurki-Suonio (1999), s. 384-385 sekä tarkemmin Huttunen (1930), s. 10-20.

¹²⁰ Lainvalmistelukunnan 1913 mietinnöstä tarkemmin Kurki-Suonio (1999), s. 385.

Lainvalmistelukunnan mietintö ei kuitenkaan johtanut lainsäädäntöön. Vuonna 1919 asetettu uusi komitea katsoi, että lainsäädäntöehdotuksen perustaksi olisi asetettava kyseisen ehdotuksen sijaan muissa Pohjoismaissa kuten Ruotsissa, Tanskassa ja Norjassa tehdyissä ehdotuksissa omaksutut periaatteet¹²¹. Tämä muutos ei kuitenkaan vaarantanut sukupuolten tasa-arvoon pyrkiviä tavoitteita, sillä myös näissä maissa oli tavoitteena tasa-arvon toteuttaminen¹²². Loppujen lopuksi lakiehdotus saatiin useiden vaiheiden jälkeen laadittua ja eduskunta hyväksyi lakivaliokunnan viimeistelemät säädösehdotukset maaliskuussa 1929 ja tasavallan presidentti vahvisti lain saman vuoden kesäkuussa.¹²³

Pylkkäsen mukaan avioliittolaissa tehtyjen uudistusten tarkoituksena oli antaa vaimolle itseenäisempi oikeudellinen asema, jotta vaimo pystyisi ottaa vastuun perheestään, jos mies laiminlöisi velvoitteitaan¹²⁴. Pylkkänen kutsui naisen yhdistynyttä roolia tuottavaan työhön osallistuvana perheen emäntänä "naiskansalaisuudeksi"¹²⁵. Naisille myönnetty oikeudet tähtäsivät siis naisen aseman vahvistamiseen eräänlaisena perheen toissijaisena huoltajana¹²⁶. Tämä tuli ajankohtaiseksi etenkin silloin, kun perhe hajosi. Koska nainen oli "luonnollinen lasten kasvattaja", oli tämän vuoksi johdonmukaista myöntää naisille avioerotilannetta silmällä pitäen oikeuksia, jotka mahdollistivat naisen aseman itsenäisenä kasvattajana ja lastensa täysivaltaisena holhoojana. Näin tapahtuikin uuden avioliittolain säätämisen myötä.¹²⁷

"Vaikka esimerkiksi edusmiehisyyden poisjääminen liittyikin käsitykseen miehen ja naisen yhdenvertaisuudesta, käsitykset eri sukupuolten tehtävistä ja ominaisuuksista perustuivat miehen ja naisen luonnolliseen erilaisuuteen."¹²⁸

¹²¹ Ks. Tarkemmin Huttunen (1945), s. 18.

¹²² Kurki-Suonio (1999), s. 386.

¹²³ Avioliittolain säätämisen vaiheista ja viivästymisen syistä tarkemmin Mahkonen (1980), s. 151-153.

¹²⁴ Pylkkänen (LM 1994), s. 593. Ks. myös Kurki-Suonio (1999), s. 386.

¹²⁵ Pylkkänen (LM 1994), s. 586.

¹²⁶ "Kaikkien uudistusten yhteydessä painotettiin kuitenkin aina huolellisesti, että vaimon suojaäännöksillä ei tarkoitettu muuttaa perheen valtarakennetta." Pylkkänen (LM 1994), s. 593.

¹²⁷ Kurki-Suonio (1999), s. 387.

¹²⁸ Kurki-Suonio (1999), s. 387-388. Sulkunen kutsui uusia avioliittolailta vahvistettuja ja legitimoituja sukupuolirooleja sukupuoli-identiteeteiksi, joissa hänen mukaansa ilmeni puheena oleva erilaisuus ja toisaalta tasa-arvoisuus. Osoituksena roolijaosta oli hänen mukaan aviovaimon mahdollisuus ottaa osaa perheen elatukseen toimimalla kodissa ja hänen itsenäisyytensä tässä. Naisen sukupuoli-identiteettiä tai sukupuolirooliin kuului Sulkusen mukaan myös lasten kasvatusta ja hoitoa. Sulkunen (1989), s. 93 sekä 79-83.

Naisasialiikkeillä ja niissä vaikuttaneilla naisilla oli siis erivapausmenettelyn rinnalla suuri vaikutus uuden avioliittolain säätämiseen. Korkeimman oikeuden käytäntöön perustuva erivapausmenettely vaikutti lähinnä avioeroperusteisiin, kun taas naisasialiikkeiden vaikutus puolestaan näkyi lähinnä lapsen huoltoon liittyvissä säännöksissä eikä niinkään avioeroperusteissa. Liikkeet painottivat naisten ja miesten tasa-arvoisuutta perheen sisällä. Naisten tasa-arvoisella asemalla oli luonnollisesti vaikutuksensa naisen asemaan lapsen huoltajana. Naisten aseman voidaankin sanoa vahvistuneen uuden avioliittolain säätämisen jälkeisenä aikana.

3 1940-LUVUN MURROS

3.1 Avioero ja lasten huolto vuodesta 1930 lähtien

Vuoden 1929 avioliittolain säätämisen jälkeisen ajan voidaan sanoa olleen eräänlaista murroksen aikaa sekä avioeroa että lastenhuoltoa ajatellen. Syyllisyys alkoi jäädä taustalle lasten huollosta määrättäessä, vaikka se oli edelleenkin merkittävässä asemassa avioeroa myönnettäessä.

Kuten edellä on tullut selvitetyksi, noin 350 vuotta voimassa olleita avioerosäännöksiä pidettiin liian tiukkoina. Avioerolainsäädäntöä uudistettaessa 1920-luvulla tavoitteena oli avioeron saannin lainsäädännöllinen helpottaminen. Haluttiin lisätä avioeroperusteita ja ohjata avioeroasiat ja näin myös lasten huoltoasiat alioikeuksien käsiteltäviksi.¹²⁹ Lapsen etua alettiin enenevässä määrin tulkita siten, että lapset oli avioeron yhteydessä annettava äitinsä hoivaan, samalla kun isät erotettiin lasten huollosta.

3.1.1 Avioeroperusteet vuoden 1929 avioliittolaissa - Välirikoperaate

Ennen avioliittolain säätämistä tapahtunut erivapauserojen suuri suosio ja menettelyn vapautuminen osui skandinaavisten asumus- ja avioeromenettelyjen säätämisen kanssa samaan aikaan. Avioliittolakia säädettäessä nämä vapaamieliset asumuserosäännökset niin kuin korkeimman oikeuden erivapauskäytäntökin tuomittiin Suomessa liian vapaamielisinä.¹³⁰ Kriittistä huolimatta skandinaavisia esikuvia kuitenkin käytettiin lainvalmistelun pohjana, ja näin Suomen lainsäädäntöön omaksuttiin syyllisyysperusteisten avioerojen rinnalle niin kutsuttu välirikoperaate.¹³¹ Avioeroperusteita lisättiin muutenkin ja avioeron saamista helpotettiin ainakin lain tasolla.

¹²⁹ Mahkonen (1980), s. 53-54.

¹³⁰ Kurki-Suonio (1999), s. 379-380.

¹³¹ Suomeen omaksuttu välirikoperaate erosi kuitenkin esim. ruotsalaisesta mallista sillä tavoin, että välirikon toteamiseksi vaadittiin objektiivista näyttöä. Pelkästään puolisoien osoitus välien rikkoutumisesta ei riittänyt. Kurki-Suonio (1999), s. 380-381. Ks. myös Huttunen (1930), s. 161-163.

Kuten naimiskaaren voimassa ollessa, oli huoruus myös avioliittolaissa ensimmäinen mainittu avioeroperuste ja ilmeisesti syyllisyysperusteisista avioeroperusteista tärkein¹³².¹³³ Edeltäjätään poiketen aviorikokseksi katsottiin huoruuden lisäksi myös haureus samaa sukupuolta olevan henkilön kanssa sekä eläimeen sekaantuminen¹³⁴. Naimiskaari edellytti eron perusteeksi sen, ettei syytön puoliso ollut antanut tekoa anteeksi, eli ei ollut harrastanut puolison kanssa vuodeyhteyttä saatuaan tiedon aviorikollisesta teosta. Avioeroa ei myöskään voinut naimiskaaren aikana myöntää, jos molemmat puoliset olivat tehneet huorin. Nyt avioliittolain tultua voimaan, tällaisia lisäedellytyksiä ei enää ollut. Vuodeyhteyttä ei enää pidetty anteeksiantona uskottomuudelle, eikä varsinkaan molempien tehtyä huorin katsottu liiton jatkamiselle olevan edellytyksiä¹³⁵.

Puolisolla oli oikeus saada avioero myös, mikäli toinen puoliso oli saanut avioliiton aikana sukupuolitaudin¹³⁶. Tämänkin eroperusteen tuli osoittaa puolisossa syyllisyyttä, sillä eron saamiseksi vaadittiin lisäksi, että tauti oli aiheutunut haureudesta ja että tautiin sairastunut puoliso oli saattanut toisen puolison tartunnalle alttiiksi.¹³⁷ Avioeron sai myös sillä perusteella, jos toinen puoliso oli tavoitellut toisen henkeä tai törkeästi pahoinpidellyt häntä¹³⁸.

Avioliittolain 73 § koski puolison tuomitsemista vapausrangaistukseen¹³⁹. Tuomion tuli olla vähintään kolme vuotta, jotta tuomioistuin voisi harkita avioeron myöntämistä. Edellisiin verrattuna säännös poikkeaa muista, sillä vapausrangaistus ei ollut ehdoton peruste avioeron

¹³² Näin ainakin kirjoitti Melander (1940), s. 23. Ks. myös Huttunen (1930), s. 163 sekä Grönvall (1930), s. 207-208. Huoruudesta tarkemmin Rautiala (1946), s. 93, 106.

¹³³ AL 70 §: *Jos puoliso on rikkonut avioliiton tekemällä huorin, on toisella puolisolla oikeus saada avioero. Sama olkoon laki, jos puoliso on harjoittanut haureutta samaa sukupuolta olevan henkilön kanssa taikka on sekaantunut eläimeen.* Huttunen (1930), s. 163. Myös Grönvall (1930), s. 207.

¹³⁴ *"Jos kerran huoruus oli eroperuste, piti avioero sitä suuremmalla syyllä myöntää em. kaltaisen luonnottoman haureuden perusteella"*. Tätä mieltä oli Frederik Schrevelius jo vuonna 1849. Tuohon aikaan kyseinen haureus oli erivapauseroperuste. Toisaalta eläimeen sekaantumisesta seurasi kuolemantuomio, joten merkitys avioeroperusteena olisi ollut vähäinen. Lisäksi nämä haureudet olivat hyvin harvinaisia. Mahkonen (1980), s. 35-36.

¹³⁵ Rautiala (1946), s. 96-97.

¹³⁶ AL 71 §. Huttunen (1930), s. 165.

¹³⁷ Tästä tarkemmin esim. Melander (1940), s. 22-23.

¹³⁸ AL 72 §. Säännös ei ollut yhteydessä rikoslain säännöksiin, sillä ei edellytetty, että henkeä tavoitellut puoliso olisi syyllistynyt johonkin rangaistavaan tekoon. Huttunen (1930), s. 166-167. Ks. myös Grönvall (1930), s. 209.

¹³⁹ AL 73.1 §. Huttunen (1930), s. 167-168. Myös Melander (1940), s. 23-24.

myöntämiselle, vaan avioeron saanti riippui tuomioistuimen harkinnasta¹⁴⁰. Avioeron myöntäminen perustui yhteiselämän lakkaamiseen rikokseen syyllistyneen puolison moitittavan käyttäytymisen johdosta sekä siihen, ettei voitu vaatia syyttömältä puolisolta avioliiton jatkamista henkilön kanssa, joka on osoittautunut "siveellisesti suuressa määrin ala-arvoiseksi ja joutunut yleisen halveksumisen alaiseksi".¹⁴¹ Edelleen syyllisyyteen perustuva avioeroperuste oli toisen puolison jatkuva huumaavien aineiden väärinkäyttö. Tässäkin tapauksessa tuomioistuimella oli harkintavaltaa sen suhteen oliko olemassa perusteita avioeron myöntämiselle.¹⁴²

Kuten erivapausmenettelyssäkin, avioeron saattoi saada nyt myös avioliittolain mukaan perusteilla, jotka eivät johtuneet lainkaan toisen puolison syyllisyydestä¹⁴³. Näihin puolisoitten syyllisyydestä riippumattomiin avioeroperusteisiin kuului ensinnäkin mielisairaus ja tylsämielisyys¹⁴⁴. Mielisairaus oli avioeroperuste periaatteessa vain ollessaan parantumaton, mutta koska tätä oli vaikea osoittaa, taudin ajateltiin olevan todennäköisesti parantumaton.¹⁴⁵ Sairauksien lisäksi tähän ryhmään kuului puolison katoaminen.¹⁴⁶

Huomion arvoista tämän uuden lain säätämisessä oli se, että siinä omaksuttiin syyllisyysperiaatteen rinnalle niin kutsuttu välirikkoperiaate avioeron perusteeksi. Avioeron saattoi nyt saada, jos puoliso olivat asuneet erillään kahden vuoden ajan "yhtämittaisesti" tai vaihtoehtoisesti, jos toinen puoliso karttoi yhteiselämää, toisella puolisollla oli oikeus hakea eroa vuoden kuluttua siitä kun yhteiselämä oli loppunut.

¹⁴⁰ Huttunen (1930), s. 168 3) kohta.

¹⁴¹ AL 73.2 §. Huttunen (1930), s. 167-168.

¹⁴² AL 74 §: *Jos puoliso jatkuvasti väärinkäyttää huumaavia aineita, tuomittakoon toisen puolison vaatimuksesta avioeroon, milloin oikeus katsoo erittäin painavia syitä siihen olevan.* Ks. Huttunen, s. 169.

¹⁴³ *"Joissakin tapauksissa ei purkamissyyn tarvitse olla nimenomaan toisen puolison sopimuksenvastainen käyttäytyminen, vaan riittää kun avioliiton siveellisiä edellytyksiä ei muuten enää ole olemassa joko senvuoksi, että puoliso on tullut henkisesti (tai rotuhygienisesti) kykenemättömäksi jatkamaan avioliittoa (AL 75 §) tai sitten, koska hän on osoittautunut siveellisesti ala-arvoiseksi (AL 73 §)."* Rautiala (1946), s. 87. Melander katsoi AL 73 §:n kuuluvan syyllisyysperusteisiin. Melander (1940), s. 24.

¹⁴⁴ AL.75.1 §. Huttunen (1930), s. 169. Myös Grönvall (1930), s. 211.

¹⁴⁵ Huttunen (1930), s. 170 sekä Melander (1940), s. 19.

¹⁴⁶ AL 77 §: *Jos toinen puoliso on poissa eikä hänen tiedetä kolmen viimeisen vuoden aikana olleen elossa, olkoon toisella puolisollla oikeus saada avioero.* Puolison kuolleeksi julistaminen oli mahdollista vasta kymmenen vuoden poissaolon jälkeen. Tämä katsottiin kuitenkin kohtuuttoman pitkäksi ajaksi ja hankalaksi kotiin jääneen puolison kannalta, joten avioliittolakiin otettiin määräys, jonka mukaan puolisollla oli oikeus saada avioero kolmen vuoden poissaolon jälkeen. Huttunen (1930), s. 175. Ks. myös Melander (1940), s. 19.

AL 76.1 §: Jos puoliset välien rikkoutumisen vuoksi ovat asuneet erillään viimeiset kaksi vuotta, olkoon kumpaisellakin oikeus saada avioero; älköön kuitenkaan, milloin toinen puoliso on pääasiallisesti syytä yhteiselämän lopettamiseen, tuomittako eroon hänen vaatimuksestaan, ellei siihen ole erittäin painavia syitä.

AL 76.2 §: Milloin erillään asuminen johtuu siitä, että puoliso vastoin toisen puolison tahtoa pätevältä syytä karttaa yhteiselämää, olkoon toisella puolisollla oikeus avioeroon, kun yksi vuosi on kulunut yhteiselämän lopettamisesta.¹⁴⁷

Tällä puolisoitten välirikoon perustuvalla avioeroperusteella oli käytännössä suurin merkitys¹⁴⁸. Erivapausmenettelyssä saadun kokemuksen perusteella voitiin olettaa, että tämä tuli olemaan kaikista yleisin avioeroperuste, olihan se ollut yleisin peruste myönnettäessä avioero ja erivapaudella.¹⁴⁹ Verrattuna yllä mainittuihin avioeroperusteisiin, välirikon ollessa kyseessä, kummatkin puoliset olivat oikeutettuja hakemaan eroa. Vain jos toinen oli yhteiselämän lopettamiseen pääasiallisesti syyllinen, oli vain syytön puoliso oikeutettu vaatimaan eroa. Välien rikkoutumisesta johtuva erillään asuminen oli siis sekä puolison syyllisyydestä johtuva että siitä riippumaton avioeroperuste.¹⁵⁰ Välien rikkoutuminen tuli todistaa oikeudessa, joten se ei voinut perustua pelkästään puolisoitten sopimukselle. Näytöksi riitti kahden vuoden erillään asuminen, mutta puolisoitten tuli näyttää sen johtuneen välien rikkoutumisesta.¹⁵¹

Avioliittolakiin kirjattiin avioeroperusteiksi ne perusteet, joilla erivapausmenettelyssä oli myönnetty ero. Avioliittolaki ei siis tuonut avioeroperusteiden osalta juurikaan mitään uutta¹⁵². Puolisoitten keskinäiseen sopimukseen perustuvaa avioeroa ei sallittu, sillä katsottiin, ettei se ollut vallitsevan oikeuskäsitelmän mukaista¹⁵³. Uuden avioliittolain lainvalmistelu-

¹⁴⁷ Ks. Huttunen (1930), s. 170-171.

¹⁴⁸ Melander (1940), s. 19.

¹⁴⁹ "Avioeroa koskevissa erivapausasioissa saavutetun kokemuksen nojalla voidaan päätellä, ettei niillä perusteilla, jotka lähinnä edellä olevissa kuudessa pykälässä on mainittu, tulla yhteensäkään vaatimaan avioeroa niin usein kuin tämän pykälän nojalla yksinään." Huttunen (1930), s. 171. Näin myös käytännössä kävikin. Rautialan mukaan vuonna 1941 1509 avioerotapauksesta 1115 oli välien rikkoutumisen vuoksi. Rautiala (1946), s. 130.

¹⁵⁰ Melander (1940), s. 20.

¹⁵¹ Esim. Ruotsissa puolisoitten oma näkemys välirikosta riitti eron perusteeksi. Kurki-Suonio (1999), s. 380.

¹⁵² "Tämäkin uudistus oli perheoikeudelliselle uudistukselle sikäli luonteellinen, ettei sillä pyritty ohjaamaan käytäntöä. Jo tapahtunut asenteiden muuttuminen ainoastaan kirjattiin lainsäädännössä." Helin (1974), s. 26-27.

¹⁵³ Huttunen (1930), s. 161. Ks. myös Melander (1940) s. 18 sekä Mahkonen (1980), s. 196-199.

kunnan mielestä avioliittolainsäädäntö oli rakennettava sen varaan, että julkisen viranomaisen oli tutkittava puolisoitten väliset suhteet ja todettava, että aihetta avioeroon todella oli, ennen kuin ero myönnettiin¹⁵⁴. Virallisella syyttäjällä oli 1970-luvulle asti läsnäolopakko ja puhevalta alioikeudessa. Syyttäjän tuli hakea muutosta alioikeuden päätökseen, mikäli katsoi, että avioero oli myönnetty avioliittolaissa säädettyjen avioeroperusteiden vastaisesti.¹⁵⁵

Avioliittolain säännösten mukaan syyttömän puolison oli mahdollista saada avioeroon syylliseltä puolisolta vahingonkorvausta¹⁵⁶. Naimiskaassa ei vahingonkorvauksen mahdollisuutta ollut.¹⁵⁷ Avioliittolakia säädettäessä kuitenkin katsottiin, että olisi asianmukaista voida velvoittaa syyttömälle puolisolle vahinko, jota hän on joutunut avioeron johdosta kärsimään.¹⁵⁸

Vaikka uuteen avioliittolakiin lisättiin uusia avioeroperusteita ja otettiin lisäksi välirikkoperiaate mukaan avioeroprosessiin, se ei silti tarkoittanut sitä että avioero olisi todellisuudessa helpottunut. Päinvastoin, erivapausmenettelyn lakkauttamisen myötä avioeron saanti hankaloitui uuden lain myötä. Tämä oli ollut Mahkosen mukaan lainsäätäjien tietoinen tavoite.¹⁵⁹

3.1.2 Lasten huolto - huoltajan sopivuus

Uuden avioliittolain säätämisen myötä kaikki avioeroasiat tulivat nyt siis alioikeuksien käsiteltäviksi erivapausmenettelyn lakkaamisen johdosta. Avioeroon oli näin ollen vain yksi tie ja

¹⁵⁴ Huttunen (1930), s. 162.

¹⁵⁵ Mahkonen (1998), s. 47-48 sekä Hakulinen (DL 1948), s. 305.

¹⁵⁶ AL 78.1 §: *Kun puoliset tuomitaan avioeroon ja toinen heistä on pääasiallisesti syyppä siihen, voidaan hänet velvoittaa suorittamaan toiselle puolisolle vahingonkorvausta sen mukaan, kuin puolisoitten varallisuussuhteisiin ja muihin seikkoihin katsoen harkitaan kohtuulliseksi.* Ks. Huttunen (1930), s. 176.

¹⁵⁷ Aviorikoksen tehnyt puoliso menetti tosin puolet naimaosastaan syyttömän puolison hyväksi. Jos avioliitto purettiin omavaltaisen hylkäämisen perusteella, syyllinen puoliso menetti koko pesäosansa toisen puolison hyväksi. Huttunen (1930), s. 176.

¹⁵⁸ Vahingonkorvauksesta tarkemmin Huttunen (1930), s. 176-179 sekä Kaila (LM 1924), s.285-286.

¹⁵⁹ Mahkonen (1980), s. 202-206. Ks myös Mahkonen (1991), s 42. Vrt. Helin, jonka mielestä avioliittolain tehtävänä oli vain *"jälkikäteen laillistaa yhteiskunnassa jo tapahtunut kehitys"*. Helin perustelee kantaansa sillä, ettei avioerot lainsäätämisen jälkeisenä aikana yleistyneet. Hän viittaa päätelmänsä tueksi Erik Allardt'n tutkimukseen vuodelta 1971. Helin (1974), s. 25. Avioerot eivät tämän tutkimuksen mukaan juurikaan yleistyneet uuden avioliittolain voimaan tulon jälkeisenä aikana. Tähän voisi olla syynä Mahkosen esittämä kanta avioeron vaikeutumisesta. Uuden lain myötä avioerojen määrä jopa hieman laski. Mahkonen (1980), s. 215.

tämän ansiosta aikaisemmin suhteellisen sekavat lapsen holhoukseen ja huoltoon liittyvät säännökset saatiin selkeytettyä.¹⁶⁰

Lapsen huollon osalta vuoden 1929 avioliittolaki uudisti kolme tärkeää kysymystä. Ensimmäkin uudistuksen myötä molemmista vanhemmista tuli nyt tasavertaisia lapsen holhouksessa.¹⁶¹ Isä ei ollut enää yksin avioliitossa syntyneiden lapsien holhooja, vaan nyt puoliset olivat yhdessä alaikäisten lastensa holhoojia avioliiton aikana. Isälle jäi ainoastaan lastensa edustusoi-
keus¹⁶², mutta muutoin ratkaisuvallalta lasten asioissa oli vanhemmilla yhdessä¹⁶³.¹⁶⁴ Suomi oli edelläkävijä vanhempien avioliiton aikaisen yhteisen holhouksen osalta, ei pelkästään pohjoismaissa, vaan laajemminkin¹⁶⁵. Lisäksi holhous ja huolto liitettiin yhteen niin, että jos lapsen huolto määrättiin avioeron yhteydessä jommallekummalle vanhemmalle, tästä tuli samalla myös lapsen täysivaltainen holhooja.

*HolhL 23.2 §: Jos vanhemmat asuvat erillään välien rikkoutumisen vuoksi tai jos avioliitto on tuomiolla purettu, olkoon lapsen holhoojana se, jolle oikeus on uskonut sen huollon.*¹⁶⁶

Tämä muutos oli merkityksellinen erityisesti äideille, sillä heistä saattoi nyt tulla lastensa täysivaltaisia holhoojia avioliiton päätyttyä.¹⁶⁷

Toinen keskeinen muutos oli se, että tuomitessaan avioliiton purkautumaan, tuomioistuimen tuli aina määrätä lasten huollosta¹⁶⁸. Tuomioistuimen tuli tehdä näin viranpuolesta, huolimatta

¹⁶⁰ Huollon määräytymistä naimiskaaren aikana on selvitetty edellä luvussa 2.1.2.

¹⁶¹ HolhL 23.1 §: "Alaikäisen lakimääräisinä holhoojina olkoon molemmat vanhemmat yhteisesti. Jos toinen heistä kuolee, tahi erotetaan holhoustoimesta, olkoon toinen yksin holhoojana." Ks. Huttunen (1930), s. 303 sekä Melander (1939), s. 110. Ks. myös Savolainen (1984), s. 5 sekä Sulkunen (1989), s. 93.

¹⁶² HolhL 37.1 §: "Vanhempien ollessa lapsensa holhoojia edustaa isä lasta tuomioistuimessa ja muun viranomaisen luona, ellei äitiä ole katsottu siihen soveliaammaksi. Ks. Huttunen (1930), s. 310-311. Ks. myös Melander (1939), s. 224. Huttunen totesi kuitenkin, että: "Kuitenkin voi yksityisissä tapauksissa asianlaita olla päinvastainen, ja silloin voitaisiin puheena oleva oikeus tuomioistuimen määräyksellä siirtää äidille." Huttunen (1930), s. 304. Holhouksesta erotettu isä ei voinut luonnollisestikaan edustaa lastaan. Kurki-Suonio, s. 379.

¹⁶³ Melander (1940), s. 26-27. Ks. myös Huttunen (1945), s. 19 sekä Heikonen (LM 1951), s. 667.

¹⁶⁴ "Vaikka miehen edusmiehisuus vuoden 1929 lain myötä siirtyi historiaan ja puolisoista tuli keskinäisessä suhteessaan tasa-arvoiset, laki rakentui olettamalle yhden ansaitsijan perheestä ja kotona työskentelevästä vaimosta." Gottberg (2011), s. 7.

¹⁶⁵ Kurki-Suonio (1999), s. 379.

¹⁶⁶ Huttunen (1945), s. 157, 258 sekä Melander (1940), s. 60.

¹⁶⁷ Ruotsissa vanhempien avioliiton aikainen yhteinen holhous toteutui vuonna 1949, Tanskassa ja Saksassa vuonna 1957, ja Norjassa vuonna 1958. Englannissa yhteinen holhous toteutui vasta 1970-luvun alussa. Kurki-Suonio (1999), s. 379.

siitä olivatko vanhemmat haasteessa tätä pyytäneet vai eivät¹⁶⁹. Tämä velvollisuus tuomioistuimilla oli myös silloin kun vanhemmat olivat huollosta sopineet, mutta tällöin tuomioistuimen tuli ratkaista huoltoasia vanhempien yksimielisen toivomuksensa mukaan, jollei tämän katsottu olevan lapsen edun vastaista¹⁷⁰.¹⁷¹ Tämän tuomioistuimen väliintulon, tarkoituksena oli ilmeisesti lasten aseman turvaaminen, ja tuomioistuimen tulikin tehdä huoltoratkaisunsa nimenomaan lapsen edun näkökulmasta.

*"Tärkeämpää kuin vanhempien oikeuden varteenottaminen on kuitenkin yhteiskunnan kannalta lasten menestys. Näiden etu olisi sen vuoksi Lainvalmistelukunnan mielestä tällöin otettava huomioon. Tämän näkökohdan pitäisi olla siinä määrin ratkaiseva, että silloinkin, kun vanhemmat ovat asiasta yksimielisiä, tuomioistuimen olisi harkittava asiaa etupäässä lasten edun kannalta."*¹⁷²

Lapsen huolto tuli määrätä jommallekummalle vanhemmalle, sillä katsottiin, etteivät vanhemmat voineet eron jälkeen toimia yhdessä lastensa huoltajina. Toinen vanhempi tuli siis erottaa lastensa huollosta, vaikka vanhemmat olisivat halunneet toimia avioeron jälkeen lapsensa holhoojina ja huoltajina yhdessä¹⁷³. Katsottiin siis että huollon uskominen vain toiselle vanhemmalle toteutti parhaiten lapsen etua.¹⁷⁴

¹⁶⁸ AL 80.1 §: *Tuomitessaan avioliiton purkautumaan tulee oikeuden määrätä puolisoien lasten huollosta*. Ks. esim. Huttunen (1945), s. 157 sekä Rautiala (1946), s. 203. Tämä kanta oli omaksuttu vuoden 1924 lainvalmistelukunnan mietinnössä. Kurki-Suonio (1999), s. 381. *"Uusi avioerosäätely oli yleisemminkin viranomaisen tutkimisvelvoitetta korostava"*. Kurki-Suonio (1999), s. 379.

¹⁶⁹ Melander (1940), s. 64.

¹⁷⁰ HolhL 23.2 §. Huttunen (1945), s. 157.

¹⁷¹ Vaikka lapsen huolto saatettiinkin järjestää vanhempien sopimuksen mukaisesti, toisen puolison erottaminen huolto-oikeudesta ei perustunut tähän sopimukseen, vaan tapahtui siis aina oikeuden määräyksellä. Melander (1940), s. 68.

¹⁷² Lainvalmistelukunta 1924. Huttunen (1945), s. 261. Ruotsissa vastaavanlainen säännös tuomioistuimen tutkimisvallasta sisältyi vuoden 1915 lakiin. Kurki-Suonio (1999), s. 277.

¹⁷³ *"Lain tarkoitus on, että avioliiton purkautuessa toinen puolisoista erotetaan lasten huollosta ja huolto uskotaan yksin toiselle."* Rautiala (1946), s. 204 sekä Heikonen (LM 1951), s. 677-678. Vrt. Savolainen (1984), s. 8-9 ja viite 28 sivulla 243. Norjassa ilmeisesti "yhteisholhous" oli mahdollista. Savolainen (1984), s. 244, viite 29. Gottberg kuitenkin totesi, että sovussa olleet vanhemmat saattoivat tietenkin jatkaa lasten huolenpito yhdessä, vaikka vastuu oli virallisesti toisella. Gottberg (2011), s. 174.

¹⁷⁴ Ennen avioliittolain voimaantuloa isä oli yksin lasten huoltaja (holhooja) avioliiton aikana ja jäi lasten huoltajaksi avioliiton jälkeenkin, vaikka huoltajasta ei olisi avioero-oikeudenkäynnin yhteydessä määrättykään. Tällöin tuomioistuinten puuttuminen ei ollut niinkään tärkeää, sillä lapsilla oli joka tapauksessa huoltaja, heidän isänsä. Tämän pohjalta voidaan arvella, että tuomioistuimen väliintulon taustalla olisi voinut olla äidin hoivan turvaaminen lapsille. Koska vanhempien yhdessä tekemä sopimus lasten huollosta tuli myös tuomioistuimen

Kolmas uuden avioliittolain säätämisen mukana tullut muutos oli siis lapsen edun nouseminen pääasialliseksi kriteeriksi lapsen huollosta määrättäessä¹⁷⁵. Avioliittolaki ei tosin sisältänyt mainintaa tästä, mutta lain säätämisen yhteydessä vuoden 1898 holhouslakiin lisättiin huollon määräämistä koskevat aineelliset oikeusohjeet, joissa nimenomaisesti mainittiin, että huoltoratkaisu tuli tehdä ennen kaikkea lapsen etua silmällä pitäen:

HolhL 23.2 § : Jos vanhemmat asuvat erillään välien rikkoutumisen vuoksi tai jos avioliitto on tuomiolla purettu, olkoon lapsen holhoojana se, jolle oikeus on uskonut sen huollon. Jos vanhemmat ovat yksimieliset, on oikeuden annettava päätöksensä heidän toivomuksensa mukaan, jollei se ole vastoin lapsen etua; elleivät he siitä sovi, määrätköön oikeus etupäässä lapsen etua silmällä pitäen. Jos toinen on pääasiallisesti syyppää yhteiselämän lopettamiseen ja he ovat yhtä soveliaat lapsen huoltajiksi, olkoon toinen siihen lähin.

Oikeuskirjallisuudessa katsottiin, että lapsen edun uudenlainen asema merkitsi uuden kriteerin syntymistä lapsen huollon määräämisessä¹⁷⁶. Syyllisyysperiaatteen tilalle oli uuden avioliittolain myötä syntynyt sopivaisuusperiaate, kuten Melander tätä uutta periaatetta kutsui¹⁷⁷. Lasten huolto tuli järjestää ennen kaikkea sen perusteella, kumpi puoliso oli huoltajaksi sopivampi. Tämän periaatteen rinnalla oli tärkeä merkitys myös puolisoiden sopimuksella lapsen huollosta. Huolto tuli aina järjestää vanhempien sopimuksen mukaisesti, mikäli sopimus ei ollut ristiriidassa lapsen edun kanssa. Lapsen edun vastainen sopimus oli esimerkiksi sopimus huolto-oikeuden jättämisestä molemmille vanhemmille¹⁷⁸. Vaikka avioliittolaki sallikin peri-

harkittavaksi, voisi tämäkin seikka vahvistaa ajatusta äidin hoivan turvaamisesta. Näin arvelee myös Kurki-Suonio (1999), s. 358.

¹⁷⁵ Mallia otettiin muun muassa Ruotsista ja Norjasta. Norjassa lapsen etu sisältyi jo vuoden 1909 avioerolakiin (lov om adgang til opløsning av egtenskap 22.8.1909.) Erityisesti pienet lapset oli määrättävä äidin huoltoon. Myös Tanskassa lapsen intressi (barnets tarv) oli ratkaiseva kriteeri vuoden 1922 holhouslaissa (Myndighetsloven). Kurki-Suonio (1999), s. 376.

¹⁷⁶ "...kun aikaisemmin huoltajan olisi pitänyt olla ennen muuta syytön ja sen lisäksi sopiva, oli vanhemman nyt oltava ennen muuta sopiva ja sen lisäksi vielä mieluummin syytön." Kurki-Suonio (1999), s. 377.

¹⁷⁷ "Kuten muidenkin Pohjoismaiden oikeuksissa on siis myös meillä kosketellun kysymyksen järjestämistä sopivaisuusperiaatteella määrävä asema." Melander (1940), s. 35. Huomioitavaa on, että Melander kirjoitti kymmenen vuoden kuluttua avioliittolain voimaantulosta. Aikaisemmassa oikeuskirjallisuudessa ei sopivaisuusperiaatteesta ollut mainintaa. Ainoastaan vanhempien sopimus huollosta ja syyllisyys avioeroon oli puheena. Ks. esim. Huttunen (1930), s. 305. ja Grönvall (1930), s. 88. Heikonen kuitenkin asetti syyllisyyden sopivuuden edelle vielä vuonna 1951. Heikonen (LM 1951), s. 668.

¹⁷⁸ Melander (1940), s. 68. Samoin oli lapsen edun kanssa ristiriidassa sopimus, jossa huolto-oikeus jäisi toiselle vanhemmalle lapsen asuessa toisen luona. Huolto-oikeutta ei voinut jakaa. Melander (1940), s. 70. Myöskään sopimusta, jossa huolto olisi ollut osan vuodesta toisella ja osan taas toisella, ei Melanderin käsityksen mukaan voinut tulla vahvistetuksi tuomioistuimessa. Melander (1940), s. 72.

aatteessa sisarusten jakamisen isälle ja äidille, ei sitä välttämättä katsottu lasten edun mukaiseksi ratkaisuksi, varsinkaan jos kyseessä oli suunnilleen samanikäiset sisarukset¹⁷⁹. Jos lapset jaettiin vanhempien kesken, edellytyksenä oli, että molemmat olivat yhtä soveliaita huoltajiksi¹⁸⁰.

Holhouslain määräys siitä, että huoltoratkaisu oli tehtävä ennen kaikkea lapsen etua silmällä pitäen, oli siis ymmärrettävä siten, että huolto oli määrättävä etupäässä sille vanhemmista, joka siihen pystyi paremmin nimenomaan lapsen kannalta ajateltuna¹⁸¹. Ratkaisu riippui kokonaan tuomioistuimen harkinnasta, sillä lakiin ei ollut sisällytetty minkäänlaisia kriteerejä, joilla vanhemman sopivuutta tuli arvioida¹⁸².

Huoltoratkaisu oli tietenkin helppo tehdä silloin, kun avioero oli purkaantunut sellaisista syistä, jotka tekivät puolison huoltajaksi sopimattomaksi. Esimerkiksi, jos puoliso oli tuomittu vapausrangaistukseen tai oli teillä tuntemattomilla, oli ratkaisu selvä¹⁸³. Mutta, jos molemmilla vanhemmilla oli edellytyksiä huoltajana toimimiseen, oli ratkaisun tekeminen vaikeampi. Oikeuskirjallisuudessa katsottiin, että vanhemman huoltokykyä arvioitaessa tuli ottaa huomioon "heidän moraalinen tasonsa, ikänsä ja luonteensa"¹⁸⁴. Myös vanhemman taloudellisella tilanteella, toimella sekä asuinpaikalla oli merkitystä. Koska huoltoon kuului nyt myös lasten omaisuuden hoitaminen, tuli huoltajalla olla edellytyksiä myös siihen.

Vaikka lapsen etu, toisin sanoen vanhemman sopivuus huoltajaksi, oli noussut nyt ensisijaiseksi huollon määräytymisen kriteeriksi, oli syyllisyydellä edelleen vaikutusta. Olihan se edelleenkin merkittävässä asemassa avioeroperusteena. Jos molempien puolisoitten katsottiin olevan yhtä soveliaita lapsensa huoltajiksi, oli huoltoratkaisu tehtävä viimekädessä syylli-

¹⁷⁹ Melander (1940), s. 71. Ruotsin avioliittolaissa oli nimenomainen säännös lasten jakamisesta (ÄL 23 §). Kurki-Suonio (1999), s. 378.

¹⁸⁰ Huttunen (1930), s. 184.

¹⁸¹ Ks. Melander (1940), s. 79.

¹⁸² Myöskään Huttusen vuonna 1930 kirjaamissa avioliittolain lainvalmistelukunnan mietinnöissä ei mainittu kriteerejä, joilla vanhempien sopivuutta tuli arvioida lukuun ottamatta puolison syyllisyyttä avioeroon. Ks. Huttunen (1930), s. 303-306.

¹⁸³ Myös silloin, kun toinen puoliso käytti jatkuvasti huumaavia aineita tai jos hän oli tullut mielisairaaksi tai tylsämieliseksi, oli huoltoratkaisu helppo. Melander (1940), s. 78-79. Ks. myös Huttunen (1930), s. 305.

¹⁸⁴ Melander (1940), s. 79.

syysperiaatteen nojalla¹⁸⁵. Katsottiin, että syyttömän puolison erottaminen lastensa huollosta, olisi kohtuutonta häntä kohtaan¹⁸⁶. Syyllisyydellä voidaan ajatella olevan jopa tärkeämpi merkitys kuin naimiskaaren aikaan, sillä vanhempien keskinäinen sopimus ei enää ollut mahdollista ilman tuomioistuimen väliintuloa. Tämän voidaankin ajatella osaltaan vahvistaneen äidin asemaa huoltajana, sillä syyllisyys ei välttämättä naisten kohdalla ollut niin ehdoton huollosta erottamisen syy kuin miesten kohdalla. Naisten asemaa huoltajana pyritään selvittämään tarkemmin seuraavassa luvussa.

3.1.3 Äidin hoiva ja syyllisyys

Tärkeimmäksi kriteeriksi lapsen huollosta päätettäessä oli siis uuden avioliittolain säätämisen aikana noussut lapsen etu. Lapsen etua ei ollut laissa kuitenkaan millään tavoin määritelty, joten se jäi oikeuskirjallisuuden ja oikeuskäytännön määritelmien varaan.

Huolimatta siitä, että puheena olevassa laissa ei ollut lainkaan mainintaa huoltajien sukupuolesta oikeuskäytännössä syntyi tulkinta, jonka mukaan lasten edun mukaista oli uskoa heidän huoltonsa avioeron jälkeen äidille¹⁸⁷. Vaikka itse lakiin ei mainintaa huoltajan sukupuolesta tullutkaan, niin lain valmisteluvaiheessa äidin etusijasta oli jo kuitenkin ollut puhetta. Mallia lain valmisteluun oli otettu muista Pohjoismaista, joissa äidin etusija lasten huollossa oli joko suoraan laissa ilmaistu tai vahvistunut oikeuskäytännössä¹⁸⁸.

Myös oikeuskirjallisuudessa katsottiin, että lasten huolto tulisi uskoa äidille. Sotien jälkeen ilmestyi ensimmäiset merkittävät lapsen huoltoa koskevat teokset. Rautiala kirjoitti vuonna 1946, että riitaisissa tapauksissa etusija tulisi ehdottomasti antaa äidille ja osoittaa lasten huol-

¹⁸⁵ ...Jos toinen on pääasiallisesti syyppää yhteiselämän lopettamiseen ja he ovat yhtä soveliaat lapsen huoltajiksi, olkoon toinen siihen lähin. HolhL 23.2 §.

¹⁸⁶ Melander (1940), s. 29. Ks. myös Rautiala (1946), s. 206. Kurki-Suonio kuitenkin totesi, että: "Syyllisyyden ohjeellisesta seurausvaikutuksesta tuli kuitenkin voida poiketa lapsen edun niin vaatiessa." Kurki-Suonio (1999), s. 378.

¹⁸⁷ Kurki-Suonio: (EIF III 1996), s. 263. Ks. myös luku 2.2.4 erivapauserot ja lapsen huolto ja oikeustapaukset siinä.

¹⁸⁸ Kurki-Suonio (1999), s. 383.

to hänelle. Näin myös Rautialan mukaan tapahtui oikeuskäytännössä¹⁸⁹. Melanderkin totesi jo kuusi vuotta aiemmin, että huolimatta siitä, ettei holhouslain säännöksissä ollut annettu äidille "minkäänlaista etuoikeutta lasten huoltoon", tuli riidanalaisissa tapauksissa lasten etu kuitenkin paremmin turvatuksi, jos huolto uskottiin äidille. Jos lapset jaettiin vanhempien kesken, tuli Melanderin mielestä tyttäret ja pienet lapset uskoa äidin huoltoon ja pojat isälle¹⁹⁰. Varhaisemmassa kirjallisuudessa ei äidin hoivasta ollut mainintaa¹⁹¹. Oikeuskäytännössä äidin hoivalle oli kuitenkin annettu merkitystä jo ennen uuden lain voimaantuloakin.

Kirjoittaessaan äidin etusijasta lapsen huollossa Rautiala kritisoi samalla sitä, että tuomioistuimet antoivat liikaa painoarvoa syyllisyyskysymykselle, vaikka siis lapsen etu ja huoltajan sopivuus olivat nyt uuden lain mukaan pääasialliset huoltokriteerit. Naimiskaaren syyllisyyteen perustuvat avioerosäännökset vaikuttivat siis oikeuskäytännössä vieläkin, vaikka syyllisyys oli nyt vasta kolmantena kriteerijärjestyksessä (lapsen etu, sopivuus, syyllisyys). Myös holhouslain 23.2 §:n viimeisellä lauseella oli Rautialan mielestä vaikutusta siihen käsitykseen, ettei syyllinen puoliso voisi olla sovelias huoltaja¹⁹². Hänen mielestään syyllisyys avioeroon ei suoranaisesti merkinnyt sitä, että avioeroon syyllinen olisi sopimaton huoltajaksi, varsinkin jos kyseessä oli äiti. Äitien kohdalla tuli ikään kuin erikseen todeta syyllisyyden osoittavan samalla erityistä sopimattomuutta, sillä syyllisyys yksin ei tehnyt äitiä sopimattomaksi lasten huoltajaksi¹⁹³. Ainakin siis Rautialan kirjoituksista päätellen, hän oli ehdottomasti äidin hoivan kannattaja ja syyllisyydestä tuli lähinnä kriteeri, jolla arvioitiin erityisesti äidin sopi-

¹⁸⁹ "Äidille ei siis ole annettu mitään etusijaa lapsen huoltajaksi (kuten esim. Norjassa), mutta katsoisimme, että riidanalaisessa tapauksessa olisi etusija ehdottomasti annettava äidille ja uskottava lapsen huolto hänelle. Oikeuskäytäntö käykin meillä tähän suuntaan." Rautiala (1946), s. 204-205.

¹⁹⁰ Melander (1940), s. 81. Melander vertaili teoksessaan muiden Pohjoismaiden vastaavia säännöksiä. Norjassa oikeudessa oli määräys, että erityisesti pienet lapset oli annettava äidin huollettavaksi, ellei äiti ollut tehtävään soveltumaton. Myös Tanskassa säädettiin tuolloin, että alle 2-vuotiaat lapset voitiin vain erittäin painavista syistä jättää isän huollettaviksi. Melander (1940), s. 33. Ks. myös Kurki-Suonio (1999), s. 397.

¹⁹¹ Ks. esim. Huttunen (1930), Grönvall (1930) sekä Huttunen (1945). Lainvalmistelukunnan mietinnöissä oli ehdotettu, että isällä olisi etusija huoltajaksi, koska hänellä oli oikeus edustaa lapsiaan. Huttunen (1930) s. 304.

¹⁹² "Jos toinen on pääasiallisesti syyppää yhteiselämän lopettamiseen ja he ovat yhtä soveliaat lapsen huoltajiksi, olkoon toinen siihen lähin." Rautiala (1946), s. 206. Ks. myös Rautiala (1948 II), s. 46.

¹⁹³ "Lain tarkoitus onkin, että lapsen etu yksin ratkaisee huoltokysymyksen, ja pääasiallinen syyllisyys voidaan huomioida ainoastaan silloin, jos syyllisyys avioeroon samalla todistaa puolison sopimattomuutta huoltajaksi (esim. äiti on huonomaineinen tai juoppo)." Rautiala (1946), s. 206.

vuutta huoltajaksi.¹⁹⁴ Rautialalla oli muutenkin hyvin naista suojeleva asenne kirjoituksissaan. Hänen mielestään esimerkiksi tuomioistuinten avioliittolaissa säädetty velvollisuus tutkia vanhempien sopimuksen lapsen edun mukaisuus oli säädetty nimenomaan naisten suojelemisen tarkoituksessa¹⁹⁵.

Vaikka nainen olisi ollut se niin kutsuttu paha puoliso, ei se tehnyt hänestä, ainakaan Rautialan mielestä, huonoa huoltajaa. Isän ollessa paha puoliso, ja siis syyllinen avioeroon, oli hän ehdottomasti samalla huono huoltaja, eikä hänelle tullut myöntää edes oikeutta tavata lapsiaan eron jälkeen.

Melander, joka puhui nimenomaan sopivaisuusperiaatteen puolesta ja lapsen edusta, ei puolestaan antanut äidin hoivalle niin ehdotonta etusijaa, jos kyse oli syyllisyydestä, vaikka muuten myönsi äidin hoivan tärkeyden erityisesti pienille lapsille. Hänen mielestään sopivuusperiaate ja syyllisyysperiaate johtivat useimmiten jopa samaan lopputulokseen, sillä avioeroon syyllinen oli yleensä jo käytöksensä perusteella osoittanut sopimattomuutensa lasten huoltajaksi¹⁹⁶.

Voidaan kuitenkin yleistäen sanoa, että, syyllisyyden merkitys väheni uuden avioliittolain säätämisen jälkeisenä aikana ja että äidin oikeudellinen asema huoltajana vahvistui. Tämä kehitys jatkui aina 1960-luvun lopulle asti¹⁹⁷.

Vaikka uutta avioliittolakia säädettäessä oli vaadittu miesten ja naisten tasa-arvoa perheen sisällä, oli tuolle aikakaudelle kuitenkin ominaista myös su-

¹⁹⁴ Rautialan kanta tosin lieventyi myöhemmissä kirjoituksissa. Ks. esim. Rautiala (1948), s. 119. Äidin etusija ei ollut enää niin ehdotonta, kuin se oli Rautialan mielestä vuonna 1946. Ks. myös Rautiala (1959), s. 133. Aiheesta tarkemmin Kurki-Suonio (1999), s. 398-399. Tähän saattoi kuitenkin vaikuttaa se, että esim. vuoden 1948 Avioliitto-oikeus oli tarkoitettu oppikirjaksi, jossa hänellä ei välttämättä ollut tarvetta tuoda mielipiteitään niin vahvasti esille.

¹⁹⁵ Rautiala totesi seuraavasti: "...Useinhan tällainen sopimus saadaan aikaan painostuksen avulla ja tämän on lainsäätäjät ottanut huomioon määrätessään, että oikeuden on pantava ratkaiseva merkitys lapsen edulle. Tavallisesti naista painostetaan sillä, että mies uhkaa ottaa lapsen itselleen, ellei äiti esim. alenna elatusapuväestymustään, ja usein äiti uskoo tällaiseen painostukseen, luullen miehellä olevan oikeuden saada lapset." Rautiala (1946), s. 207. Ks. myös Rautiala (1948 II), s. 46.

¹⁹⁶ Melander ei siis hyväksynyt mitään ehdottomia sääntöjä, vaan painotti enemmänkin tapauskohtaista arviointia ja antoi jopa merkitystä lapsen omille toiveille. Melander (1940), s. 80-81. Tulenheimo-Takki totesi Melanderilla olleen samankaltaisia ajatuksia lapsen huollosta, kuin lapsipsykologeilla muutama vuosikymmen myöhemmin. Tulenheimo-Takki (JFT 1979), s. 183.

¹⁹⁷ Kurki-Suonio (1999), s. 391.

*kupuolten erilaisuuden korostaminen. Isät kävivät ansiotyössä kodin ulkopuolella ja hankki perheelle elannon, kun taas äiti hoiti kotia ja lapsia. Näkemys äidin ehdottomasta paremmuudesta huoltajana perustui siis siihen aikaan vallitseviin oloihin, joissa kodin hoito vaati sen, että vaimon oli oltava kotona huolehtimassa siitä. Tällaisissa oloissa myös "lasten hoito ja kasvat-
tus lankesi äidille kuin itsestään" Koska äiti vastasi lasten käytännön tarpeiden toteutumisesta ja hoidosta muutenkin, oli äidille annettava avioerotilan-
teessa lähtökohtaisesti etusija lasten huoltoa määrättäessä.¹⁹⁸*

Myös oikeuskäytännössä suosittiin äidin hoivaa. Vuosina 1930-1965 korkeimman oikeuden vuosikirjoissa julkaistiin 35 ratkaisua, jotka liittyivät jollain lailla lasten huoltoon¹⁹⁹. Näistä 18 oli sellaisia, joissa päätettiin lasten huollosta avio- tai asumuseron yhteydessä tai vanhempien erillään asumisen johdosta. Tapauksista 14 olivat sellaisia, joissa huolto uskottiin äidille ja kolme, joissa isä sai huollon²⁰⁰. Yleistäen voidaan sanoa, että lasten huolto määrättiin äidille aina, kun avioero oli tuomittu välirikon tai erillään asumisen perusteella, ja aina silloin, kun isä oli avioeroon syyllinen. Näihin molempiin ryhmiin kuului myös tapaukset, joissa korkein oikeus korjasi alempien oikeusasteiden ratkaisua äidin hyväksi.

*Tapauksessa KKO 1939 II 484 alioikeus oli, samalla kun oli tuominnut puolisot avioeroon, määrännyt äidin heidän alaikäisen lapsen huoltajaksi. Ho-
vioikeus oli muuttanut huoltopäätöstä isän hyväksi sillä perusteella, ettei pi-
tänyt kyseistä järjestelyä HolhL 23.2 §:n mukaisena. Korkein oikeus kuiten-
kin katsoi samaiseen lainsäädännökseen nojaten, että lapsen huolto oli määrät-
tävä äidille.*

*Tapauksessa 1946 II 157 alemmat oikeusasteet olivat määränneet lapsen
huollon isälle. Korkein oikeus kuitenkin totesi, että isää oli pidettävä pää-
asiallisesti syypäänä yhteiselämän lopettamiseen ja äitiä oli pidettävä vähin-
tään yhtä soveliaana lapsen huoltajaksi kuin isää, joka "ei ollut edes kodis-
saan lasta huoltanut ja kasvattanut". Äiti oli siten HolhL 23.2 §:n mukaan
"lähin" tyttären huoltajaksi.*

¹⁹⁸ Stjernstedt katsoi jo vuonna 1921, että "luonnonjärjestyksestä" johtuen äiti on lähempänä lapsia kuin isä. Tästä johtuen lapsen etu hänen mielestään vaati, että äiti oli määrättävä lasten huoltajaksi, ellei ollut siihen ilmeisen sopimatonta. Silloinkin kun isä olisi ollut "erinomainen henkilö ja omaisi paremmat kasvattajanominaisuudet kuin äiti", olisi huolto silti hänen mielestään tullut uskoa äidille. Hänen mielestään lasten menettäminen oli äidille ikään kuin häpeällisempää kuin isälle, ja se turmeli usein hänen loppuelämänsä. (Georg Stjernstedt vuonna 1921 teoksessaan Våra äktenskapslagar, s. 388) Ks. Melander (1940), s.80. Ks. myös Tulenheimo-Takki (JFT 1979), s. 183.

¹⁹⁹ Oikeustapaukset lainattu Kurki-Suonion väitöskirjasta (1999), s. 400-401. Suurin osa tapauksista ajoittui sotia välittömästi seuranneille vuosille. Kurki-Suonio (1999), s. 400.

²⁰⁰ Yhdessä tapauksista lapset jaettiin vanhempien kesken (KKO 1935 II 150). Kurki-Suonio (1999), s. 401.

Isä sai lasten huollon ainoastaan niissä tapauksissa, joissa äiti oli ollut syyllinen avioeroon.

Tapauksessa KKO 1942 II 25 molemmat vanhemmat olivat syyllistyneet huoruuteen. Äitiä rangaistiin ehdollisella vankeustuomiolla ja isää sakoilla. Lapset määrättiin isälle²⁰¹

Oikeuskäytännössä noudatettiin siis lähinnä Rautialan kanssa yhtenevää tulkintaa äidin hoivasta ja syyllisyydestä. Syyllisyyden tuli äitien osalta kuvastaa erityistä sopimattomuutta lasten huoltajaksi. Isällä ei ollut mahdollisuutta saada lasten huoltoa, jos oli avioeroon syyllinen. Äidin kohdalla syyllisyys ei välttämättä ollut niin ehdotonta, sillä syyllinenkin äiti voitiin määrätä huoltajaksi, jos syyllisyys ei osoittanut moitittavuutta äidin roolissa²⁰². Äideillä oli kuitenkin ehdoton etusija ainakin niissä tapauksissa, joissa avioero tuomittiin välirikon perusteella. Heillä ei kuitenkaan suoranaisesti voida sanoa olleen etusija syyllisenä ollessaan, mutta syyllisyyden tuli osoittaa erityistä soveltumattomuutta huoltajaksi, jotta äidiltä voitiin huoltajuus ottaa pois²⁰³. Isien kohdalla syyllisyys oli ehdottomasti huolto-oikeuden poissulkevaa.

3.1.4 Koskiko äidin hoiva kaikkia äitejä?

Vaikka äideillä katsottiinkin olevan etusija lasten huollossa, koski tämä "äitipresumptio" vain naimisissa olevia, siveellisiä äitejä. Niin kutsuttu "naiskansalaisuus" asetti äidille eräänlaisia moraalisia vaatimuksia²⁰⁴. Naisen tuli olla eräänlainen maatilänemäntä, joka huolehti perheen taloudesta ja lastenhoidosta mahdollistaen miehensä työssäkäynnin ja hyvinvoinnin. Jos nai-

²⁰¹ Myös tapauksessa KKO 1948 II 198 lapset uskottiin isän huoltoon. Äiti oli tuomittu ehdottomaan vankeusrangaistukseen huoruusrikoksesta. Tapauksessa KKO 1949 II 318 äiti oli poistunut yhteisestä kodista "pätevättä syyttä" eikä ollut suostunut palaamaan yhteiselämään. Lapset olivat jääneet isän huostaan, joka määrättiin heidän huoltajakseen. Ks. tapauksista tarkemmin Kurki-Suonio (1999), s. 400-402.

²⁰² Ks. tapaus KKO 1947 II 199, jossa pohdittiin äidin syyllisyyttä. Avioero oli tuomittu äidin aviorikoksen perusteella, mutta Kurki-Suonio arvelee, että huoltoa olisi arvioitu samaan tapaan kuin välirikon perusteella myönnettyissä eroissa, koska puoliset olivat asuneet vakituisesti erillään. Kurki-Suonio (1999), s. 401.

²⁰³ Tähän lopputulokseen ainakin Kurki-Suonio päätyi. Kurki-Suonio (1999), s. 402.

²⁰⁴ "Samoihin aikoihin kun avioliittolaila oli toteutettu puolisojen yhdenvertaisuus ja erillisvarallisuus, ajatus kodin merkityksestä ja perheen emännästä sen ylläpitäjänä ulotettiin kaukaisimpaan korpeenkin. Perheideaaleja edistettiin yhdistämällä naisen yksilölliset oikeudet, osallistuminen tuottavaan työhön ja perheenemännyys niin sanotuksi naiskansalaisuudeksi. Myös lainsäädännössä toteutettiin tätä mallia laajasti. Varsinkin 1930-luvun rikos-, sosiaali- ja verolainsäädäntö perustuivat siihen perheideaaliin, jonka malli oli ollut myös avioliittolain pohjana. Siinä korostettiin perheen yhteyttä, lasten kasvatuksen tärkeyttä, laillisen avioliiton moraalista arvoa ja puolisojen sukupuolenmukaista työnjakoa. Sen sijaan lain modernimmat piirteet eivät saaneet muissa yhteyksissä vastakaikua, vaan naisten itsenäistyminen kanavoitiin nimenomaan perheenemännyyteen. Myös oikeudellisesti tätä vahvaa perheenemännyyden mallia tuettiin monin tavoin." Pykkänen (LM 1994), s. 586.

nen ei kyennyt näihin vaatimuksiin vastaamaan, voitiin hänen äidinoikeuksiinsa puuttua. Tätä hyvänä esimerkkinä Kurki-Suonio mainitsee vuoden 1922 Au-lapsilain. Laissa rajoitettiin aviottomien lasten äitien oikeuksia lastenvalvoja-instituution avulla²⁰⁵. Lastenvalvojan tehtävänä oli toimia avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen uskottuna miehenä ja muutenkin valvoa aviottoman lapsen äitiä.

"Lapsen ja äidin välinen luonnon määräämä läheinen yhteys erittäinkin lapsen ensi ikävuosina vaatii sen periaatteen säilyttämistä, että äidin ensisijassa tulee silloinkin, kun lapsi on tunnustettu, olla lapsen huoltajana. Silloin on asianmukaista, että hänelle muutenkin kuuluu holhoustointen hoitaminen, varsinkin kun näillä lapsilla harvoin on omaisuutta. Kun kokemus kuitenkin osoittaa, että näiden lasten äidit usein ovat aivan kykenemättömiä, vieläpä monesti haluttomiakin osoittamaan lapsilleen tarpeellista huolenpitoa, on välttämätöntä, että aviottoman lapsen syntyessä huolellisesti harkitaan, onko äiti oleva lapsen holhooja tai edes huoltaja - -. Arvosteltaessa äidin sopivuutta lapsen huoltajaksi täytyy myöskin - - ehdottomasti asettaa äidille ankarampia vaatimuksia, kuin mitä nykyisin on laita."²⁰⁶

Aviottomat lapset ja heidän äitinsä nähtiin eräänlaisena moraalisenä ongelmana²⁰⁷. Esimerkiksi porvarisnaiset eivät halunneet tukea aviottomien äitien aseman parantamista, sillä näiden katsottiin "myrkyttävän yhteiskunnan siveellistä perustaa". Heidän kantansa oli jopa niin ankara, että aviottomat äidit olisi tullut jättää kokonaan lainsuojan ulkopuolelle.²⁰⁸

"Aviollinen perhe ja yksityinen koti olivat siis se perusta, jonka normeihin yhteiskunnan kaikkien jäsenten oli porvariston mukaan tavalla tai toisella taivuttava. Jos aviollista vastuuta ei otettu vastaan vapaaehtoisesti, oli turvaututtava pakkoon. Jos tämäkään ei tuottanut tulosta, oli avuttomia lapsia ja "langenneita" äitejä kristillisen rakkauden ja armeliaisuuden nimessä autettava - ... "hyvissä ja kristillisissä kodeissa". Niissä sekä äitien että lasten epäilyttävä luonto tulisi moraalisesti karaistuksi ja niissä ne he molemmat voisivat kasvaa siveettömyydestä kunniallisuuteen. Samalla sekä aviottomat äidit että lapset oppisivat sisäistämään "oikean ja hyväksyttävän" perhe-elämän muodot ja sisällön. Tällä tavoin katsottiin voitavan estää "siveettömyydessä eläviä" äitejä siirtämästä turmelusta lapsiinsa ja murentamasta näin kansan moraalista selkärankaa."

²⁰⁵ Kurki-Suonio (1999), s.388.

²⁰⁶ Ote vuoden 1919 lainvalmistelukunnan lausunnosta (Lvk 1919, 25). Mikkola (1972), s. 32.

²⁰⁷ Kurki-Suonio (1999), s. 388. Tarkemmin Sulkunen (1989), s. 37-57.

²⁰⁸ Sulkunen (1989), s. 50. Työläisnaiset suhtautuivat sitä vastoin suopeammin tähän ongelmaan.

Naisliikkeet ajoivat siis ainoastaan "siveellisen perheenäidin" asiaa.²⁰⁹ Aviottomien lasten äitejä pidettiin moraalittomina ja heidät liitettiin moraalittomuutensa vuoksi avioeroon syyllisiin äiteihin²¹⁰. Molemmat nähtiin huonoina huoltajina. Kuten Kurki-Suonio kirjoittaa "syyllisyyskriteeri lapsen huollon määräämisessä ei ollut pelkästään puolisojen oikeudenmukaisen kohtelun vaatimaa, vaan siihen todennäköisesti liittyi myös aikakaudelle tyypillinen käsitys, jonka mukaan moraalittoman äidin oikeudet oli alistettava erityiseen harkintaan. Syyttömällä isällä voitiin katsoa olevan parempi oikeus saada lapset huostaansa"²¹¹.

Aviottoman lapsen äidin asema oli siis aviolapsen äitiä huomattavasti heikompi. Voidaan ajatella tällaisen äidin aseman olleen jopa avioeroon syyllistä äitiä heikompi, sillä syyllisiä äitejä puolustettiin oikeuskirjallisuudessa, mutta tällaista puolustusta ei ilmennyt aviottomien lasten äitien osalta. Se, että nainen synnytti lapsen avioliiton ulkopuolella, katsottiin vaikuttavan naisen kykyyn toimia vanhempana. Naisen syyllisyys avioeroon ei yksinään johtanut siihen, että nainen olisi ollut huono huoltaja.

3.2 Syyllisyys murenee

Avioliittolakia säädettäessä ajatuksena oli mitä ilmeisimmin, että avioero katkaisi lapsen ja huollosta erotetun vanhemman, siis useimmiten avioeroon syyllisen vanhemman, suhteen lopullisesti. Uudistukseen ei näin ollen sisällynyt säännöksiä vanhemman tapaamisoikeudesta, vaikka naapurimaassamme Ruotsissa tapaamisoikeudesta oli säädetty jo 1915²¹². Myös säännökset mahdollisuudesta myöhemmin muuttaa tuomioistuimen huoltoa koskevaa ratkaisua puuttuivat avioliittolaista, vaikka lain 114 § ja 115 §:n mukaan muita avioeroon liittyviä kysymyksiä voitiin muuttuneiden olosuhteiden perusteella muuttaa²¹³. Näistä molemmista, huol-

²⁰⁹ Kurki-Suonio (1999), s. 389 sekä Mahkonen (1974), s. 107-108.

²¹⁰ Kurki-Suonio (1999), s. 390.

²¹¹ Kurki-Suonio viittaa Lainvalmistelukunnan ehdotukseen uudeksi aviokaareksi vuodelta 1924. (Lainvalmistelukunnan julkaisuja N:o 1924). Kurki-Suonio (1999), s. 390.

²¹² Ruotsissa tapaamisoikeudesta oli säädetty vuoden 1915 avioliittolaissa (23 §) Kurki-Suonio (1999), s. 277, 403. Ks. myös Rautiala (1946), s. 210.

²¹³ Huttunen (1945), s. 209-211.

losta erotetun vanhemman asemaan vaikuttavista seikoista keskusteltiin tosin vilkkaasti oikeuskirjallisuudessa²¹⁴.

3.2.1 Vanhemman oikeus tavata lastaan

Vielä 1920-luvun alussa katsottiin, että lapsen edun mukaista olisi, ettei huollosta erotettu vanhempi saisi tavata lastaan. Väitettiin, että lapsen erottaminen tällaisesta vanhemmasta olisi sille parasta²¹⁵. Melander, joka kyllä myönsi tapaamisoikeudella olevan varjopuolensa, vetosi kuitenkin kohtuussyihin ja katsoi, että lapselle saattoi olla suurta etua siitä, että saisi tavata toista vanhempaansa. Pikemminkin lapselle olisi haitallista, jos hänet erotettaisiin kokonaan toisesta vanhemmasta, sillä lapsi saattoi olla hyvinkin kiintynyt tähän vanhempaan. Tällöin olisi ikään kuin luonnotonta erottaa lapsi vanhemmasta.²¹⁶ Hän perusteli tapaamisoikeuden sallimista lapsen ja vanhemman luonnollisen suhteen lisäksi sillä, että huoltajan kuollessa (tai muuttuneiden olosuhteiden perusteella) huollosta erotettu vanhempi saattoi tulla uudelleen lapsen huoltajaksi²¹⁷. Tapaamisoikeuden myötä vanhempi voisi myös valvoa, että huoltaja täytti huoltajan tehtävänsä asianmukaisesti.²¹⁸

Vaikka laissa ei ollut huollosta erotetun vanhemman tapaamista oikeuttavaa säännöstä, oli tällainen oikeus kuitenkin Melanderin mukaan johdettavissa vuonna 1922 avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista annetun lain 37 §:n säännöksestä. Tämän mukaan avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen äitiä, joka ei ole lapsen huoltaja, tai lapsen tunnustanutta isää ei saanut

²¹⁴ Tapaamisoikeudesta Ks. Heikonen (LM 1951), s. 673-679.

²¹⁵ Tätä mieltä oli mm. Stjernstedt. *"Jos lapsi tapaa tällaista isää tai äitiä, se joutuu helposti sotketuksi vanhempiensa välisiin riitoihin. Kun kumpikin vanhemmista yrittää taivuttaa lasta omien mielipiteidensä omaksumiseen, sen sielunelämä kärsii siitä, että se joutuu punnitsemaan vanhempiensa ristiriitaisia mielipiteitä."* (Stjernstedt: Våra äktenskapslagar, Stockholm 1921). Melander (1940), s. 98.

²¹⁶ Melander (1940), s. 98. *"Koska useimmat avioerot on tähän saakka myönnetty ja tullaan vastedes myöntämään, vaikkei ole selvitystä siitä, että toinen puoliso olisi enemmän kuin toinenkaan syyppää välien rikkoutumiseen tai sopimattomampi lapsen huoltajaksi, tulee huollosta olosuhteiden pakosta yleensä erotetuksi tähän tehtävään täysin pystyvä puoliso. Tämän takia tuntuisi kohtuuttomalta vieroittaa sanottu puoliso kokonaan lapsesta ja kieltää häneltä oikeus tavata lasta."* Melander (1949), s. 118-119. Ks. myös Heikonen (LM 1951), s. 673.

²¹⁷ Tosin huollosta erotetun vanhemman määräämistä uudelleen lapsen huoltajaksi huoltajavanhemman kuoleman johdosta ei ollut Suomessa ratkaistu lailla. Ruotsissa ja Tanskassa kysymys oli ratkaistu siten, että huollosta oli tehtävä uusi ratkaisu. Tätä mieltä oli myös Melander itse. Melander (1940) 129-130. Tällä kannalla oli myös korkein oikeus (KKO 1951 II 11). Kurki-Suonio (1999), s. 406.

²¹⁸ *"Mainituin perustein katsoisimme, että lapsen huollosta avioeron yhteydessä erotetulla puolisoilla tulee olla oikeus tavata lasta."* Melander (1940), s. 99.

estää tapaamasta lastaan, jos lapsen etu ei sitä vaatinut²¹⁹. Koska avioliitossa olevat puoliset ja siinä syntyneet lapset olivat muutenkin tuolloin voimassa olevassa oikeudessa asetettu parempaan asemaan, kuin aviottomat lapset ja heidän vanhempansa, oli Melanderin mielestä johdonmukaista, ettei lainsäätäjällä ollut tässäkin kysymyksessä tarkoitusta asettaa heitä huonompaan asemaan²²⁰. Rautiala puolestaan oli sitä mieltä, ettei kyseisestä au-lapsilain säännöksestä voinut johtaa puheena olevaa sääntöä. Rautiala viittasi kantansa tueksi Caseliuksen lausuntoon Melanderin väitöskirjasta (Lapsen huollosta 1939) antamassaan arvostelussa. Caselius lausui aikoinaan näin:

*"Tämän virheellisen johtopäätöksen perusteena on ajatus, että mikä on sallittua aviottoman lapsen vanhemmalle, täytyy olla sallittua myöskin aviolapsen vanhemmalle. Edellinen on kuitenkin vapaaehtoisen tunnustamisen johdosta osoittautunut suopeamieliseksi lapselleen, kun taas jälkimmäiseltä huolto-oikeus on otettu pois sen väärinkäyttämisen johdosta tai siksi, että hän on sopimaton huoltajaksi. Ja kun asiaa on tarkasteltava lapsen kannalta, ei se seikka, onko isä avioliitossa äidin kanssa, ole mitenkään asiaan vaikuttava."*²²¹

Tapaamisoikeus oli Melanderin mielestä vanhemman subjektiivinen oikeus siinä missä huolto-oikeuskin. Se ei ollut vain huolto-oikeuden osa vaan siitä riippumaton, lapsen ja vanhemman välisestä sukulaisuussuhteesta johtuva erityinen oikeus. Tapaamisoikeuden kieltäminen oli hänen mukaan mahdollista vain, jos tapaaminen oli lapselle vahingollista. Oikeus oli puhtaasti huollosta erotetun vanhemman oikeutta, sillä tapaamisoikeus oli "periaatteellisesti riippumaton siitä, haluaako lapsi tavata huollosta erotettua vanhempansa" vai ei²²².

²¹⁹ Melander (1940), s. 100-101. Saksassa oli nimenomainen säännös huollosta erotetun vanhemman tapaamisoikeudesta, Norjassa puolestaan ei. Tästä tarkemmin Melander (1940), s. 100 ja 101-104. Ks. myös Melander (1949), s. 117-118.

²²⁰ "... lainsäätäjää lienee päinvastoin pitänyt itsestään selvänä, että huollosta erotetuilla aviolapsen vanhemmilla on oikeus lapsensa tapaamiseen, ja vain koska asia ei ole avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen osalta yhtä selvä, katsonut nimenomaisen säännöksen tarpeelliseksi." Melander (1940), s. 101. Ks. myös Heikonen (LM 1951), s. 673.

²²¹ Caseliuksen lausunnosta Rautiala (1946), s. 210-211. Ks. myös Caselius (LM 1952), s. 4. Rautiala asetti aviottoman lapsen tunnustaneen isän jopa moraalisesti korkeammalle, kuin aviolapsen äidistä eronnen isän. Rautiala (1946), s. 212.

²²² "Vain jos mainitun vanhemman tapaaminen on lapselle niin vastenmielistä, että siitä on sille tuntuva haittaa, tapaamisoikeus voitaneen sanotulla perusteella kieltää." Ks. Melander (1940), s. 105. Melander viittaa teoksessaan pääasiassa saksalaiseen kirjallisuuteen, kun kyse on tapaamisoikeudesta. Kun hän käsittelee tämän

Melander katsoi siis, että huolto-oikeus ja tapaamisoikeus olivat kaksi toisistaan erillään olevaa oikeutta, joten jos vanhemmalla ei ollut huolto-oikeutta, hänellä saattoi kuitenkin olla tapaamisoikeus. Rautiala puolestaan oli sitä mieltä, että huolto- ja tapaamisoikeus olivat osayhtä ja samaa oikeutta, joita ei voinut erottaa. Kun huolto-oikeus menetettiin, menetettiin samalla tapaamisoikeus, jollei tästä tehty poikkeusta²²³. Hän kuitenkin totesi, että käytännössä puoliset yleensä sopivat tapaamisoikeudesta ja tällöin tuomioistuimen tuli tuo oikeus myöntää. Mutta jos puoliset eivät päässeet yksimielisyyteen tapaamisesta, oli Rautialan mielestä tällöin lapsen kannalta parempi, ettei tapaamisoikeutta myönnettäisi, ei siis ainakaan silloin, kun tapaamista vaativa vanhempi oli isä.²²⁴

Caselius oletti Rautialan tapaan tapaamisoikeutta vaativan puolison olevan useimmiten lapsen isä, ja lausuikin tältä pohjalta seuraavaa:

*"Valitettavasti en voi yhtyä Heikoseen, joka pitää lähtökohtana sitä kaunista ajatusta, että huollosta erotettu isä on nuhteeton ja että lapsen etu on hänen korkeimpana ojennusnuoranaan. Avioerojuttujen murheelliset pöytäkirjat osoittavat näet, että useimmiten isä tavalla tai toisella on laiminlyönyt lapsensa huollon ja että on paikallaan jollakin tavoin rajoittaa hänen tapaamisoikeuttaan nimenomaan lapsen etua ajatellen."*²²⁵

oikeuden sisältöä, viittaa hän pääasiassa ruotsalaiseen oikeuskäytäntöön. Ks. esim. Melander (1940), s. 106-107.

²²³ "Tällaiseen poikkeukseen, joka saattaa muodostua ja usein muodostuukin lapsen edun vastaiseksi, täytyy olla pätevät syyt. Rautiala (1946), s. 211. Myös Caselius katsoi, ettei tapaamisoikeus ollut itsenäinen oikeus, vaan osana huolto-oikeutta, joka menetettiin, jos huolto-oikeuskin menetettiin, "mikäli tuomioistuin ei toisin lausu". Caselius (LM 1952), s. 2. Caseliuksen mukaan Melanderin teoria johti siihen, että isän tapaamisoikeus oli rajaton, ellei äiti huomaa oikeudenkäynnissä tehdä vaatimusta sen kieltämisestä tai rajoittamisesta.

²²⁴ "Lapsen etu saattaa nimittäin vaatia tapaamisoikeuden rajoittamista tahi poistamista, esim. jos isä, niin kuin usein on tapana, yllyttää lasta äitiään vastaan tai muulla tavoin vaikeuttaa kasvatusta." Rautiala (1946), s. 211. Rautialan selvästi puolusti siis syyllisiä äitejä, joiden hänen mielestään piti saada lasten huoltajuus, jolleivät he olleet selkeästi huoltajaksi soveltumattomia (huora tai juoppo). Mutta syyllisten isien ei hänen mielestään tullut saada edes oikeutta tavata lastaan. Rautiala siis koki avioeroon syyllisyyden eri tavalla miesten ja naisten kohdalla. Rautiala (1946), s.202-216. Tapaamisoikeutta käsitellessään hänellä oli lähtökohtana, että tapaava vanhempi oli isä.

²²⁵ Caselius (LM 1952), s 2-3. Tätä mieltä oli myös Rautiala: "Huollosta erotettu puoliso vetoaa aina vanhemmanrakkautensa ja -velvollisuuteensa, pyhimpiin tunteisiin ja verisiteisiin, mutta usein tapaamishalu perustuu kuitenkin vain itsekkyyteen ja kiusantekohaluun. Ellei puoliso ole syyppä avioeroon, niin hänelle tavallisesti joko uskotaan lapsen huolto tai ainakin myönnetään tapaamisoikeus. Mutta jos hän taas on ollut eroon syyppä, tulee hänen myöskin vastata seurauksista ja kyetä tarpeen vaatiessa luopumaan lapsestaan." Rautiala (1946), s. 216.

Caseliuksella oli siis tapaamisoikeutta arvioidessa, lähinnä siis isän oikeutena, lähtökohtana se, etteivät isät olleet näissä tapauksissa täysin nuhteettomia. Paha puoliso oli myös huono huoltaja, myös siinä mielessä ettei hänelle tullut suoda edes tapaamisoikeutta. Ja niissä poikkeuksellisissa tapauksissa, joissa näin ei ollut, salli äiti, hyvänä huoltajana, yleensä "äidinrakkaudestaan" miehen tavata lastaan ilman oikeuden päätöstäkin²²⁶. Melanderilla oli tapaamisoikeutta käsitellessään lähtökohtana se, että molemmat puoliset olivat sopivia huoltajiksi, ja lain säännösten vuoksi toinen tuli huollosta erottaa. Molemmat olivat luultavasti tahoillaan oikeassa, sillä varmasti oli sekä Melanderin kuvaamia hyvä huoltaja -isiä että Caseliuksen ja Rautialan kuvaamia paha puoliso -isiä.

Oikeuskäytännössä oltiin kuitenkin samoilla linjoilla Melanderin omaksuman mielipiteen kanssa. Korkein oikeus oli nimittäin myöntänyt avioeron yhteydessä huollosta erotetulle isälle oikeuden tavata lastaan jo vuonna 1938²²⁷. Alemmat oikeusasteet olivat hylänneet isän nostaman tapaamisoikeutta koskevan kanteen vedoten siihen, että "lapsen jättäminen ajoittain kantajalle (isälle) oleskelua varten tämän asunnossa saattoi, lapsen edun ja iän huomioon ottaen, vaikuttaa kasvatuksellisesti häiritsevästi ja aiheuttaa lapsen kehitystä haittaavia ristiriitaja."

*"Mutta koskei lapsen edun voitu katsoa vaativan, että hänen isänsä estettiin tapaamasta mainittua lastansa, KKO määräsi, että äidin tuli toistaiseksi varata kantajalle tilaisuus tavata lasta tämän kotipaikkakunnalla kahtena sunnuntaina kuukaudessa aikana ja paikassa, jotka kantaja sai määrätä."*²²⁸

Tämä korkeimman oikeuden kanta vahvistui edelleen myöhemmissä ratkaisuissa²²⁹. Korkein oikeus katsoi, että vanhemmalla tuli olla oikeus tavata lastaan avioerosta ja siihen liittyvistä

²²⁶ Caselius (LM 1952), s. 3.

²²⁷ KKO 1938 I 39. Ks. Kurki-Suonio (1999), s. 408.

²²⁸ Huttunen (1945), s. 158. Avioero oli purettu isän kanteesta syystä, että vaimo oli pätevättä syyttä karttanut yhteiselämää. Ks. myös Melander (1940), s. 107 sekä Rautiala (1946), s. 213, jossa Rautiala kommentoi kyseistä ratkaisua: "KKO on siinä yksinomaan kiinnittänyt huomiota vanhemman subjektiiviseen oikeuteen, vaikka asia olisi ollut ratkaistava sen mukaan, mikä on lapsen edun mukaista." Rautialan lausumaan yhtyi myös Caselius. Ks. Caselius (LM 1952), s. 4.

²²⁹ Tapaamisoikeus oli myönnetty myös ratkaisuissa KKO 1940 II 6 sekä KKO 1959 II 101. Ks. Kurki-Suonio (1999), s. 408. Tapauksesta KKO 1940 II 6 myös Huttunen: "... vaimon tuli toistaiseksi varata miehelle tilaisuus tavata lastaan tämän kotipaikkakunnalla kahtena sunnuntaina kuukaudessa, aikana ja paikkana, jotka vaimo sai määrätä." Huom. avioero oli tuomittu vaimon vaatimuksesta. Huttunen (1945), s. 158.

seikoista huolimatta. Syyllisyys avioeroon ei siis johtanut enää suoraan siihen, että vanhempi sai kärsiä teostaan menettämällä lapsensa kokonaan ja lopullisesti. Paha puoliso ei enää rangaistuksen luontoisesti menettänyt lapsiaan, vaan säilytti yhteytensä niihin tapaamisoikeuden turvin. Syyllisyydellä taisi tosin olla vaikutusta korkeimman oikeuden ratkaisujen perusteella siihen, kumpi sai määrätä tapaamisen ajan ja paikan.²³⁰

3.2.2 Mahdollisuus muuttaa huoltoratkaisua

Vuoden 1929 avioliittolakiin ei siis sisällynyt säännöksiä huollosta erotetun vanhemman tapaamisoikeudesta, eikä liioin myöskään mahdollisuudesta muuttaa avioeron yhteydessä tehtyä ratkaisua lapsen huollosta. Tuomioistuimen huollosta tekemä ratkaisu jäi lopulliseksi, vaikka huolto-olosuhteissa olisikin tapahtunut muutoksia. Oikeuskirjallisuudessa katsottiin, että mahdollisuus huoltoratkaisun muuttamiseen olisi pitänyt olla olemassa ilman lain nimenomaista säännöstäkin, mutta mielipiteitä oli myös sitä vastaan.²³¹

Avioliittolaissa oli kuitenkin säännös, jonka mukaan päätös, joka koski muun muassa avioero-oikeudenkäynnin ajaksi annettua määräystä lapsen huollosta, voitiin ottaa uudestaan käsitte-lyyn, jos olosuhteiden oleellinen muutos antoi siihen aiheita.

AL 114: Oikeus voi, sen estämättä, mitä se on päättänyt puolison elatusvelvollisuudesta tai oikeudesta käyttää toiselle puolisolle kuuluvaa irtainta omaisuutta, jommankumman vaatimuksesta määrätä asiasta toisin, kun oleellisesti muuttuneet olot sitä vaativat.

Päätös, josta puhutaan 49 §:n 2 momentissa ja 81 §:ssä, voidaan peruuttaa, milloin olosuhteet antavat siihen aiheita.²³²

²³⁰ Tapauksessa KKO 1938 I 39 avioero oli tuomittu isän kanteesta ja isä sai määrätä tapaamisten ajan ja paikan. Tapauksessa KKO 1940 II 6 avioero oli puolestaan tuomittu vaimon vaatimuksesta, ja vaimo sai myös oikeuden päättää ajasta ja paikasta.

²³¹ Ks. Kurki-Suonio (1999), s. 403-404.

²³² AL 81: *Kun avioliiton purkamista koskeva asia on oikeuden käsiteltävänä eivätkä puoliset sovi yhdessä asumisesta oikeudenkäynnin aikana, harkitkoon oikeus, puolison vaatimuksesta, onko riittävää aiheita siihen, että yhteiselämä heti lopetetaan, ja määrätköön, milloin niin havaitaan olevan laita, soveltaen mitä 51 ja 80 §:ssä säädetään, lasten huollosta ja puolison elatusvelvollisuudesta sekä puolison oikeudesta käyttää toiselle puolisolle kuuluvaa irtainta omaisuutta.* Ks. esim. Grönvall (1930), s. 237-238, 216-217 sekä Huttunen (1945), s. 209, 159.

Tämä säännös siis tarkoitti käytännössä sitä, että päätös vanhemman huolto-oikeudesta, joka oli annettu avioero-oikeudenkäynnin aikana, voitiin ottaa uudelleen käsiteltäväksi, jos päätöksen tekemisen aikana vallinneet olosuhteet olivat olennaisesti muuttuneet tuona kyseisenä aikana. Puheena oleva päätös koski siis avioeroprosessin ajaksi annettua päätöstä, jos puoliset asuivat erillään. Tällainen oikeuden antama päätös esimerkiksi lapsen huollosta ei siis saanut oikeusvoimaa, vaan päätöstä voitiin muuttaa²³³.

Säännöstä ei sen sanamuodon mukaan voitu soveltaa niihin lopullisiin huoltoratkaisuihin, jotka oli annettu avioeropäätöksen yhteydessä²³⁴, mutta Melander kuitenkin katsoi, että myös tällaista "lopullista" huoltoratkaisua olisi tullut voida muuttaa, jos muuttuneet olosuhteet olisivat antaneet siihen aiheita.²³⁵ Melander totesi asiasta seuraavasti:

"Olosuhteiden pakosta oikeuden on riistettävä jommaltakummalta vanhemmalta hänelle luonnostaan kuuluva oikeus pitää lapsi luonaan ja erotettava hänet kokonaan sen huollosta. Tämä toimenpide tuntuu sanotun vanhemman osalta kohtuuttomalta, varsinkin jos molemmat vanhemmat ovat yhtä soveliaat lapsen huoltoon tai kun erillään-asumiseen taikka avioeroon syytön puoliso erotetaan huollosta. Näin ollen langennee luonnostaan, että jos huollossa täten erotettu puoliso osoittautuu olosuhteiden muuttuttua siihen soveliaammaksi kuin huoltajaksi määrätty puoliso, ensiksimmäinillä on oikeus vaatia huoltokysymyksen ottamista uudelleen käsiteltäväksi ja sanotun tehtävän uskomista hänelle."²³⁶

Melander johti perustelunsa lapsen huollosta annettujen "päätösten omalaatuisesta luonteesta sekä yleisistä huoltoa koskevista holhousoikeudellisista periaatteista"²³⁷. Rautiala ja Caselius

²³³ "Tässä ei ole siis kysymys aikaisemmassa huoltopäätöksessä huoltajaksi määrätyn puolison erottamisesta huollosta HL:n 57 §:n tai LSL:n säännösten nojalla, vaan sen kysymyksen uudestaan ratkaisemisesta, kumpi puolisoista on erillään asumisen aikana soveliaampi tähän tehtävään." Melander (1940), s. 61.

²³⁴ Vanhempi voitiin tosin erottaa lapsen huollosta HolhL:n 57 §:n ja lastensuojelulain säännösten perusteella, mutta se ei siis tarkoittanut itse huoltoratkaisun muuttamista. Melander (1940), s. 61.

²³⁵ Melander (1940), s. 61-62. Toisin esim. Grönvall (1930), joka ei ottanut kantaa huoltoratkaisun muuttamiseen kyseistä avioliittolain säännöstä käsitellessä. Grönvall (1930), s. 88.

²³⁶ "Puheena olevassa oikeuden päätöksessä on nimittäin vain ratkaistu, kummalle lapsen vanhemmista sen huolto on päätöksen antamisen aikana vallinneissa olosuhteissa uskottava. Ratkaisussa on ollut määrävänä lapsen etu, ja jos olosuhteet päätöksen antamisen jälkeen olennaisesti muuttuvat, saattaa päätöksen peruuttaminen käydä lapsen edun kannalta tarpeelliseksi." Melander (1940), s. 62-63.

²³⁷ Melander (1940), s. 63.

olivat tässä asiassa Melanderin kanssa samaa mieltä²³⁸. Huoltopäätöksen muuttamismahdollisuutta vastaan oli muun muassa Kaira, joka totesi vuonna 1939, ettei huoltopäätöksen muuttaminen muuttuneiden olosuhteiden perusteella ole mahdollista ilman positiivista voimassa olevaa lainsäädäntöä²³⁹. Avioliittolain voimaan tullessa oli voimassa holhouslain 57.3 §, jonka mukaan vanhempi voitiin tuomioistuimen päätöksellä erottaa kasvatusoikeudestaan, jos tämä oli käyttänyt oikeuttaan väärin²⁴⁰. "Uuden huoltolainsäädännön yhteydessä" vuonna 1936 kyseinen momentti kuitenkin kumottiin. Kaira katsoi, että tuo holhouslain 57.3 § oli ollut säännös, jonka nojalla huoltopäätöstä pystyi muuttamaan, ja koska se oli kumottu, ei muuttaminen ollut enää mahdollista.²⁴¹

Myös korkein oikeus katsoi ratkaisussaan KKO 1937 II 566, ettei se voinut käsitellä kasvattamisoikeudesta vapauttamista koskevaa vaatimusta, koska lastensuojelulain voimaantulon jälkeen asia ei enää kuulunut alioikeudelle. Lasten huolto oli jäänyt heidän äidilleen isän kuoltua. Isän täti oli nyt vaatinut äidin vapauttamista kasvatusoikeudesta. Vaatimustaan hän perusteli sillä, että äiti vaaransi lasten kasvatuksen "siveettömällä ja pahatapaisella elämällään".²⁴²

Jo seuraavana vuonna korkeimman oikeuden kanta huoltoa koskevien ratkaisujen muuttamiseen oli kuitenkin muuttunut myönteisempään suuntaan ja tapauksessa KKO 1938 II 155 korkein oikeus palauttikin asian hovioikeuteen "laillista menettelyä varten".

Huollosta erotettu isä vaati, että äiti erotettaisiin kasvattajan- ja holhoojan toimesta, ja että heidän lapsensa huolto uskottaisiin hänelle. Hovioikeus oli

²³⁸ Caselius: "... sillä asian luonnosta johtuen täytyy tämänkaltaisen päivästä päivään muuttuva huoltosuhde voida tulla uudelleen ratkaistavaksi." Ks. Rautiala (1946), s. 208. Rautiala itse toteaa, että "Lapsen huolto on muuttuva suhde, joka täytyy voida tulla uudelleen tuomioistuimen tutkittavaksi." Rautiala (1946), s. 209.

²³⁹ Kaira (JFT 1940), s. 104-108, jossa hän vastaa kieltävästi kysymykseen: "Kunna makar, vilka vunnit äkten-skapskillnad, avtalsvis vidtaga bindande ändring i rättens beslut om vårdnaden av makarnas barn?". Kaira viittaa Tirkkosen vuonna 1933 julkaisemaan väitöskirjaan, jossa Tirkkosen kanta on se, ettei muuttuneiden olosuhteiden johdosta voi muuttaa oikeusvoiman saaneita päätöksiä muissa kuin lainsäätäjän nimenomaan säännöstelemissä tapauksissa. Kaira (JFT 1940), s. 105.

²⁴⁰ HolhL 57.3 §: Vanhempia älköön kuitenkaan erotettako alaikäisen lapsensa kasvattamisen oikeudesta, elleivät he ole törkeästi väärinkäyttäneet sitä valtaa, joka heillä on lapsen suhteen, tahi muuten pahoin laiminlyöneet vanhemmanvelvollisuuksiaan, taikka siveettömällä tahi pahantapaisella elämällään tahi ilmeisellä kykenemättömyydellään lasta kasvattamaan pane sen kasvatusta alttiiksi. Kun sellaista ilmaantuu, ilmoittakoon holhouslautakunta sen oikeudelle.

²⁴¹ Kaira (JFT 1940), s. 104-105. Ruotsissa oli aviolapsia koskeva laki (Lag om barn i äktenskap), jossa säädettiin, että jos huoltajapuoliso laiminlyö huolto-oikeuttaan tai kuolee, kuuluu lapsen huolto toiselle puolisolle. Myös Tanskan ja Norjan oikeudessa oli vastaavanlaiset säännökset. Melander (1949), s. 113-114.

²⁴² Kurki-Suonio (1999), s. 404. Lastensuojelulaki tuli voimaan 1.1.1937.

jättänyt asian tutkimatta vedoten siihen, ettei lastensuojelulain voimaantulua asia enää kuulunut tuomioistuimeen. Korkein oikeus kuitenkin katsoi, että kyse ei ollut vanhemman erottamisesta kasvatusoikeudestaan lapsen ottamiseksi huoltolautakunnan huostaan, vaan sen ratkaisemisesta, kumpi vanhemmista oli oikeutettu saamaan lapsen kasvatettavakseen ja holhottavakseen.²⁴³

1940-luvun puolessa välissä annetuissa ratkaisuissa korkein oikeus viittasi jo muuttuneisiin olosuhteisiin ratkaisunsa perusteeksi, vaikka nimenomaista lainsäännöstä muuttuneista olosuhteista ei ollut.

Tapauksessa KKO 1945 II 61 äiti oli vaatinut huoltoa koskevan päätöksen muuttamista. Alioikeus oli yhtynyt holhouslautakunnan lausuntoon, jossa puollettiin äidin vaatimusta sillä perusteella, että isän mentyä uusiin naimisiin, lapsen kannalta olosuhteet olivat muuttuneet epäedullisempaan suuntaan. Hovioikeus hylkäsi äidin vaatimuksen, koska isän ei näytetty laiminlyöneen lapsen hoitoa. Korkein oikeus lisäsi vielä, että "myöskään olosuhteet eivät olleet muuttuneet siten, että äitiä olisi tullut pitää parempana huoltajana. Korkein viittasi holhouslain 23.2 §:ään.

Tapauksessa 1947 II 93 korkein oikeus puolestaan siirsi huollon äidiltä isälle sen perusteella, että olosuhteet olivat muuttuneet niin, että isää oli lapsen etu huomioon ottaen pidettävä äitiä olennaisesti sopivampana huoltajana lapselle. Lapsi oli otettu avioeron jälkeen lastensuojelulain nojalla huoltolautakunnan huostaan ja toimitettu kasvatuslaitokseen, ja huolto uskottiinkin isälle vain siinä tapauksessa, että lapsen hallinnollinen huolto lopetettaisiin ennen täysi-ikäiseksi tuloa.²⁴⁴

Korkein oikeus ryhtyi siis ratkaisukäytännössään soveltamaan avioliittolain 114 §, jonka mukaan huoltoratkaisua (joka on annettu avioeroprosessin tai erillään asumisen ajaksi) voidaan muuttaa jos olosuhteet ovat muuttuneet niin oleellisesti, että asian uudelleen käsittelyyn on aihetta.

Asumuserosta säättämisen yhteydessä vuonna 1948 kyseistä lainkohtaa muutettiin siten, että mahdollisuus muuttaa tuomioistuimen antamaa päätöstä ulotettiin myös lapsen huollosta an-

²⁴³ Kurki-Suonio (1999), s. 405. Kyseinen tapaus käsiteltiin siis huoltoasiana, eikä holhousasiana, kuten korkeimman oikeuden päätöksessä 8. XII. 38 (taltio N:o 2701) oli tehty. Kaira (JFT 1940), s. 106.

²⁴⁴ Kurki-Suonio (1999), s. 405.

nettuun päätökseen²⁴⁵. Tämän muutoksen jälkeen lapsen huoltoa koskeva päätös voitiin ottaa uudelleen käsiteltäväksi avioerotuomion antamisen jälkeenkin, jos olennaisesti muuttuneet olot sitä vaativat²⁴⁶. Huoltopäätöksen muuttamisessa ei siis ollut kyse huoltajapuolison erotamisesta tehtävästään sen vuoksi, ettei enää pystynyt tuota tehtäväänsä hoitamaan, vaan sen ratkaisemisesta, kumpi huoltaja oli soveliaampi tehtävään holhouslain 23.2 §:ssä mainittujen periaatteiden mukaan²⁴⁷.

*AL 114.1 §: Sen estämättä, mitä oikeus on päättänyt lapsen huollosta tai puolison elatusvelvollisuudesta tai oikeudesta käyttää toiselle puolisolle kuuluvaa irtainta omaisuutta, voidaan jommankumman puolison kanteesta määrätä asiasta toisin, kun oleellisesti muuttuneet olot sitä vaativat.*²⁴⁸

Huoltoratkaisua muutettaessa puolison syyllisyyttä ei otettu enää harkinnanperusteeksi, vaikka huoltajan soveltuvuutta harkittiinkin holhouslain 23.2 §:n periaatteisiin nojaten²⁴⁹. Syyllisyys ei ollut tässä tapauksessa merkityksellistä, vaan uusi huoltoratkaisu tuli tehdä nyt niiden olosuhteiden perusteella, jotka olivat syntyneet tuomion antamisen jälkeen, ja näitä olosuhteita oli arvioitava ennen kaikkea lapsen etua silmällä pitäen. Korkein oikeus vahvisti tämän tulkintatavan vuonna 1949 antamassaan ratkaisussa²⁵⁰.

Syyllisyys ei siis enää ollut keskeinen lapsen huoltoa koskevissa ratkaisuisissa silloin, kun alkuperäistä, avioeron yhteydessä annettua, huoltopäätöstä muutettiin. Syyllinenkin puoliso saattoi siis saada uudelleen käsittelyn johdosta lapsen huollon, jos olosuhteet olivat olennaisesti muuttuneet lapselle edullisempaan suuntaan. Lapsen etu nousi siis ainoaksi kriteeriksi huol-

²⁴⁵ "Ennen vuonna 1948 tehtyä lainmuutosta oli kiistanalainen kysymys, voitiinko avioeron johdosta annettu lopullinen huoltopäätös muuttuneiden olosuhteiden vuoksi ottaa uudelleen ratkaistavaksi." Rautiala (1948), s.125, alaviite 1. Asumuserosta tarkemmin luvussa 3.4.

²⁴⁶ Melander (1949), s. 114. Heikonen kuitenkin tähdensi: "On kuitenkin kiistatonta, ettei tuomioistuimen tule ilman erittäin pätevää syytä määrätä lapsen huollosta toisin kuin aikaisemmassa tuomiossaan." Heikonen (LM 1951), s. 670.

²⁴⁷ Melander (1949), s. 115 sekä Rautiala (1948), s. 126.

²⁴⁸ Esim. Rautiala (1948), s. 125.

²⁴⁹ Melander (1948), s. 115. Näin totesi myös Rautiala: "... kysymys on ratkaistava yksinomaan lapsen edun mukaan..." Rautiala (1948), s. 126. Ks. myös Heikonen (LM 1951), s. 670.

²⁵⁰ KKO 1949 II 312. Kurki-Suonio (1999), s. 406. Kurki-Suonio kirjoittaa, että KKO vahvisti tällä ratkaisullaan sen, että olosuhteiden muuttumista tuli arvioida nimenomaan lapsen edun kannalta, vaikka pykälässä (AL 114.1 §) ei ollut lapsen etuun viitattu. Korkein oikeus oli kuitenkin jo vuoden 1945 ratkaisussa viitannut nimenomaan HolhL 23.2 §:ään, jossa lapsen etu nimenomaisesti mainittiin. Ilmeisesti myös ratkaisussa KKO 1941 II 163 oli jo sovellettu HolhL 23.2 §:stä ilmeneviä periaatteita. Ks. Kurki-Suonio (1999), s. 405.

tajaa uudelleen valittaessa ja syyllisyys menetti tämän osalta kokonaan merkityksensä. Paha puoliso ei siis enää välttämättä ollut huono huoltaja.

3.3 Yhteenveto

Vaikka avioliittolain säätämisen oli pyritty kiristämään avioeroperusteita ikään kuin vastalauseena erivapausmenettelyn kaltaiselle vapaamieliselle toiminnalle, ja vaikka syyllisyys oli avioeroperusteissa vielä keskeinen, oli sen vaikutus tästä huolimatta alkanut pikkuhiljaa heikentyä.

Avioliittolain säätämisen jälkeinen aika oli suurta murroksen aikaa, kuten yllä on tullut selvitettyä. Naiset asetettiin uudella avioliittolain lähes tasa-arvoiseen asemaan huoltajina, ja eron jälkeen heistä saattoi tulla lastensa täysivaltaisia holhoojia. Äidin asema oli muutenkin alkanut vahvistumaan jo ennen avioliittolain säätämistä, mutta sen jälkeen niin kutsuttu äidin hoiva nousi ensisijaiseksi lapsen edun mukaiseksi tulkinnaksi ja äideillä oli etusija lasten huollossa.

Huollosta erotetun isän asema alkoi kuitenkin vahvistua, ainakin korkeimman oikeuden käytännössä. Alioikeudet eivät lienee olleet niin isämyönteisiä, sillä eiväthän tapaamisoikeuksia koskevat kiistat olisi muutoin korkeimpaan oikeuteen päätynytkään. Joka tapauksessa voidaan sanoa, että suhtautuminen syyllisyyteen alkoi muuttua ja alettiin nähdä tavallaan aviorikosten "ulkopuolelle". Jonkinäköistä inhimillistymistä voidaan havaita 1940-luvun jälkeisellä ajalla, joka ilmeni siis huollosta erotetun vanhemman oikeudesta pitää suhteitaan lapsiin yllä avioliitossa tapahtuneista ja avioeroon johtaneista seikoista huolimatta.

Syyllisyydellä oli kuitenkin edelleen vaikutuksensa avioeroon ja tätä kautta lasten huoltoon, mutta tämä vaikutus alkoi olla erilaista kuin ennen. Nyt esimerkiksi syyllinen äiti saattoi saada lapset huoltoonsa, ja isät, vaikkeivät syyllisinä huoltoa saaneetkaan, saattoivat niin vaatiansaan saada tapaamisoikeuden lapsiinsa. Jos isä oli ollut avioeroon syyllinen, sai äiti ilmeisesti valita tapaamisen ajan ja paikan, ja jos puolestaan äiti oli ollut eroon syyllinen, mutta siitä

huolimatta uskottu lasten huoltajaksi, sai isä valita tapaamisen ajankohdan²⁵¹. Lisäksi, jos olosuhteet olivat olennaisesti muuttuneet lapsen kannalta edullisimmiksi, huollosta erotettu vanhempi, useimmiten siis isä, saattoi saada huoltoasian uudelleen ratkaistavaksi tuomioistuimeen. Syyllisen isän oli siis nyt mahdollista saada lasten huolto itselleen syyllisyydestä huolimatta. Paha puoliso ei välttämättä ollut huono huoltaja. Lapsen etu ratkaisi huoltoasian, ainakin noin muodollisesti.

Voidaankin sanoa, että sekä vanhemman oikeus tavata lastaan että mahdollisuus muuttaa lapsen huollosta tehtyä päätöstä, vahvistivat lapsen huollosta erotetun vanhemman, yleensä siis isän, oikeudellista asemaa. Lapsen huoltoa koskeva ratkaisu muuttui näiden mahdollisuuksien ansiosta niin, että se ei enää ollut niin lopullista eikä siten katkaissut täysin lapsen ja vanhemman välisiä suhteita²⁵². Merkittävää tässä kehityksessä oli se, että huoltopäätöstä muutettaessa ja tapaamisoikeutta vahvistettaessa, syyllisyyttä ei enää otettu arvioinnissa huomioon. Ratkaisu tehtiin lapsen edun mukaisesti, eikä syyllisyys enää vaikuttanut tähän. Ratkaisuista tuli eräällä tavalla yksilöllisempiä.²⁵³

3.4 Asumusero - sopimusvapaus avioerolainsäädäntöön

Syyllisyys oli alkanut menettää merkitystään lapsen huollossa ja tapaamisoikeudessa. Näin voidaan ajatella tapahtuneen pikkuhiljaa myös avioeron osalta. Oikeuskirjallisuudessa alettiin kritisoida sen vaikutusta avioeroissa. Syyllisyyden katsottiin olevan usein "näennäistä tai oletettua", sillä puoliset eivät halunneet yleensä tuoda julkisuuteen kaikkia niitä asioita, jotka liittyivät heidän keskinäisiin suhteisiinsa²⁵⁴. Avioeroprosessissa selvitetty syyllisyys ei välttämättä ollut siis täysin totuuden mukainen. Oli myös kohtuutonta vaatia erosta yksimieliset-

²⁵¹ Ks. luku 3.2.1 viimeinen kappale ja siinä mainitut korkeimman oikeuden ratkaisut.

²⁵² Kurki-Suonio (1999), s. 408.

²⁵³ "Huoltopäätöksen muuttamista tai tapaamisoikeuden vahvistamista koskevassa asiassa lapsen etua oli arvioitava ilman yhteyttä syyllisyyksysymykseen ja ehkä muutenkin yksilöllisemmin kuin oli asian laita avioeron yhteydessä, jolloin tulkintaa jäykisti sukupuoliroolien määräävä asema. Tässäkin mielessä nämä muutokset loivat pohjaa lapsen edun uudelle yksilöllisemmälle tulkintaihanteelle." Kurki-Suonio (1999), s. 408.

²⁵⁴ Rautiala (1948 II), s. 43. Rautiala pohti syyllisyyden selvittämisen vaikeutta elatusvelvollisuutta selvittäessään.

kin puoliset paljastamaan yksityiset avioelämään liittyvät riidat²⁵⁵. Tämä saattoi johtaa siihen, että puolisoista hienotunteisempi yleensä salasi avioeroon vaikuttavia seikkoja, joka puolestaan taas vaikutti tuomioistuimen lopulliseen päätökseen. Tämän vuoksi erosta yksimielisille puolisoille piti suoda mahdollisuus erota ilman, että syyllisyyskysymystä piti selvittää.²⁵⁶

3.4.1 Asumuseromenettelystä

Avioerojen raju yleistyminen sotien jälkeen vaikutti myös osaltaan siihen, että asumuseroa koskeva kysymys tuli myös Suomessa ajankohtaiseksi²⁵⁷.²⁵⁸ Tuohon aikaan yleisin avioeroperuste oli puolisoitten välisten rikkoontumisesta johtunut yhteiselämän lopettaminen²⁵⁹. Tämä oli tuonut mukanaan hankaluuksia sen suhteen, etteivät puoliset voineet heikon taloudellisen tilanteen ja siihen aikaan vallinneen yleisen asuntopulan takia muuttaa pois kotoaan, ja monien puolisoitten oli olosuhteiden pakosta jatkettava "toisen puolison kestävämmäksi tekemää avioliittoa"²⁶⁰. Tämän vuoksi katsottiin, että oli tarpeen antaa tuomioistuimille oikeus määrätä toinen puoliso muuttamaan pois yhteisestä kodista.²⁶¹ Vuoden 1948 lopulla tulikin voimaan

²⁵⁵ Helin (1974), s. 26.

²⁵⁶ "Asumuserosäännöstö olisi tärkeä myös avioeron väliasteena erikoisesti siinä tapauksessa, jossa yleinen oikeuskäsitys vaatisi avioeron myöntämisen puolisoitten välisten tulematta asiallisesti tuomioistuimen tutkittavaksi. Myös tässä suhteessa eroaa voimassa oleva oikeutemme muiden pohjoismaiden oikeuksista, joiden mukaan puolisoitten tosiasiallisesti sallitaan erota keskinäisen sopimuksen perusteella..." Melander (LM 1947), s. 490. Ks. myös Melander (1949), s. 53.

²⁵⁷ Kurki-Suonio (1999), s. 394. Muissa Pohjoismaissa asumusero oli mahdollinen. Melander (LM 1947), s. 488. Asumuserosäännöstö oli sisällytetty jo vuoden 1924 lainvalmistelukunnan ehdotukseen, mutta se poistettiin siitä eduskuntakäsittelyn yhteydessä ilmeisesti sen vuoksi, että sen katsottiin olevan tarpeeton. Melander (1949), s. 43. Ks. myös Rautiala (1946), s. 90.

²⁵⁸ "Avioerojen suhteellinen määrä oli selvästi noussut aikaisempaan tilanteeseen verrattuna jo vuonna 1943, mutta varsinkin ennen näkemätöntä avioerojen yleistyminen osui sotien jälkeisiin vuosiin 1945-47." Kurki-Suonio (1999), s. 391.

²⁵⁹ Melander (1949), s. 51. Ks. yhteiselämän lopettamisesta (välikoppereiaate) luvussa 3.1.1.

²⁶⁰ "Nykyisen vaikean asuntopulan takia on välttämätöntä antaa tuomioistuimelle oikeus määrätä sanotussa tapauksessa puolisoitten yhteiselämän lopettamisesta ja siitä, kumpi heistä saa jäädä yhteiseen kotiin asumaan. Vain täten on mahdollista auttaa kestävämmässä avioliitossa eläviä puolisoita saamaan avioeron erillään asumisen perusteella." Melander (LM 1947), s. 489. Ks. myös Melander (1949), s. 52. sekä Rautiala (1948), s. 80.

²⁶¹ Asumuserosäännösten tarpeellisuutta perusteltiin myös tarpeella saada ositus toimitettua jo asumuseron perusteella, eikä vasta asumuseron jälkeen. Kurki-Suonio (1999), s. 394 sekä Melander (LM 1947), s. 492. Ks. myös Hakulinen (DL 1948), s. 333 alk.

lainmuutos, jolla avioliittolakiin lisättiin säännökset asumuserosta²⁶². Enää puolisoiden ei tarvinnut tuoda julki intiimejä suhteeseensa liittyviä asioita tuomioistuimessa, vaan avioeron saamiseksi riitti pelkkä yhteinen hakemus vuoden erillään asumisen ja sovittelun jälkeen²⁶³.

*AL 69a.1 §:Puolisoilla, jotka eivät katso voivansa pysyväisen välien rikkoutumisen takia jatkaa yhteiselämää, olkoon oikeus saada asumusero, jos he ovat siitä yksimieliset. Tätä tarkoittavaa hakemusta älköön kuitenkaan otetako käsiteltäväksi, ellei esitetä selvitystä siitä, että puolisoiden kesken, joista kumpikaan ei oleskele ulkomailla, on toimitettu 84a §:ssä tarkoitettu sovittelu.*²⁶⁴

*AL 76 §: Puolisot, jotka asumuseron saatuaan ovat asuneet erillään yhden vuoden palaamatta sen jälkeenkään yhteiselämään, on, kun jompikumpi heistä vaatii, tuomittava avioeroon.*²⁶⁵

Asumusero oli siis mahdollinen, jos puolisot olivat yksimielisiä välien rikkoutumisesta ja sopivat asumuseron pyytämisestä²⁶⁶. Puheena oleva säännös tietysti edellytti, että syynä sopimuksen syntymiseen on ollut "pysyväinen välien rikkoutuminen"²⁶⁷, mutta huomattavaa tässä oli se, ettei puolisoiden väitteitä tutkittu, vaan tuomioistuimen tuli nyt luottaa puolisoiden omaan käsitykseen väleistään.²⁶⁸

Puolisoilla oli mahdollisuus saada asumusero myös silloin, kun he eivät olleet tästä yksimielisiä, jos edellytyksiä yhteiselämän jatkamiseen ei enää ollut välien rikkoutumisen takia. Asumuseroa koskevassa säännöksessä luettiin nimittäin tiettyjä tapauksia, joissa toinen puoliso on rikkonut aviollisia velvoitteitaan sen kuitenkaan riittämättä sellaisenaan perusteeksi avioeroon.

²⁶² "Uudistus oli luonteenomainen suomalaiselle perheoikeudelle, sillä ainoastaan kirjattiin jo tapahtunut asenteiden muutos lakiin." Helin (1974), s. 27. Asumuserosäännökset olivat sisältyneet vielä vuoden 1924 lakiehdotukseen, mutta ne poistettiin lopullisesta ehdotuksesta.

²⁶³ Kurki-Suonio (1999), s. 394. Ks. myös Hakulinen (DL 1948), s. 302-303.

²⁶⁴ AL 84a §:Ennen kuin asumuseroa haetaan 69 a §:n 1 momentin nojalla, on puolisoiden kesken toimitettava sovittelu, jonka suorittaa sen evankelisluterilaisen seurakunnan kirkkoherra tai... Ks. esim. Melander (1949), s. 25-26 sekä 29. Myös Hakulinen (DL 1948), s. 304.

²⁶⁵ Ks. esim. Melander (1949), s. 26.

²⁶⁶ "Tällaisen yksimielisyyden on katsottava olevan olemassa joko silloin, kun puolisot anovat yhdessä asumuseroa, tai sitten silloin, kun toinen sitä anoo ja toinen siihen myöntyy." Rautiala (1948), s. 81.

²⁶⁷ Tilapäinen tapaaminen oli sallittua. Hakulinen (DL 1948), s. 345.

²⁶⁸ Ks. Melander (1949), s. 56 sekä Rautiala (1948), s. 81-82. Heikonen totesi, että: "Tähän tiehen turvautuminen on suhteellisen miellyttävää - mikäli niin voi sanoa - ja vaivatonta, kun puolisot tällöin välttyvät pakosta paljastaa tuomioistuimelle väliensä rikkoutumisen toisinaan ehkä hyvinkin arat syyt." Heikonen (LM 1951), s. 671.

AL 69a.2 §: Jos toinen puoliso törkeästi laiminlyö velvollisuutensa ottaa osaa perheen elatukseen tai muutoin huomattavassa määrin syrjäyttää velvollisuutensa toista puolisoa tai lapsia kohtaan taikka jos hän jatkuvasti väärinkäyttää huumaavia aineita tai elää paheellista elämää tahi on avioliiton aikana saanut sukupuolitaudin, olkoon toisella puolisollla oikeus asunuseroon, jollei hänen omaan käyttäytymiseensä tai muihin erityisiin seikkoihin katsoen kuitenkin kohtuudella voida vaatia, että hän jatkaa yhteiselämää.²⁶⁹

Säännöksessä oli siis asumuseron edellytyksenä se, että puoliso oli syyllistynyt johonkin "velvollisuudenvastaiseen menettelyyn"²⁷⁰. Puoliso saattoi kuitenkin saada asumuseron siinäkin tapauksessa, ettei toista puolisoa voinut syyttää tällaisesta menettelystä.

AL 69a.3 §: Milloin puoliso näyttää, että muusta kuin 2 momentissa mainitusta syystä puolisoitten välit ovat pysyväisesti rikkoutuneet niin, ettei häntä voida kohtuudella katsoa velvolliseksi jatkamaan yhteiselämää, olkoon hänellä niin ikään oikeus asunuseroon.²⁷¹

Vuoden 1948 lainmuutos, jolla asumuserosäännökset lisättiin avioliittolakiin, oli siinä mielessä merkittävä muutos, että se toi avioerolainsäädäntöön sopimusvapauden periaatteen²⁷². Toisaalta taas kyseisen säännöksen 2 ja 3 momentit edellyttivät puolisolta moitittavaa käyttäytymistä ja sen todistamista, joten periaatteessa asumuseroprosessissa noudatettiin myös syyllisyysperiaatetta²⁷³. Asumuserokriteerit muistuttivat jossain määrin avioeroperusteita, mikä Helinin mukaan johtikin siihen, että kantajapuoliso saattoi nostaa sekä avioero- että asumuserokanteen vedoten vastaajan samaan käyttäytymiseen. Avioerokanne saattoi tällöin pe-

²⁶⁹ "Tällaisena perusteena laki mainitsee ensiksikin sen, että toinen puoliso "törkeästi laiminlyö velvollisuutensa ottaa osaa perheen elatukseen"... Kun perheen elättäjänä tavallisesti on mies, kohdistuu mainittu peruste yleensä häntä vastaan." Rautiala (1948), s. 82. Miehen ollessa paha puoliso hän oli Rautialan mielestä myös huono huoltaja, kuten on tullut todettua jo edellä.

²⁷⁰ Rautiala (1948), s. 84.

²⁷¹ "Lähinnä kai silloin tulee kysymykseen mielipiteiden ja ajatustavan tai tottumusten erilaisuudesta johtunut eripuraisuus eli 'av stridighet i lynne och tänkesätt', kuten Ruotsin vastaavassa lainkohdassa lausutaan." Rautiala (1948), s. 84. Ks. myös Hakulinen (DL 1948), s. 309.

²⁷² "Näin tapahtui ensimmäistä kertaa kristinuskon maahantulon jälkeen, joten muutos näytti taustaansa vasten katsottuna varsin radikaalilta." Helin (1974), s. 42. Ks. myös Hakulinen (DL 1948), s. 302: "molemmipuolisen suostumuksen periaate"

²⁷³ Helin (1974), s. 57.

rustua varsin vähäisiin perusteisiin, sillä toissijainen asumuserokanne ikään kuin turvasi selustaa joka tapauksessa.²⁷⁴

Voidaan kuitenkin sanoa, että asumuseromenettely ilmensi sovinnollisempaa ja asianosaiskeskeisempää käsitystä avioerosta²⁷⁵. Syyllisyydellä ei ollut enää samanlaista roolia, kuin aiemmin. Asumuseromenettelyä voitiin pitää eräänlaisena yksinkertaistettuna avioeromenettelynä. Tämä yksinkertaisuus koski kuitenkin vain avioeroperusteen toteamista. Ennen tätä puolisojen tuli osallistua laissa säädettyyn pakolliseen sovitteluun.²⁷⁶ Helinin mukaan käsitys siitä, etteivät puoliset osanneet harkita omaa ja lastensa etua, eli tuolloin edelleen voimakkaana²⁷⁷. Tämän vuoksi avioeron saamisen edellytykseksi asumuseron perusteella lisättiin puheena oleva sovittelumenettely, jonka ensisijaisena tarkoituksena oli saada puoliset sopimaan yhteiselämän jatkamisesta²⁷⁸.

Tästä johtuen asumuserosääntelystä muodostui eräänlainen kompromissi, jossa periaatteessa sallittiin puolisojen sopimusvapaus, mutta sovittelumenettelyn myötä koko asumuseromenettely monimutkaistui niin, että se lopulta kumosi sopimusvapauden vaikutukset.²⁷⁹ Sovittelumenettelyn monimutkaisuus johti puolestaan siihen, että yhteiseen hakemukseen perustuvat asumuserot vähenivät ja käytäntö ohjautui kohti syyllisyyteen perustuvia, näyttöä vaativia eroperusteita.²⁸⁰

²⁷⁴ Helin (1974), s. 58.

²⁷⁵ "... Avioliiton merkitys institutionaalisenä, valtiota koossapitävänä voimana ei ilmeisesti voinut enää olla niin suuri kansakunnassa, jonka sodat olivat kuin ihmeen kautta yhdistäneet, mutta jossa perheet hajosivat ennen näkemättömällä frekvenssillä ...". Kurki-Suonio (1999), s. 394. Toisaalta asumuseron ja sen yhteyteen säädetyn sovittelun tarkoituksena oli Sihvon mukaan nimenomaan se, että saataisiin puoliset jatkamaan yhteiselämää. Sihvo (1976), s. 37.

²⁷⁶ Kurki-Suonio (1999), s. 395. Asumuserosovittelusta myös Sihvo (1976), s. 35.

²⁷⁷ Helin (1974), s. 42.

²⁷⁸ "Toisena tavoitteena oli avioeron seurausten selvittäminen ja vasta sen jälkeen sovinnollinen ero." Kurki-Suonio (1999), s. 395-396.

²⁷⁹ 1950-luvulla ehdotettiin, että sovittelukertoja lisättäisiin yhdestä kolmeen. Uudet asumuserosovittelua koskevat säännökset tulivat voimaan vuonna 1964. Tästä tarkemmin Helin (1974), s. 42-44. Ks. myös Helin (Aarnio - Helin 1988), s. 58.

²⁸⁰ Tästä tarkemmin Helin (1974), s. 44. Myös sillä, että maksuttomasta oikeudenkäynnistä annettu laki tuli samoihin aikoihin voimaan, oli merkitystä. Helin (1974), s. 43.

3.4.2 Asumusero ja lasten huolto

Asumuserosovittelu tuli ikään kuin tuomioistuimen tutkimisen sijaan²⁸¹. Lapsen huoltoon sovittelu ei kuitenkaan vaikuttanut, sillä tuomioistuimen tuli tutkia lapsen huoltoa koskeva kysymys myös asumuseropäätöksen yhteydessä.²⁸²

*AL 80.1 §: Myöntäessään asumuseron taikka tuomitessaan avioliiton purkautumaan oikeuden tulee määrät puolisoiden lasten huollosta. Niin ikään tulee oikeuden, puolison vaatimuksesta, antaa sellainen määräys, kun puolisot asumuserotuomiotta välien rikkoutumisen vuoksi asuvat erillään.*²⁸³

Kuten avioeron ollessa kyseessä, nyt myös asumuseroa myönnettäessä katsottiin, ettei lapsen huoltoa voitu uskoa molemmille vanhemmille²⁸⁴. Säännökset niistä periaatteista, joita huollon järjestelyssä oli noudatettava, olivat samat kuin avioliiton purkauduttuakin. HolhL 23 §:n 2 momenttia oli muutettu avioliittolakia muutettaessa siten, että säännös koski nyt myös asumuseroa²⁸⁵.

Puolisoiden tekemällä sopimuksella lapsen huollosta oli siis asumuseron yhteydessäkin tärkeä merkitys. Tuomioistuimen tuli antaa päätöksensä sen mukaan, jollei se ollut vastoin lapsen etua.²⁸⁶ Jos puolisot eivät olleet sopineet huollosta, tuli tuomioistuimen tehdä ratkaisu lapsen etua silmällä pitäen. Huolto tuli siis uskoa sille, joka siihen lapsen kannalta katsottuna parhaiten pystyi. Jos toinen puoliso oli pääasiallisesti syyppää yhteiselämän lopettamiseen, ja kummatkin olivat yhtä sopivia huoltajiksi, oli syyttömällä puolisoilla etuoikeus huoltoon.²⁸⁷

²⁸¹ Kurki-Suonion mukaan sitä voidaan pitää yhtenä ilmauksena puolisoiden välisen tunnesiteen saamasta entistä suuremmasta merkityksestä. Kurki-Suonio (1999), s. 396.

²⁸² Ks. Hakulinen (DL 1948), s. 321. Ks myös. Melander (1949), s. 112. Tuomioistuin saattoi myös jommankumman vanhemman vaatimuksesta ratkaista huoltokysymyksen väliaikaisesti jo asumusero-oikeudenkäynnin aikana AL 81 §:n nojalla, siis ennen asumuserosta päättäessään. Melander (1949), s. 110-111. Jollei puolisoille myönnetty asumuseroa, kyseinen päätös luonnollisesti raukesi. Melander (1949), s. 113.

²⁸³ Ks. esim. Melander (1949), s. 27.

²⁸⁴ Melander (1949), s. 109.

²⁸⁵ HolhL 23.2 §: *Jos vanhemmat ... ovat saaneet asumuseron ... , olkoon lapsen holhoojana se, jolle oikeus on uskonut sen huollon...* Muilta osin pykälän sisältö pysyi entisellään. Ks. esim. Melander (1949), s. 39-40.

²⁸⁶ Puolisoiden tekemästä sopimuksesta lapsen huollosta Melander (1949), s. 111-112.

²⁸⁷ Melander (1949), s. 112. Lapsen etua ja huoltajan sopivuutta käsitelty tarkemmin edellä luvussa 3.1.2.

Tällainen huollosta annettu päätös oli kuitenkin vain väliaikainen²⁸⁸. Kun puoliset sitten hakivat avioeroa asuttuaan vuoden erillään, tuli tuomioistuimen tuomitessaan puoliset avioeroon, määrätä taas lasten huollosta²⁸⁹. Asumuseroa myönnettäessä kun ei vielä tiedetty, johtiko asumusero avioeroon. Sen vuoksi asumuseropäätöksen yhteydessä annetussa huoltoratkaisussa tuli ottaa huomioon, ettei se välttämättä ollut lopulliseksi jäävä ratkaisu.²⁹⁰

Silloin, kun vanhemmat hakivat asumuseroa yhdessä, lasten huolto uskottiin pääosin äidille²⁹¹. Lasten uskominen isän huoltoon oli hyvin poikkeuksellista kuten myös lasten jakaminen vanhempien kesken. Tapaamisoikeudesta määrääminen oli myös suhteellisen harvinaista, vain kymmenessä prosentissa tapauksista tuomioistuin oli antanut päätöksensä siitä²⁹². Kanneperusteisissa asumuseroissa lasten huolto määräytyi kutakuinkin samoin, kuin hakemusperusteisissä. Lasten huoltajaksi määrättiin melkein aina äiti. Silloinkin, kun huollosta oli riitaa, sai äiti isää useammin lasten huollon²⁹³. Tapaamisoikeutta vaadittiin näissäkin tapauksissa suhteellisen harvoin, mutta tuomioistuin myönsi oikeuden aina kun sitä oli vaadittu.²⁹⁴ Asumuseron muuttuessa avioeroksi huollosta tehty päätös muuttui hyvin harvoin²⁹⁵ ²⁹⁶.

²⁸⁸ Vielä erikseen oli asumuseroa koskevan oikeudenkäynnin ajaksi annettu oikeusvoimaa vailla oleva huoltopäätös.

²⁸⁹ AL 80.1 §.

²⁹⁰ Melander (1949), s. 113.

²⁹¹ Äiti sai huollon 52 tapauksessa 58:sta (89,7 %). Helin (1974), s. 51.

²⁹² Helin (1974), s. 51. Helin arveli tapaamisoikeudesta tehtyjen tuomioistuimen päätösten harvalukuisuuden johtuva joko siitä, ettei huollosta erotettu halunnut tavata lastaan, tai ettei vanhemmat katsoneet tuomioistuimen päätöksen olevan tarpeellinen, vaan he pystyivät keskenään sopimaan asiasta. Koska tuomioistuimet suhtautuivat myönteisesti tapaamisoikeuteen (myönnettiin aina kun vaadittu), kallistuisin jälkimmäisen vaihtoehdon puoleen.

²⁹³ Niissä tapauksissa, joissa huollosta oli riitaa, tuomioistuin ratkaisi asian 79 %:sti äidin hyväksi. Helin kuitenkin totesi tapausten määrän olevan niin, pieni, ettei siitä voinut vetää johtopäätöstä, että äitiä olisi riitatapauksissa suosittu.

²⁹⁴ Helin (1974), s. 65-66.

²⁹⁵ Ainoastaan 2,8 % tapauksista huolto siirrettiin puolisolta toiselle. Helin (1974), s. 73.

²⁹⁶ Helinin tutkimuksessa käytetty aineisto on vuodelta 1969. Voidaan kuitenkin olettaa, että tilanne asumuseron yhteydessä tehtyjen huoltopäätösten osalta on ollut lähestulkoon samankaltainen jo 1940- ja 1950 lukujen taitteesta lähtien. Äidit ovat mitä luultavimmin saanut lasten huollon huomattavasti useammin kuin isät, sillä äidin etusija huollossa oli jo noussut AL säättämisen aikoihin.

3.4.3 Yhteenvetoa asumuserosta

Sopimusvapauden periaatteen hyväksyminen avioliittolakiin kuvasti hyvin sitä murrosta, joka muutenkin syyllisyyden osalta tapahtui 1940-luvulla. Syyllisyyden merkitys oli vähentynyt lasten huollossa ja nyt asumuserosäännösten hyväksymisen myötä myös avioeroissa. Sopimusvapauden hyväksyminen oli varsin radikaali muutos verrattuna siihen tilanteeseen, joka ennen lainmuutosta vallitsi. Tuomioistuimen asiana oli ollut päättää siitä oliko avioliitto purettava vai ei. Puolisoilla ei nähty olevan kykyä tehdä tällaisia päätöksiä itse. Sovittelumenettelyn monimutkaisuuden vuoksi sopimusvapauden merkitys kuitenkin kumoutui, sillä vain noin 40 % sovitteluun lähteneistä pariskunnista pääsi haluamaansa tavoitteeseen, eli avioeroon yhteisellä hakemuksella²⁹⁷.

Joka tapauksessa asumuserosääntely kuitenkin merkitsi eroa hakeville puolisoille keinoa saada avioero ilman, että syyllisyyttä tarvitsi selvittää tai että eroon johtaneita syitä tulisi tuoda julki. Jo erivapausmenettelyssä oli käynyt ilmi, että puoliset eivät halunneet selvittää oikeudessa avioeroon johtaneita syitä. Välikrikoperusteiset erot olivat olleet yleisimpiä. Avioliittolain myötä avioerosäännöksiinkin oli omaksuttu välikrikoperiaate, mutta puolisoitten tuli todistaa välikrikko oikeudessa. Asumuseron mahdollisuus oli nyt todella sellainen menettely, jossa puoliset saivat avioeron yhteisellä hakemuksella, jos vain selvisivät säädetyistä sovitellusta.

Lasten huoltoon asumuserosäännöksillä ei ollut niinkään vaikutusta. Huolto uskottiin useimmiten äidille ja isät saivat huollon vain harvoin. Tapaamisoikeutta vaadittiin harvoin. Kun asumusero perustui muutenkin ikään kuin sovinnolliseen eroon, oli lasten huollosta luultavasti sovittu. Tapaamisoikeudesta oli näin ollen luultavasti myös sovittu, joten sitä ei koettu tarpeelliseksi vahvistaa tuomioistuimessa.

²⁹⁷ Helin (1974), s.45.

4 HUOLTAJIEN TASAVERTAISUUS

4.1 Sukupuoliroolit muutoksessa

1950- ja 1960- luvulla lapsioikeuden saralla oli suhteellisen hiljaista²⁹⁸. Uutta oikeuskirjallisuutta ei juurikaan syntynyt ja oikeuskäytäntökin vaikenä lasten huoltoasioissa tänä aikana²⁹⁹. Avioerot olivat saavuttaneet huippunsa sotien jälkeen, eivätkä enää olleet yleistymään päin ennen uutta huippua 1970-luvulla³⁰⁰. Suomalaisen yhteiskunnan perusta oli kuitenkin muuttunut siitä, kun lapsen asemasta säädettiin ensimmäisiä kertoja 1920-luvulla³⁰¹. Kaupungistumisen myötä äidit alkoivat työskennellä miesten tavoin ansiotyössä kodin ulkopuolella ja he alkoivat saavuttaa tasa-arvoista asemaa miehen rinnalla³⁰². Tämä kehitys vaikutti luonnollisesti myös vanhempien asemaan huoltajana.

4.1.1 Tasa-arvo ja äidin hoivan kritiikki 1960-luvulla

Naisten ansiotyössä työskenteleminen kodin ulkopuolella yleistyi. 1960-luvulla tapana oli palata ansiotyöhön vain lyhyen äitiysloman jälkeen.³⁰³ Syntyi keskustelua lasten päivähoitolaiteksissa ja samalla sukupuoliroolit nousivat keskustelujen kohteeksi. Suomessa tämän keskustelun ytimessä oli erityisesti naisen eri roolien yhdistäminen.³⁰⁴ 1960-luvun loppupuolella alkoi esiintyä kritiikkiä äidin etusijaa kohtaan. Taustalla oli naisten tasa-arvosta käyty keskustelu, jossa oli pyrkimys parantaa naisten asemaa työelämässä. Naisten ansiotyö kodin ulkopuolella tuli yhä yleisemmäksi ja aloitettiin hyvinkin pian lapsen syntymän jälkeen³⁰⁵.

²⁹⁸ Kangas (1998), s. 315.

²⁹⁹ Kurki-Suonio (1999), s. 402.

³⁰⁰ Jallinoja (1984), s. 71.

³⁰¹ Kangas (1998), s. 315.

³⁰² Sihvo (1976), s. 12-16. Sihvo toteaa naisten ansiotyöskentelyn kehityksellä olevan monia syvälle käyviä vaikutuksia avioliittolaitokseen ja perhe-elämään. *"Lyhyesti sanottuna aviovaimon rooli muuttuu lisääntyvässä määrin miehen roolin kaltaiseksi. Hänestä tulee taloudellisesti omillaan toimeentuleva, itsenäinen ja miehen kanssa tasavertainen yhä useammalla elämän sektorilla."* Sihvo (1976), s. 13.

³⁰³ Suomi kaupunkilaistui vuosina 1960-1970. *"Tämän ajanjakson aikana voidaan myös ajatella perhemuutoksellekin otollisten olosuhteiden syntyneen, mikäli perhemuutos todella on yhteydessä yhteiskuntarakenteelliseen muutokseen."* Jallinoja (1984), s. 76-77, 82.

³⁰⁴ Kurki-Suonio (1999), s. 411.

³⁰⁵ Jallinoja (1984), s. 82. Naisten ansiotyön kehityksestä Ks. Sihvo (1976), s. 13.

Keskeinen vaikuttaja tasa-arvoa koskevassa keskustelussa oli naisasiainliikkeen yhdistys nimeltä Yhdistys 9, jonka ajaman tasa-arvopolitiikan tavoitteena oli perheellisen naisen tasa-arvoinen asema työelämässä ansiotyötä tekevän miehen kanssa.³⁰⁶ Naisten ja miesten välistä tasa-arvoa ei kuitenkaan vaadittu Suomessa toteutettavan niinkään miesten kustannuksella, vaan esimerkiksi lasten päivähoidon järjestämisen ajateltiin tapahtuvan pikemminkin laitoksissa, kuin kotona. Tasa-arvovaatimukset kohdistuivat siten pikemminkin yhteiskuntaan ja naisten työtaakkaa tulisi helpottaa yhteiskunnan instituutioiden avulla³⁰⁷.

Naisen roolin muuttuminen kotiäidistä taloudellisesti riippumattomaksi, ansiotyötä tekeväksi perheen äidiksi³⁰⁸, vaikutti luonnollisesti suhtautumiseen äidin etusijaan lapsen huoltajana. Äitien valta-asemaa eronneiden lasten huoltajana arvosteltiin erityisesti sen vuoksi, että sen katsottiin perustuvan "sukupuoliroolien mukaisiin ennakkoluuloihin", joiden mukaan äiti oli parempi kasvattaja lapsille³⁰⁹.

*"Avioliittolaki ei aseta kumpaakaan puolisoa etusijalle huolto-oikeudesta päätettäessä. Käytännössä lapset yleensä määrätään äidille, ja äiti on vallitsevien sukupuoliroolikäsitysten vuoksi etusijalla silloinkin, kun vanhemmat ovat yhtä soveltuvia lapsen huoltoon, ilmeisesti usein myös silloin, kun isä olisi soveltuvampi."*³¹⁰

³⁰⁶ Yhdistys 9:n perustamisen taustalla oli koulutuksen saaneita työssäkäyviä naisia tai yliopistossa opiskelevia naisia, joilla joko jo oli perhe tai he suunnittelivat sen perustamista. Nämä naiset halusivat yhdistää ansiotyön ja perheen. Kurki-Suonio (1999), s. 412. Tarkemmin Yhdistys 9:n synnystä ja jäsenistä Jallinoja (1983), s. 128-132, 163-170. 84 % naispuolisista aktivisteista oli suorittanut akateemisen tutkinnon. Jallinoja (1983), s. 246.

³⁰⁷ Näin oli myös Ruotsissa. Kurki-Suonio (1999), s. 286. Yhdysvalloissa, Kaliforniassa, tasa-arvoa puolestaan vaadittiin toteutettavaksi siten, että naisten ja miesten asemat olisivat yhtäläisiä niin työelämässä kuin myös kodin- ja lasten hoidossa. Myös isien oikeuksia ajavan liikkeen vaatimukset olivat feministien kanssa yhtäläisiä Kurki-Suonio (1999), s. 37-38.

³⁰⁸ "Olennaisiksi osaksi uutta emansipatorista naiskäsitystä tuli vaatimus perheen ja ansiotyön samanaikaisesta yhdistämisestä. Kahden naisihanteen sijaan Yhdistys 9 hyväksyi vain yhden, työssä käyvän perheellisen naisen." Jallinoja (1983), s. 153.

³⁰⁹ "Kun ajattelemme sanoja 'lapsen etu', näemme ehkä helposti sielumme silmin kehossa nukkuvan lapsen yli kumartuneen lempeän madonnan tai kuningatar Blankan, joka onnellinen hymy huulillaan kiikuttaa polvellaan säteilevää iloista vesseliä. Valitettavasti vain tällaisella illuusiolla ei ole vastinetta nykytodellisuudessa. Moderni äiti ei liekuta lastaan kehossa, vaan riepottaa sen seimeen, lastentarhaan tai muuhun päivähoitoon mennäkseen töihin ja noutaakseen sen illalla töistä tultuaan takaisin... Tuomioistuimella on valta ja velvollisuus hankituttaa kaikki saatavissa oleva selvitys, jonka avulla asia voidaan ratkaista silmällä pitäen etupäässä lapsen etua eikä äidin ja hänen ympäristönsä todellisia tai kuviteltuja tunteita ja ennakkoluuloja." Katkelma Asa Koljososen artikkelista Avioerolasten huollosta ja elatusavusta, Defensor Legis 1970. Kurki-Suonio (1999), s. 415. Voidaan tosin kysyä Koljoselta, oliko tuollaiselle illuusiolle vastinetta aiemminkaan?

³¹⁰ Komiteamietintö 1970:A, s.8. Kurki-Suonio (1999), s. 418. Ks. myös ALkomitea (1972), s. 42.

Äidin hoivalle ei annettu enää niin suurta arvoa kuin sillä oli ollut vielä edellisellä vuosikymmenellä, jolloin äidin katsottiin olevan ikään kuin kodin ydin ja pitävän perhettä koossa³¹¹. Äidin ja lapsen läheisen suhteen sijaan alettiin korostaa molempien vanhempien merkitystä lapsen hoidossa ja kasvatuksessa. Isien asemaan alettiin kiinnittää huomiota ja isät alkoivat pikku hiljaa olla entistä aktiivisempia lapsen huoltoa koskevissa asioissa. Tämä näkyi erityisesti tapaamisoikeutta koskevista korkeimman oikeuden ratkaisuista, joita alkoi olla yhä enemmän.³¹²

4.1.2 Lapsipaketti 1970-luvulla - isien oikeudet

Aviopuolisoiden välisen tasa-arvoisuuden lisäksi tavoiteltiin myös perheiden välistä yhdenvertaisuutta. Avoliitot olivat nimittäin alkaneet yleistyä 1960-luvun lopulta, ja niiden määrä kasvoi edelleen tultaessa 1970-luvun lopulle³¹³. Avoliittoihin suhtautuminen oli muuttunut myönteisemmäksi ja tämän vuoksi pidettiin tärkeänä, ettei erilaisia perheitä pidettäisi eriarvoisessa asemassa.³¹⁴ Tämä tarkoitti lähinnä sitä, että lapsia tuli kohdella yhdenvertaisesti riippumatta siitä olivatko vanhemmat avioliitossa vai eivät³¹⁵.

Myös avioerojen määrä oli lisääntynyt voimakkaasti 1960-luvulta alkaen³¹⁶, ja tämän vuoksi erillään asuvien lasten ja heidän vanhempiansa suhteiden entistä tarkempi sääntely koettiin tarpeelliseksi. Lapsioikeus oikeudenalana syntyikin 1970-luvun puolivälissä, jolloin säädettiin

³¹¹ Ks esim. Jallinoja (1984), s. 105-106.

³¹² Kurki-Suonio (1999), s. 415-420. Tämä näkyi mm. siinä, että 1976 tuli voimaan tapaamisoikeutta koskeva säännös (HolhL 23a §). Sen mukaan huollosta erotetulla vanhemmalla oli oikeus tavata lastaan ja pitää tätä määrärajojen luonaan, jollei se ollut lapsen edun vastaista.

³¹³ Mahkonen (1984), s 3-5. Avoliitto-instituution kehityksestä tarkemmin Jallinoja (1984), s. 62-63. Ks myös Jaakkola (1989), s. 12.

³¹⁴ "Yhdenvertaisuuspyrkimys on nähtävä kaikki perhejärjestelmät kattavan lainsäädännön yleisenä tavoitteena, joka vaatii sellaisten muutosten aikaansaamista, että kaikki yksilöt tulevat tasa-arvoiseen asemaan siitä riippumatta, kuuluvatko he jäsenenä avioliittoon perustuvaan ydinperheeseen, vai ovatko he tällaista perhettä muistuttavan tai siitä poikkeavan perheen jäseniä..." ALkomitea (1972), s. 20.

³¹⁵ "Naisella on täysi oikeus synnyttää ja kasvattaa lapsi ilman, että hän elää yhdessä lapsen isän kanssa. Tällaista äiti-lapsi -perhettä on pidettävä moraalisesti yhtä hyväksyttävänä ja oikeana kuin äiti-isä-lapsi tai isä-lapsi -perhettäkin." (Komiteamietintö 1970:A 8, s. 99). Kurki-Suonio (1999), s. 428.

³¹⁶ Jaakkola - Mahkonen (EIF III 1996), s. 47.

niin kutsuttu lapsipaketti³¹⁷. Sen keskeisenä tavoitteena oli lasten oikeudellisen yhdenvertaisuuden toteuttaminen poistamalla voimassa olleesta lainsäädännöstä säännökset, jotka asettivat lapset eriarvoiseen asemaan heidän syntyperänsä perusteella^{318,319}. Erityisesti isyyslain pääasiallisena kohteena olivat avioliiton ulkopuolella syntyneet lapset ja heidän asettaminen avioliitossa syntyneiden lasten kanssa yhdenvertaiseen asemaan^{320,321}. Lapsioikeuden kehitykseen vaikutti myös yleisemmin niin kutsuttu lapsen oikeudellinen emansipaatio, jolla tarkoitetaan sitä, että lapsen oikeudellinen asema ymmärrettiin nyt uudella tavalla. Aiemmin lasta koskevat asiat katsottiin kuuluvan ikään kuin perheen sisäisiin asioihin, mutta nyt lapsi alettiin nähdä omana yksilönään, omine tarpeineen ja oikeuksineen.³²²

Se, että avioliiton ulkopuolella syntyneet lapset asetettiin avioliitossa syntyneiden kanssa oikeudellisesti yhdenvertaiseen asemaan, merkitsi myös sitä, että vastaavasti aviottomien lasten isät saivat oikeuksia³²³. Isille, siis niin aviottomien lasten kuin avioliitossa syntyneidenkin lasten isille, annettujen oikeuksien saatetaankin ajatella olevan uudistuksen ytimenä, vaikka sen julkilausuttuna tavoitteena olikin poistaa lasten syntyperästä johtunut eriarvoisuus.³²⁴ Avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten isät saivat periaatteellisen mahdollisuuden tulla lapsen huoltajaksi sekä oikeuden tavata lastaan³²⁵. Äidit olivat holhouslain mukaan avioliiton

³¹⁷ *"Perheoikeus muuttui tästä lähtien selvemmin yksilöiden perheoikeudeksi, niin, että perheyksiköllä ei enää ollut määrävää asemaa siinä. Kun sääntelyn kohteena ovat eri perheenjäsenten väliset suhteet, voidaan esimerkiksi vanhempien suhteen oikeudellinen laatu jättää haluttaessa huomiotta. Oikeudenala, joka koskee lapsia ja vanhempia yksilöinä eikä perheenä, lapsioikeus, syntyy juuri tässä yhteydessä."* Kurki-Suonio (1999), s. 428-429. Ks. myös Kurki-Suonio (EIF III 1996), s. 282-285.

³¹⁸ Nuutilainen (1976), s. 1. Ks. myös Aarnio (Mattila 1981), s. 13 sekä Mikkola (1972), s. 69. Lapsioikeuden kehityksestä myös Gottberg (2011), s. 139-140.

³¹⁹ Lapsipakettiin kuului mm. isyyslaki (700/76), laki lapsen elatuksesta (704/76) ja laki holhouslain muuttamisesta (711/76) eli lapsen holhous ja lapsen huollosta erotetun vanhemman oikeus tavata lasta. Kurki-Suonio (1999), s. 429 sekä tarkemmin Nuutilainen (1976), s. 11.

³²⁰ Myös vuonna 1975 annetulla lailla lapsen elatuksesta oli samankaltaiset tavoitteet. Helminen (1986), s. 5 sekä Rautiala (1979), s. 17. Ks. myös Kurki-Suonio (1999), s. 429-430. Elatuksesta AuLapsilain voimassaolo aikana Helin (Mattila 1981), s.136-138.

³²¹ *"Lapsipaketti oli siten ensimmäinen perheoikeudellinen lainsäädäntökokonaisuus, jonka sisältöön avioliitot tosiasiaassa vaikuttivat merkittävästi."* Kurki-Suonio (1999), s. 430.

³²² Kurki-Suonio (EIF III 1996), s. 283-284.

³²³ Mikkola (1972), s. 66. Isyyslain myötä täydet oikeusvaikutukset tuottavan isyyden vahvistaminen kantein tuli mahdolliseksi. Gottberg (2011), s. 139.

³²⁴ Kurki-Suonio (1992), s. 164 ja Mikkola (1972), s. 93. Isyyslain säännöksillä ajateltiin olevan isän elatusmaksuhalukkuutta lisäävä vaikutus.

³²⁵ HolhL 23a §. Mikkola (1972), s. 66. Tapaamisoikeus koski lähinnä avioliitossa syntyneiden lasten isiä, sillä au-lapsien isille tapaamisoikeus oli turvattu jo vuoden 1922 AuLapsilaissa.

ulkopuolella syntyneiden lastensa huoltajia³²⁶, mutta lapsen huolto oli mahdollista määrätä myös isälle, jos se katsottiin lapsen edun mukaiseksi ja vanhemmat olivat tästä yksimieliset³²⁷. Au-lapsen vanhemmat eivät kuitenkaan voineet olla lapsensa huoltajia yhdessä, vaan tämä oli ainoastaan avioliitossa elävien vanhempien "etuoikeus".³²⁸

Lapsipaketin säätämisen yhteydessä tapaamisoikeuden merkitystä haluttiin korostaa ja sitä koskeva säännös lisättiin holhouslakiin³²⁹. Se oli eräänlainen yleissäännös, sillä se koski sekä avioliiton ulkopuolella että avioliitossa syntyneiden lasten isiä³³⁰. Ennen lapsipaketin voimaantuloa avioliitossa syntyneiden lasten isillä ei ollut laissa turvattua tapaamisoikeutta³³¹. Oikeuskäytännössä oli kuitenkin myönnetty huollosta erotetulle vanhemmalle (yleensä isälle) tapaamisoikeus jo lähes neljän vuosikymmenen ajan.

Vuoden 1976 alusta tuli voimaan myös laki lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevan tuomion täytäntöönpanosta³³². Tätä ennen ei lainsäädännössä ollut lainkaan säännöksiä siitä, kuinka tuomioistuimen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskeva päätös tuli panna täytäntöön³³³. Tämän lain voidaan ajatella, ainakin naisoikeuden näkökulmasta katsottuna, henkivän eräällä tapaa hyvän isän oletusta (tapaava vanhempihan on useimmiten isä)³³⁴. Hyvän isän oletuksella tarkoitetaan sitä, että kyseisestä laista mahdollisesti syntyvä mielikuva lastaan tapaavasta

³²⁶ (HolhL 23.3. §; 711/75) Cantell - Luoma (OM 23/1978), s. 1.. Ennen lapsipaketin voimaantuloa au-lapsen äidillä ei ollut samanasteista oikeudellista asemaa lapsensa huoltajana, kuin aviolapsen äidillä oli. Au-äiti voitiin erottaa lapsensa huoltajan tehtävästä, jos hänet katsottiin tehtävään sopimattomaksi. Laurinkari (Mattila 1981), s. 82. Ks. myös Mahkonen (1984), s. 83. Nyt au-äidin asema oli jopa parempi, kuin avioerossa huollon saaneella äidillä. Au-lapsen huolto voitiin uskoa isälle ainoastaan, jos vanhemmat olivat tästä yksimielisiä. Savolainen (1984), s. 9-10.

³²⁷ Rautiala (1979), s. 111. Jos vanhemmat myöhemmin päätyivät eroon, lapsi jäi laillisen holhoojan luokse, eikä tuomioistuimella olisi ollut mahdollisuutta määrätä hänen huollostaan. Gottberg (2011), s. 174.

³²⁸ Laurinkari (Mattila 1981), s. 82-83. (HolhL 23.3 §). Tosin 1970-luvun alussa, lapsipaketin valmistelun yhteydessä, oli jo ollut puhetta au-lasten vanhempien yhteishuollosta.

³²⁹ HolhL 23a § (711/75) Laurinkari (Mattila 1981), s. 105. Vrt. Mikkola (1972), s. 68. Au-lapsen vanhemman tapaamisoikeus oli jo sisällytynyt AuLapsilakiin.

³³⁰ HolhL 23a §: *Isällä tai äidillä, joka ei ole alaikäisen lapsensa holhooja, on oikeus tavata lasta tai pitää lasta määrääjän luonaan, jollei se ole vastoin lapsen etua. Elleivät vanhempi ja lapsen holhooja tästä voi sopia, tulee tuomioistuimen ratkaista asia.* Tapaamisoikeudesta Rautiala (1979), s 115.

³³¹ Laurinkari (Mattila 1981), s. 105. Säännös koski molempia vanhempia, mutta käytännössä tapaamisoikeus oli isien oikeutta.

³³² Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan tuomion täytäntöönpanosta (523/1975).

³³³ Käytännössä näissä tilanteissa oli sovellettu ulosottolain säännöksiä irtaimen esineen luovuttamistuomion täytäntöönpanosta. Ks. esim. Cantell - Luoma (OM 23/1978), s. 4 sekä Laurinkari (Mattila 1981), s. 107.

³³⁴ Kurki-Suonio (EIF III 1996), s. 584

vanhemmasta (isästä) on hyvä, ja että hänen oikeuttaan tapaamiseen tulisi tämän vuoksi kaikilla tavoin edistää. Vastaavasti lapsen kanssa asuvasta vanhemmasta (yleensä siis äidistä) mielikuva on eräällä tapaa paha. Äiti on yleensä se paha, joka yrittää estää toista vanhempaa tapaamasta lastaan Oikeusjärjestyksen tehtävänä on lain mukaan auttaa hyvää isää tapaamaan lastaan. Naiselta vaaditaan paljon näyttöä, jotta voisi saada kumotuksi tämän oletettaman.³³⁵

Nyt kuluvalle ajanjaksolla on huomattavissa muutoksia siinä, kuinka asenne eri asemassa oleviin vanhempiin kehittyi. Aviottomien lasten äiteihin suhtauduttiin nyt erilailla, kuin aiemmin³³⁶. Heitä ei enää pidetty moraalittomuutensa vuoksi huonoina huoltajina, joita voitiin aiemmin verrata avioeroon syyllisiin äiteihin, vaan heidät nähtiin ikään kuin moraalisesti yhdenvertaisina avioliitossa olevien äitien kanssa. Tämä näkyi erityisesti au-äitien suojatussa asemassa lastensa huoltajana. Aviottoman lapsen isään oltiin jo aikaisemmin suhtauduttu suopeasti³³⁷, mutta asenne muuttui edelleen suotuisampaan suuntaan³³⁸. Lapsen äidin kanssa avioliitossa eläneisiin isiin suhtauduttiin myös suopeammin myöntämällä heillekin (vihdoin) lain tasoisesti oikeus tavata lastaan eron jälkeen. Avioerossa lastensa huollon saaneisiin naisiin suhtautuminen kehittyi heidän kannalta katsottuna negatiivisempaan suuntaan, jos isien oikeuksien vahvistuminen samalla tarkoitti äitien aseman heikkenemistä. Tämän kehityksen voidaan sanoa jatkuvan edelleen seuraavalla vuosikymmenellä, jolloin vanhempien yhteishuoltajuus hyväksyttiin ja huoltajien tasavertaisuus toteutui, ainakin lain tasolla.

4.1.3 Äiti vai isä? Syyllisyys lapsen huollossa

Lapsen huolto määräytyi edelleen holhouslain 23 §:n mukaan. Vanhempien yhteiselämän päättyessä yhteinen huolto ei siis edelleenkään voinut jatkua, vaan huolto tuli määrätä jommallekummalle vanhemmista. Huoltoasia tuli ratkaista ensisijaisesti vanhempien sopimuksen

³³⁵ Naisoikeuden näkökulmista Kurki-Suonio (EIF III 1996), s. 583-584.

³³⁶ "Avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen äidin soveliaisuutta lapsensa huoltajaksi ei voida ilman muuta asettaa kyseenalaiseemmaksi kuin muidenkaan yksinhuoltajien..." Mikkola (1972), s. 64. Vrt. esim. Kurki-Suonio (1999), s. 388-390.

³³⁷ Au-lapsen isälle oli jo aikaisemmin AuLapsilaissa myönnetty tapaamisoikeus. Ks. esim. keskustelu huollosta erotetun vanhemman tapaamisoikeudesta luvussa 3.2.1.

³³⁸ Holhouslakiin tehty tapaamisoikeutta koskeva uudistus merkitsi au-isien kohdalla sitä, että tapaamisoikeus myönnettäisiin myös niille, jotka eivät tunnustaneet isyyttään. Tästä tarkemmin Mikkola (1972), s. 68.

mukaisesti, jollei tämä ollut vastoin lapsen etua.³³⁹ Jos vanhemmat olivat erimielisiä huollosta, asia tuli ratkaista ensisijaisesti lapsen edun kannalta parhaimmalla tavalla. Huolto uskottiin näin ollen yleensä sille vanhemmalle, joka oli sopivampi huoltajaksi³⁴⁰. Holhouslaissa oli edelleen maininta syyllisyydestä, joten syyllisyys avioeroon vaikutti edelleen lapsen huoltoon.³⁴¹

Äidin hoivaan kohdistuneesta kritiikistä huolimatta vielä vuonna 1969 suurin osa huoltoasioista ratkaistiin äidin hyväksi³⁴². Vanhempien sopiessa huollosta lapset uskottiin äidin huoltoon noin yhdeksässä tapauksessa kymmenestä.³⁴³ Vanhempien tekemä ratkaisu saattoi osaltaan johtua siitä, että yleisesti uskottiin tuomioistuinten suosivan äitejä huoltoasioissa.³⁴⁴ Koska lopputulos oli ikään kuin tiedossa, ei miesten kannattanut lähteä riitelemään siitä ilman erityisiä perusteita³⁴⁵. Äitien suosio perustui Helinin mukaan kuitenkin vain uskomuksiin, sillä riitaisissa tapauksissa huolto jakaantui äitien ja isien kesken tasapuolisesti³⁴⁶.

Silloin, kun huoltoasiassa oli riitaa, oli syyllisyyskysymyksellä edelleen suuri merkitys³⁴⁷. Syyllisyydellä oli merkitystä lähinnä äidin kannalta, mutta tavallaan hänen edukseen. Kun

³³⁹ Epäselvissä tapauksissa tuomioistuin oli velvollinen hankkimaan lausunnon holhouslautakunnalta. Laurinkari (Mattila 1981), s. 85. Ks. myös Tulenheimo-Takki (JFT 1979), s. 179-180.

³⁴⁰ Rautiala (1979), s. 110.

³⁴¹ "Jos molemmat vanhemmat ovat yhtä soveliaita lapsen huoltajiksi ja toinen puoliso on pääasiallisesti syyppä välienneikkoutumiseen, huolto on määrättävä syyttömälle puolisolle." Laurinkari (Mattila 1981), s. 86. Rautiala tosin totesi seuraavasti: "Pääasiallinen syyllisyys välienneikkoutumiseen ei vaikuta ratkaisevasti, vaan se voidaan ottaa huomioon vain silloin, kun syyllisyys samalla todistaa puolison sopimattomuutta huoltajaksi (esim. juoppous)." Rautiala (1979), s. 110.

³⁴² Helin (1974), s. 111. Ks. myös Rautiala (1979), 110.

³⁴³ Helinin tutkimuksen mukaan huollosta oli lähes aina sovittu. Väliennekkoon perustuvissa jutuissa 98 % ja syyllisyyteen perustuvissa jutuissa 91 %. Helin (1974), s. 111. Niemivuo totesi asiasta seuraavasti: "Käytännössä erimielisyys lapsen huollosta on verraten poikkeuksellista. Suurimmassa osassa tapauksissa puoliset sopivat lasten huollosta ja yleensä näissä tapauksissa lasten huolto ehdotetaan annettavaksi äidille." Niemivuo (Mattila 1981), s. 117.

³⁴⁴ Helin (1974), s. 111. Ks. myös Tulenheimo-Takki (JFT 1979), s. 180-181.

³⁴⁵ Näin Helin ainakin arveli. Toisaalta puolisoitten sopimus huollosta saattoi perustua siihenkin, kumpi yleensä oli avioeroon syyllinen. Tai sitten ihan vaan käytännön syihin, eli siihen kumpi puolisoista oli vastannut pääasiallisesti lasten huollosta. Tämä oli todennäköisesti useimmiten äiti.

³⁴⁶ Molemmat saivat huollon 41,7 prosentissa riitaisissa tapauksissa. Jäljelle jääneissä tapauksissa lapset jaettiin vanhempien kesken. Helin (1974), s. 129. Ks. myös Kurki-Suonio (1992), s. 163 sekä Tulenheimo-Takki (JFT 1979), s. 189. Riitaisissa tapauksissa vanhemmat olivat luultavasti olleet avioliiton aikana yhtä lailla vastuussa lasten huollosta.

³⁴⁷ "Riitatilanteessa lapsen huolto ratkaistaan etupäässä lapsen etua silmällä pitäen. Jos toinen on pääasiassa syyllinen eroon, menettää hän oikeuden saada lapsen huollon, vaikka hän muutoin olisikin yhtä sovelias huoltajaksi." Avioliitto-oikeutta (1979), s. 92. Syyttömällä puolisollla oli lisäksi mahdollisuus vaatia vahingonkor-

aviomies oli vastaajana syyllisyysperusteisessa jutussa, hän ei saanut kertaakaan lasten huoltoa itselleen. Kun aviomies puolestaan oli samanlaisessa jutussa kantajana, hän sai huollon 73 prosenttisesti. Äitien kannalta tämä merkitsi siis sitä, että he voittivat huoltoriidan aina, kun olivat kantajina syyllisyysperusteisessa jutussa, ja vastaavasti vastaajana ollessaan, he saivat lasten huollon noin neljänneksessä tapauksista.³⁴⁸ Jotta isä pystyi saamaan lapsensa huollon, tuli hänen osoittaa olevansa äitiä soveliaampi huoltajaksi. Äidille riitti osoitukseksi vain se, että hän oli huoltajaksi sopiva³⁴⁹. Isältä huoltajana vaaditaan siis enemmän, kuin äidiltä. Äideiltä ajatellaan lasten huollon sujuvan luonnostaan, mutta isän täytyy erikseen näyttää olevansa hyvä huoltaja. Ei siis riittänyt, että isä ei ollut se paha puoliso, hänen tuli olla parempi puoliso ollakseen hyvä huoltaja.

Syyllisyydellä oli siis edelleenkin merkitystä huoltoriidoissa, vaikka lakiteksti antoi huoltajan sopivuudelle suuremman painoarvon³⁵⁰. Tapaamisoikeutta koskevissa riidoissa ei syyllisyydellä puolestaan ollut lainkaan merkitystä. Vanhemman oikeus tavata lastaan muodostui oikeuskäytännössä säännöksi, eikä eroperusteella ollut tähän mitään vaikutusta. Kaikki tapaamis-

vausta, tasinko-oikeuden menetystä, oikeutta saada käyttää yhteistä asuntoa, sekä lisäksi elatusapua itselleen ja lapsille. Sama s. 93. Vahingonkorvausjutuissa keskityttiin tosin syyllisyyskysymyksen sijaan lähinnä taloudellisiin seikkoihin. vaatimukset tähtäsivät usein työtä vailla olevan vaimon toimeentulon parantamiseen. Tästä tarkemmin Helin (1974), s. 136.

³⁴⁸ "Seikka, että äiti 'syyllisenäkin' toisinaan voitti huoltoa koskevan riidan, mutta isä ei koskaan, vahvistaa yleis-tä uskomusta tuomioistuinten äitiä suosivasta asenteesta." Helin (1974), s. 144.

³⁴⁹ Äidin paremmuuden presumptiosta Laurinkari (Mattila 1981), s. 87. Ks. myös Rautiala (1979), s. 110. Tulenheimo-Takki kritisoi äitipresumtion käyttöä, mutta toisaalta hyväksyy sen pienten lasten osalta. Tulenheimo-Takki (JFT 1979), s. 189. "Usein kuulee todettavan, että riitatilanteissa tuomioistuimen ratkaisut ovat 'äiti-myönteisiä'. Kun äiti on havaittu soveltuvaksi lapsen huoltajaksi, asenteet ovatkin pitäneet huolen lopusta." Avioliitto-oikeutta (1979), s. 92.

³⁵⁰ "Syyllisyys avioeroon on käytännössä toisinaan muodostunut jopa lapsen huoltoon sopivuuden ensikäden kriteeriksi eikä vasta toissijaiseksi, kuten laissa edellytetään". Laurinkari (Mattila 1981), s. 87. Helin arveli asian olevan joko niin, että syyllisen puolison ei katsottu olevan sopiva huoltajaksi, tai sitten niin, että puoliset olivat huoltajiksi yhtä sopivia, ja tuomioistuin joutui turvautumaan ns. "toisen käden kriteeriin". Joka tapauksessa Helin totesi tämän tarkoittavan eroa hakevan (äidin) kannalta sitä, että hänen kannattaa hakea eroa syyllisyysperusteeseen vedoten silloin kun huollosta on riitaa, jos se vaan on toisen puolison käytöksen puolesta mahdollista. Helin (1974), s. 129. Saarenpää, Mattila ja Mikkola puolestaan totesivat tuomioistuimella olevan vapaa harkintavalta lasten huollossa, ja että tuomioistuimet käyttivät harkintavaltaa äitien suosimiseen. He eivät lainkaan viitanneet syyllisyyskriteerin olemassaoloon. Saarenpään, Mattilan ja Mikkolan mietteistä Kurki-Suonio (1999), s. 426.

oikeutta koskevat vaatimukset hyväksyttiin.³⁵¹ Isän rooli pahana puolisona alkoi siis selvästi tältä osin lieventyä.

Se, että huolto uskottiin useimmiten äidille, johtui lähinnä siitä, että äiti oli syyllisyysperusteissa jutuissa isää useimmin kantajana³⁵². Tuomioistuimilla ei ollutkaan niin äitiä suosiva asenne, kuin yleisesti ajateltiin. Riitaisissa tapauksissa äideillä ja isillä oli periaatteessa yhtäläiset mahdollisuudet saada lasten huolto.³⁵³ Sosiaalilautakunnissa sitä vastoin esiintyi äitien suosimista. Eduskunnan oikeusasiamies oli tullut hänelle lähetettyjen kantelujen perusteella siihen tulokseen, että sosiaalilautakunnissa oli omaksuttu asenne, jonka mukaan huolto tuli aina uskoa äidille, jollei tämä ollut ilmeisesti sopimaton huoltajan tehtävään³⁵⁴.

4.2 Lapsen etu vastaan syyllisyys

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta tuli voimaan 1.1.1984. Tämän uuden lain myötä syyllisyys poistui kokonaan lapsen huoltoratkaisuja tehtäessä. Nyt huoltopäätös tuli tehdä vain ja ainoastaan lapsen edun kannalta parhaimmalla tavalla, eikä vanhempien avioerolla ollut lain mukaan enää vaikutusta lopputulokseen. Muutamia vuosia myöhemmin myös avioliittolaki koki sekin suuria muutoksia, sillä avioerosta tuli syyllisyysperusteisen sijaan täysin hakemusperusteinen. Näiden lakien välille jäi kuitenkin ajanjakso, jolloin oli voimassa lapsenhuoltolaki, joka ei pohjautunut lainkaan syyllisyyteen ja avioliittolaki, joka puolestaan perustui osaltaan syyllisyyteen.

³⁵¹ "Tuomioistuimen myötämielinen suhtautuminen johtunee siitä, että tapaamisoikeus on käytännössä muovautunut verraten vähämerkityksiseksi instituutioksi. Normaalisti tapaamisoikeus soi vanhemmalle oikeuden tавata lasta muutaman tunnin ajan kerran tai kahdesti kuukaudessa. ... Tapaamisoikeus ei siten nyky muodossaan näytä olevan reaalin vaihtoehto huolto-oikeudelle, vaan pelkästään huono korvike, jonka tehtävä on jäänyt epämääräiseksi." Helin (1974), s. 130.

³⁵² Helin (1974), s. 87. Mies oli kantajana joka viidennessä tapauksessa. Hakemus oli yhteinen 17 %:ssa tapauksista. Myös sillä saattoi olla hyvinkin vaikutusta, että lapset olivat eron hetkellä varsin nuoria, joka kymmenes alle 2-vuotias ja puolet alle 9-vuotiaita. Helin (1974), s. 85.

³⁵³ Helin (1974), s. 129. Ks. myös Tulenheimo-Takki (JFT 1979), s. 189-190.

³⁵⁴ Oikeusasiamies oli havainnut, ettei lautakunnissa tutkittu vanhempien kelpoisuutta huoltajaksi riittävästi ja tasapuolisesti. Tulenheimo-Takki (JFT 1979), s. 181. Ks. myös Avioliitto-oikeutta (1979), s. 97.

4.2.1 Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta

Vuoden 1898 holhouslaki ei enää vastannut vallitsevia käsityksiä siitä, millä tapaa alaikäisen lapsen asema olisi tullut lainsäädännöllä järjestää. Siinä ei ollut eroteltu kysymyksiä lapsen holhouksesta ja toisaalta lapsen huolenpitoa ja kasvatusta, hänen suhdettaan vanhempiinsa. Lapsen huolto määräytyi lain mukaan etupäässä lapsen etua silmällä pitäen, mutta oli samalla myös riippuvainen lapsen syntyperästä, vanhempien siviilisäädystä ja sukupuolesta.³⁵⁵ Holhouslaki poikkesi siis 1970-luvun puolivälissä säädetyn lapsipaketin lasten yhdenvertaisuuden periaatteesta vanhempien suhteesta riippumatta³⁵⁶. Huoltajan henkilön määräytymiseen vaikutti holhouslain voimassa ollessa vanhempien syyllisyys avioeroon, vaikka lapsen edun olisi tullut olla määräävä peruste.

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annettu laki tuli voimaan vuoden 1984 alusta. Vanhempien ja lapsen välisen henkilökohtaisen suhteen oikeudellisessa sääntelyssä uusi laki merkitsi olennaista muutosta aikaisempaan oikeuteen verrattuna. Lapsen edusta tuli nyt ensisijainen ja ainoa kriteeri lapsen huoltoa määrättäessä. Holhouslain huoltoa koskevat säännökset kumottiin ja syyllisyys poistui kokonaan lapsen huoltokysymystä ratkaistaessa^{357, 358}.

Lakiuudistuksessa lapsen holhous ja huolto erotettiin vihdoin toisistaan ja huollolla tarkoitettiin nyt lapsen henkilökohtaisten asioiden hoitamista, kasvatusta ja jokapäiväistä huolenpitoa³⁵⁹. Käytännön kannalta kuitenkin keskeisin muutos oli se, että lapsen huollolliset oikeudet

³⁵⁵ Savolainen - Halme-Kauranen - Jaakkola (LaVO 9/1982), s. 3.

³⁵⁶ Oma vaikutuksensa oli YK:n kaikkinaisen naisen syrjinnän poistamista koskevalla yleissopimuksella. Sopimuksessa turvattiin miesten ja naisten tasa-arvon pohjalta yhtäläiset oikeudet ja vastuu vanhempina *siviilisäädystä riippumatta* lapsiinsa nähden sekä yhtäläiset oikeudet ja vastuu lapsen holhouksen osalta. Lisäksi sopimuksen mukaan lapsen edun tuli kaikissa tapauksissa olla ensisijaista. Savolainen - Halme-Kauranen - Jaakkola (LaVO 9/1982), s. 4.

³⁵⁷ Vuoden 1898 holhouslaki kumottiin vuoden 1984 alusta. Mahkonen (1983), s. 1. Savolainen totesi: *"Ei ole liioiteltua sanoa, että useiden tärkeimpien kysymysten osalta uusi laki on aikaisempaan oikeuteen verrattuna omaksunut suoranaisesti täysin vastakkaiset peruslähtökohdat ja arvostukset."* Savolainen (1984) Alkusanat.

³⁵⁸ Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain valmistelusta tarkemmin esim. Kurki-Suonio (1999), s. 451-465. Lain pääkohdista tarkemmin ks. Savolainen (1984), s. 12-18.

³⁵⁹ Holhoukseen - niin alaikäisen kuin täysi-ikäistenkin - liittyvät asiat jäivät holhouslakiin. Gottberg-Talve (1988), s. 115. Vuonna 1999 holhoustoimen uudistuksessa termit holhous ja holhooja korvattiin termeillä edunvalvonta ja edunvalvoja. Gottberg (2011), s. 174.

erotettiin kokonaan hänen syntyperästään ja vanhempien avioerosta³⁶⁰. Lapsella oli nyt oikeus saada huoltoa kummaltakin vanhemmaltaan riippumatta siitä olivatko he naimisissa vai eivät, ja toisaalta siitä, olivatko vanhemmat ylipäättään parisuhteessa vai eivät³⁶¹.³⁶² Tällä sääntelyllä pyrittiin vanhempien entistä suurempaan tasa-arvoisuuteen. Isän etusija edustaa lapsia viranomaisen luona poistettiin ja vastaavasti lisättiin isän mahdollisuuksia päästä avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen huoltajaksi.³⁶³ Nyt vanhemmat saattoivat olla yhdessä lapsensa huoltajia vaikka eivät olleet naimisissa³⁶⁴.

Vasta siis nyt lapsenhuoltolain säätämisen yhteydessä todella toteutui se perheiden eriarvoisuuden poistaminen, jota jo lapsipaketin yhteydessä yritettiin toteuttaa. Edelleenkin vain naimisissa olevat vanhemmat olivat automaattisesti avioliiton perusteella lapsensa huoltajia yhdessä³⁶⁵, mutta avoliitossa (tai erossa) asuvista vanhemmista saattoi myös tulla lapsensa yhteishuoltajia joko sopimalla tai tuomioistuinteitse. Vanhemmat nähtiin siis siviilisäädystä riippumatta tasa-arvoisina vanhempina, toisin kuin holhouslain voimassa ollessa.³⁶⁶

Uudella lapsenhuoltolailla uudistettiin periaatteellisesti lapsen huollon ja lapsen edun tulkin-
taa. Huolto oli aiemmin ymmärretty sen saaneen vanhemman oikeudeksi. Suhtautuminen tähän oli kuitenkin muuttunut. Huolto oli nyt ikään kuin vanhemman velvollisuus, se oli ennemminkin lapsen oikeutta saada huoltoa vanhemmaltaan. Huoltaja ei saanut enää tätä oikeutta itseään varten, vaan toteuttaakseen nimenomaan lapsen etua.³⁶⁷ Lapsen huolto ei enää ollut

³⁶⁰ "Lapsen huoltajia ovat hänen vanhempansa tai henkilöt, joille huolto on uskottu." (LHL 3 §). Gottberg (2011), s.

³⁶¹ Ks. esim. Gottberg (2011), s. 140-141. Aikaisempien säännösten puitteissa vain avioliitossa elävät vanhemmat voivat olla huoltajia yhdessä. "Perhemallien näkökulmasta uudistus oli merkittävä. Vuoden 1984 alusta voimaan tulleen uudistuksen on syytä sanottu poistaneen kaikkein suurimman ei-taloudellisen eron avio- ja avioliiton väliltä. Kun parisuhteen muodolla ei ole merkitystä vanhemmuuden keskeisimpien oikeusvaikutusten kannalta, lasten syntymä ei enää sellaisenaan ole syy avioitua." Gottberg (2011), s. 175.

³⁶² Suomi oli muiden Pohjoismaiden kanssa edelläkävijä lasten tasa-arvon toteuttamisessa. Kurki-Suonio (EIF III 1996), s. 263.

³⁶³ Helin (Mattila 1984), s. 91.

³⁶⁴ Avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen äiti on yksin lapsen huoltaja, mutta isä voidaan vahvistaa lapsen huoltajaksi äidin kanssa tai yksinkin sosiaalilautakunnan vahvistamalla sopimuksella tai tuomioistuimen tuomiolla. LHL 6 ja 7 §. Helminen (1986), s.26.

³⁶⁵ "Lapsen vanhemmat, jotka lapsen syntyessä ovat avioliitossa keskenään, ovat kumpikin lapsensa huoltajia. Jos vanhemmat eivät lapsen syntyessä ole avioliitossa keskenään, on äiti lapsensa huoltaja." (LHL 6 §).

³⁶⁶ Gottberg-Talve (1988), s. 118-119.

³⁶⁷ Helin (Mattila 1984), s. 89. Ks. myös Gottberg (1997), s. 23. Myös tapaamisoikeudesta tuli nyt lapsen oikeutta, kun aiemmin se oli ymmärretty huollosta erotetun vanhemman oikeudeksi. Helin (Mattila (1984), s. 137.

ikään kuin palkinto syyttömyydestä. Tämän vuoksi huoltajan syyllisyydellä vanhempien avioeroon ei periaatteessa ollut enää merkitystä³⁶⁸. Välikon perusteilla saattoi kuitenkin joissain tilanteissa olla edelleen merkitystä, mutta vain niissä poikkeuksellisissa tapauksissa, jos lapsen edun tulkinta ei tuottanut ratkaisua.³⁶⁹ Tarkoitus oli kuitenkin saada aikaan ratkaisu, joka oli ennen kaikkea lapsen edun mukainen, joten avioliittoon liittyvät seikat eivät sellaisenaan voineet enää vaikuttaa, jollei ne samalla ilmentänyt huonoa huoltajuutta. Ratkaisua harkitessa tuli siis suunnata katse tulevaan, eikä menneeseen.

Laki perustui ajatukselle, että lapsella olisi oikeus molempien vanhempien huolenpitoon, ja pyrkimyksenä oli, että lapsen välit vanhempiensa kanssa säilyisi heidän erostaan huolimatta. Tämän vuoksi vanhempien yhteishuollosta tuli lakia säädettyä pääsääntö³⁷⁰. Yhteishuolto voitiin määrätä vaikka toinen vanhemmista sitä vastustaisikin.³⁷¹ Myös tapaamisoikeuden merkitys kasvoi uuden lain myötä. Tapaamisoikeus nostettiin huolto-oikeuden rinnalle ja niistä tuli ikään kuin saman asian yhtä tärkeitä osia³⁷².

LHL 1 §: Lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiensa välillä.

LHL 2 §: Tapaamisoikeuden tarkoituksena on turvata lapselle oikeus pitää yhteyttä ja tavata vanhempansa, jonka luona lapsi ei asu.

Lapsen vanhempien tulee keskinäisessä yhteisymmärryksessä ja pitäen silmällä ennen kaikkea lapsen etua pyrkiä siihen, että tapaamisoikeuden tarkoitus toteutuu 1 §:ssä säädettyjen periaatteiden mukaisesti.

³⁶⁸ Syyllisyyden selvittelyn sijaan tuli lapsen edun selvittäminen. Kurki-Suonio (1999), s. 469.

³⁶⁹ "Näytön esittämistä syyllisyydestä ei kuitenkaan tulisi sallia ennen kuin on selvää ettei pelkästään lapsen etua katsomalla päästä ratkaisuun. Se voi olla siten tulla kyseeseen vain hyvin poikkeuksellisesti." Helin (Mattila 1984), s. 122.

³⁷⁰ "Kun laki ... tuli voimaan, erääksi keskeisimmistä uudistuksista selvästi koettiin, että eroavatkin vanhemmat uudessa järjestelmässä voivat jatkaa lapsensa huoltajina yhdessä. Lain pohjalta heillä itse asiassa on siihen lähtökohtaisesti velvollisuuskin.."Gottberg (1997), s. 26.

³⁷¹ Kurki-Suonio (EIF III 1996), s. 273.-274. Yhteishuollon määrääminen vastoin toisen vanhemman tahtoa on Kurki-Suonion mukaan kansainvälisesti verrattuna harvinaista.

³⁷² Kurki-Suonio (1999), s. 464. Vrt. keskusteluun tapaamisoikeudesta 1940-luvulla luvussa 3.2.1.

Lapsen tapaamisoikeus oli nyt yhtä tärkeässä roolissa, kuin lapsen huolto. Tällä oli tarkoitus korostaa sen vanhemman merkitystä lapselle, jonka luona hän ei asu³⁷³ Huoltajille asetettiin nyt velvollisuuksia huolehtia siitä, että lapselle laissa säädetyt oikeudet todella toteutetaan. Vanhempien tuli kyetä yhteistoimintaan eron jälkeen, ja tästä kyvystä tulikin eräällä tapaa huollon määräytymisen kriteeri silloin, kun huolto jouduttiin uskomaan vain toiselle vanhemmista. Vastaavasti huoltoratkaisua muutettaessa perusteena saattoi olla se, että huoltaja vastoin lapsen etua esti toisen vanhemman yhteydenpitoa lapseen^{374 375}.

Laki vaikutti myös aiempiin roolijakoihin viranomaisten kesken. Aikaisemmin lapsen huollosta voitiin päättää vain tuomioistuimessa. Nyt uuden lapsenhuoltolain voimaantultua sosiaalitoimi sai tehtäväkseen vahvistaa vanhempien sopimukset lasten huollosta ja tapaamisesta.³⁷⁶ Sosiaalitoimen asema korostui siis entisestään, mutta niin muuttui myös tuomioistuimen rooli. Silloin, kun avioeroprosessissa etsittiin syyllisiä ja ikään kuin palkittiin syyttömiä lasten huollosta, oli tuomioistuimen asema perinteinen³⁷⁷. Nyt kun perinteisten harkintaperusteiden tilalle tuli pelkästään lapsen etu, muuttuivat tuomioistuimen ratkaisut sisällöltään vaativimmiksi. Vanhempien syyllisyyttä ja syyttömyyttä on helpompi selvittää, kuin sitä mikä olisi paras ratkaisu nimenomaan lapsen edun kannalta.

4.2.2 Januksen kasvot

Lapsenhuoltolain valmistelu ja avioliittolain uudistus tapahtuivat periaatteessa samanaikaisesti, mutta lapsenhuoltolaki saatiin kuitenkin nopeammin valmiiksi. Uudistukset onkin tämän

³⁷³ Kurki-Suonio (1999), s. 463.

³⁷⁴ Kurki-Suonio (1999), s. 464-465. Huoltoa muutettaessa ei enää vaadittu olosuhteiden *olennaista* muutosta. Rautiala (1984), s. 114.

³⁷⁵ "Voidaan kysyä, omaksuttiinko Suomeen oma "friendly parent" -tyyppinen lauseke, jonka mukaan huolto tulee ensisijaisesti määrätä sille vanhemmalle, joka suhtautuu myönteisesti toisen vanhemman tapaamisiin." Kurki-Suonio (1999), s. 465.

³⁷⁶ Gottberg (1997), s. 1. Ks. aiheesta myös Kurki-Suonio (1999), s. 466-481.

³⁷⁷ Gottberg (1997), s. 24. "Huolto- ja tapaamisoikeusasiat ovat kuitenkin vaivihkaa etäännyneet perinteisestä juridiikasta."

vuoksi ymmärrettävä ideologisesti yhtenä kokonaisuudistuksena. Lapsenhuoltolaki saatettiin kuitenkin ilmeisesti kiireisistä nopeammin voimaan.³⁷⁸

Lakien eriaikaisesta voimaantulosta oli seurauksena, että suomalaisella perheoikeudella oli neljän vuoden ajan ikään kuin - Kurki-Suonion sanoin - Januksen kasvot: moralisoiva syyllisyysperusteinen avioero ja sovitteleva avioeron jälkeinen yhteishuolto³⁷⁹. Lapsen huolto- ja avioeroinstituutioiden ideologiset taustat olivat siis täysin erilaisista maailmoista. Lapsen huollon määräämisen kannalta tuli selvittää lapsen etu ja toisaalta avioeron myöntämistä varten puolisojen syyllisyys. Lapsenhuoltolain mukainen lapsen etu tarkoitti etukädessä vanhempien sovinnollista yhteishuoltajuutta, kun taas avioeroprosessissa tuli edelleen etsiä avioeroon syyllinen. Jos toinen vanhemmista leimataan avioeroprosessissa syylliseksi, on vaikea kuvitella heidän tämän jälkeen jatkavan yhdessä tuumin yhteishuoltoa.

On vaikea arvioida, kuinka tuomioistuimet sovittelivat nuo kaksi maailmaa yhteen, sillä tuolta ajalta ei löytynyt yhtäkään korkeimman oikeuden ennakkoratkaisua, joka olisi koskenut lapsen huoltoriitaa eronneiden vanhempien kesken. Lapsenhuoltolaissa oli poistettu tuomioistuimen velvollisuus tehdä ratkaisu lapsen huollosta. Jäljelle oli jäänyt pelkästään velvollisuus ottaa huoltoasia käsiteltäväksi avioliittolain 80 §:n mukaan³⁸⁰. Toisaalta avioliittolain uudistuksen tuomat muutokset olivat jo lapsenhuoltolain voimaan tullessa kutakuinkin tiedossa, olihan uudistushanke aloitettu jo 1970-luvulla³⁸¹. Avioliittolakiin mahdollisesti tehtävien muutosten myötä tuomioistuimella ei enää olisi velvollisuutta ottaa käsiteltäväksi lasten huoltoasiaa ilman siitä tehtyä vaatimusta. Huolto saattoi jäädä vanhemmille yhteiseksi ilman, että tuomioistuin antoi tästä päätöstä.³⁸² Mutta tämä oli siis, kuten sanottua mahdollista vasta uudistusten tultua voimaan. Tuomioistuimen tuli vielä "vanhan" avioliittolain aikana ottaa lasten huoltoasia käsiteltäväkseen avio- tai asumusero-oikeudenkäynnin yhteydessä, vaikka lastenhuoltolaissa lasten huolto oli periaatteessa erotettu vanhempien avioerosta.

³⁷⁸ "Lainsäädännön yhtenäisyyttä tärkeämpänä pidettiin valmiiden lohkojen saattamista voimaan mahdollisimman pian." Kurki-Suonio (1999), s. 445. Lain valmistelun vaiheista tarkemmin sivuilla 451-461.

³⁷⁹ Kurki-Suonio (1999), s. 445-446.

³⁸⁰ Rautiala (1984), s.113. Ks. myös Kurki-Suonio (1999), s. 450.

³⁸¹ Mahkonen (Aarnio - Mahkonen 1983), s. 62 sekä Helin (Aarnio - Helin 1988), s. 11.

³⁸² Mahkonen (Aarnio - Mahkonen 1983), s. 62-63.

Osa avioeroa suunnittelevista puolisoista saattoivat odotella uuden avioerosääntelyn voimaantuloa, ainakin näin voisi päätellä siitä, että avioerojen lukumäärä lisääntyi juuri lakiuudistuksen voimaantulon jälkeen³⁸³. Puolisoilla oli kuitenkin ennen uudistuksen voimaantuloa käytävissään myös toinen keino avioeron saantiin ilman syyllisyyden selvittelyä, nimittäin asumusero. Voidaan todeta, että asumuserot yleistyivät juuri tuolloin 1980-luvun puolen välin tienoilla. Vuosittain asumuseroon tuomittiin noin 6000 avioparia ja heistä noin kaksi kolmesta hakivat asumuseroa yhdessä³⁸⁴. Tällöin ei eron syitä tarvinnut tuoda julki, ja puoliset saivat pitää yksityisen suhteensa yksityisenä.

Helinin tutkimuksen mukaan silloin, kun aviopuoliset hakivat asumuseroa yhdessä, liitännäisvaatimuksista kuten lapsen huollosta ja tapaamisesta ei riideltä kertaakaan³⁸⁵. Huolto määrättiin lähes 90 %:sesti äidille³⁸⁶. Nämä ratkaisut perustuivat puolisoitten sopimukseen. Kanneperusteisissa asumuserojutuissa vain vähän yli 5 %:ssa oli riitaa lapsen huollosta. Tällöinkin lähes 80 %:ssa tapauksista lapset määrättiin äidin huoltoon^{387 388}.

Ainakin siis osaksi avioero- ja lasten huoltoasiat pyrittiin käsittelemään niin, ettei syyllisyyttä tarvinnut liittää prosessiin mukaan. Asumusero tarjosi tavallaan lapsenhuoltolain periaatteiden mukaisen sovintoon perustuvan avioeroprosessin ennen avioerolainsäädännön uudistuksen voimaantuloa.³⁸⁹

³⁸³ Saarenpää (1992), s. 16-17.

³⁸⁴ Saarenpää (1992), s. 2. (vuonna 1986 asumuserojen määrä oli 6668, kun vuonna 1980 vastaava luku oli 5917).

³⁸⁵ Helin (1974), s. 48. Helinin mukaan haettaessa asumuseroa yksimielisesti, ei kuitenkaan edellytetty, että liitännäisvaatimuksista olisi vallinnut yksimielisyys.

³⁸⁶ Helin (1974), s. 51.

³⁸⁷ Kanneperusteinen asumuserojuttu käynnistyi lähes 90 %:sesti naisen aloitteesta. Helin (1974), s. 59-66.

³⁸⁸ Tutkimuksessa käytetty aineisto on tosin vuodelta 1969, mutta voidaan olettaa, ettei asumuserokäytäntö liitännäisvaatimusten suhteen muuttunut suuresti ennen avioliittolain uudistusten voimaantuloa.

³⁸⁹ "Syyllisyysperusteisen avioeron ja yksityisyyttä suojaavan, yhteiseen hakemukseen perustuvan asumuseron kautta saatavan avioeron välinen ero kuvasti yhteiskunnan muutosta. Avioeromenettelyn merkitys häpeän kontrollivälineenä oli 1980-luvulla toinen kuin 1930-luvulla." Saarenpää (1992), s. 2.

4.2.3 Avioliittolain uudistus - Irtisanomisen periaate

1980-luvulle tultaessa oltiin vihdoin ymmärretty, ettei pelkästään lainsäädännöllä voitu vaikuttaa avioerojen määrään³⁹⁰. Tai paremmin voisi sanoa, ettei avioerosäännöksillä voitu vaikuttaa perheiden hajoamiseen³⁹¹. Koska avioerojen ehkäiseminen ei ollut mielekästä lainsäädännön keinoin, oli tyydyttävä järjestämään erojen vaikutukset mahdollisimman vähän haitallisiksi ja tässä suhteessa kiinnitettävä erityistä huomiota lasten asemaan. Myönnettiin vihdoin, että yhteiselämän lopettaminen saattoi olla lastenkin kannalta parasta erityisesti silloin, kun vanhempien suhteessa esiintyy jatkuvia ristiriitoja.³⁹²

Ajatus avioliittolain kokonaisuudistuksesta oli herännyt jo 1960-luvulla³⁹³. Vuonna 1966 asetettu komitea³⁹⁴ esitti vuonna 1970 valmistuneessa mietinnössään että avioliiton tulisi rakentua puolisoiden välisen tunnesiteen varaan, jonka vuoksi avioeron perusteita tulisi vähentää ja eroprosessia keventää poistamalla syyllisyysperiaate avioeroprosessista.³⁹⁵ Myös vuoden 1972 avioliittolakilakomitean mietinnössä jatkettiin samalla linjalla, mutta mietinnössä painotettiin lisäksi avioerojen vaikutusta lapsiin. Katsottiin, että vanhemman ja lapsen välisen suhteen laadulla olisi enemmän merkitystä, kuin perhemuodolla sinänsä.³⁹⁶ Avioliittolakilakomitean ehdotuksista huolimatta avioliittolain uudistus ei kuitenkaan vielä toteutunut³⁹⁷. Vielä 1970-luvun loppupuolella perheestä ilmeisesti ajateltiin varsin perinteisesti^{398, 399}.

³⁹⁰ "Yleinen oikeussosiologinen tietämys ja kansainvälinen kokemus kuitenkin osoittavat, että mahdollisuudet vaikuttaa avioliittoisuuteen ja perhesuhteiden pysyvyyteen pelkästään avioliittolainsäädännön keinoin ovat rajalliset." ALtoimikunta (1983), s.10. Ks. myös Mahkonen (1980), s. 219.

³⁹¹ Lainsäädännön muutoksilla on ollut vaikutusta kyllä avioerolukuihin, mutta perheiden sisäisiin ristiriitoihin ei lainsäädännöllä voida vaikuttaa.

³⁹² ALtoimikunta (1983), s. 23. Ks. myös Kurki-Suonio (1999), s. 447.

³⁹³ Helin. (1974), s. 28. Ks. myös Sihvo (1976), s. 39: "uskottomuuspykälän" muuttamisesta. Sihvon mukaan uskottomuutta käytettiin välineenä saada avioero nopeasti, jopa niin, että syyllinen puoliso painosti syytöntä hakemaan avioeroa.

³⁹⁴ Komitean tehtävänä oli kartoittaa naisten yhteiskunnallista asemaa ja luomaan suunnitelmia sen parantamiseksi. Saarenpää (1992), s. 6-7.

³⁹⁵ Naisten asemaa tutkivan komitean mietinnöstä (Km 1970: A 8) Helin (1974), s. 28-29.

³⁹⁶ ALkomitea (1972), s. 41.

³⁹⁷ Avioliittolakilakomitean mietinnön tavoitteista ALkomitea (1972), s. 165-168.

³⁹⁸ Vuonna 1979 avioeron helpottamista kannatti vain 21 % väestöstä. Jallioja (1984), s. 51-52. Nähtiin ettei avioero saanut olla liian helppo, jotta naisten ja lasten asema tuli turvatuksi. Kurki-Suonio (1999), s. 422.

Avioliittolain valmistelu käynnistettiin jälleen 1980-luvulla, jolloin päästiin kutakuinkin yksimielisyyteen avioliittolain sisällöstä⁴⁰⁰. Uudistus tuli voimaan vuonna 1988. Siinä oli omak-suttu jo siis 1970-luvulta lähtöisin ollut lähtökohta, jonka mukaan avioliitto perustuu kahden ihmisen väliselle tunnesiteelle, jota ei voida pitää voimassa vastoin aviopuolisoiden tahtoa.⁴⁰¹ Nyt uudistettu avioerolainsäädäntö perustui kokonaan toisenlaisille periaatteille kuin vuoden 1929 laki. Syyllisyys- ja välikirkoperiaate poistui ja tilalle tuli irtisanomisen periaate⁴⁰² ⁴⁰³. Uuden sääntelyn tavoitteena oli vähentää puolisoitten välisiä riitoja, jotta avioeron liitännäis-kysymykset, kuten lapsen huoltoasiat, pystyttäisiin järjestämään paremmin⁴⁰⁴. Avioeron myöntämisestä tuli ikään kuin kirjaamistoimenpide ja siihen liittyvät vaatimukset nousivat keskiöön⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶.

Päinvastoin kuin edeltäjänsä, uudistettu avioliittolaki perustui tavallaan puuttumattomuuden periaatteelle⁴⁰⁷. Tuomioistuimella ei ole ollut vuodesta 1984 lähtien enää velvollisuutta tehdä ratkaisua huoltoasiassa avioeron yhteydessä⁴⁰⁸. Avioliittolain uudistuksen yhteydessä kumottiin myös AL 80 §, jonka mukaan tuomioistuimilla oli velvollisuus ottaa huoltoasia käsiteltä-

³⁹⁹ Miksi Suomessa ei uudistettu avioero-oikeutta? Syistä tarkemmin Kurki-Suonio (1999), s. 421-424. Ks. myös samasta teoksesta luku Avioerot syyllisyyskulissin varjossa. s. 424-427. Tavoitteet avioeropro-sessissa olivat käytännössä taloudellisia, ei moraalisia, kuten oli lähtökohtana avioliittolaissa. Helin (1974), s. 109-110.

⁴⁰⁰ Vuoden 1980 lopussa asetettu avioliittotoimikunta sai ehdotuksensa valmiiksi helmikuussa 1983. Saarenpää (1992), s. 9. Ks. myös Kurki-Suonio (1999), s. 447.

⁴⁰¹ Kurki-Suonio (1999), s. 448. Ks. myös Helin (Aarnio - Helin 1988), s. 59.

⁴⁰² *Puolisoilla on oikeus saada avioero harkinta-ajan jälkeen.* AL 25 § (16.4.1987/411).

Harkinta-aika alkaa siitä, kun avioliiton purkamista koskeva puolisoitten yhteinen hakemus on jätetty tuomiois-tuimelle tai sen kansliaan tai kun puolison hakemus on annettu tiedoksi toiselle puolisolle. AL 26.1 § (16.4.1987/411).

Kun harkinta-aikaa on kulunut vähintään kuusi kuukautta, puoliset tuomitaan avioeroon, jos he yhdessä sitä vaativat tai toinen heistä sitä vaatii. Vaatimus on tehtävä ennen kuin vuosi on kulunut harkinta-ajan alkamisesta. AL 26.2 § (16.4.1987/411).

⁴⁰³ Avioeroa voidaan luonnehtia sopimusperusteiseksi silloin, kun puoliset hakevat eroa yhdessä ja irtisanomis-perusteiseksi silloin, kun eroa hakee vain toinen puolisoista. Kurki-Suonio (1999), s. 448.

⁴⁰⁴ Jaakkola (1989), s. 1. Ks. myös Kurki-Suonio (1999), s. 449.

⁴⁰⁵ Helin (Aarnio - Helin 1988), s. 60.

⁴⁰⁶ Vaikka avioeron saikin nyt periaatteessa pelkällä hakemuksella, haluttiin lakiin piirteitä, jotka viestittivät eräällä lailla avioliiton nauttimasta arvostuksesta ja taas toisaalta sitä, ettei avioeron katsottu olevan toivottavaa. Näitä piirteitä ovat esimerkiksi puolen vuoden harkinta-aika sekä sovittelumenettely (AL 5 luku). Kurki-Suonio (1999), s. 448-449. Harkinta-ajasta Saarenpää (1992), s. 16 sekä Jaakkola (1989), s.2-3.

⁴⁰⁷ Kurki-Suonio (1999), s. 450. Alkuperäisessä vuoden 1929 avioliittolaissa velvoitettiin tuomioistuin ratkaise-maan huoltoasia ilman vanhempien vaatimustakin.

⁴⁰⁸ Lapsen huolto erotettiin avioerosta lapsenhuoltolain säätämisen yhteydessä.

väkseen⁴⁰⁹. Nyt tuomioistuimille jäi lähinnä velvollisuus kiinnittää vanhempien huomio lasten huollon järjestämiseen⁴¹⁰. Avioerooperusteiden lieventyessä vähenivät siis samalla myös lapsenhuoltoon liittyvät interventiot. Koska vanhemmat voivat lapsenhuoltolain voimaantultua toimia yhdessä lastensa huoltajina, ei tuomioistuimen välintulo ole niin välttämätöntä⁴¹¹. Vanhemmat voivat keskenään sopia huollosta. Vasta kun huollosta ei päästä vanhempien kesken yhteisymmärrykseen, tulee tuomioistuimen ratkaista asia.

Avioerojen määrä nousi avioerouudistuksen jälkeen yli 13000 eroon vuodessa, ja vuonna 1989 eroja myönnettiin jopa 14558⁴¹². Tuon vuoden avioerolukema osoitti hyvin, miten avioerouudistus oli vaikuttanut. Avioerojen määrä oli suurempi kuin koskaan ennen. Vaikka nuorenätyksellisen suurien avioerolukujen taustalla olikin vuoden 1988 avioerolainsäädännön uudistus, eivät uudet säännökset tietenkään olleet syynä perheiden hajoamiseen. Ne pikemminkin vain mahdollistivat jo rikkoutuneiden avioliittojen purkamisen helpommin. Tämä oli avioerouudistuksen tietoinen tavoite, ja ilmensi hyvin sitä, kuinka tarpeellinen avioerolainsäädännön muutos oli ollut.⁴¹³

"Avioliitto nähdään nykyisin puolisoitten välisenä yksityisasiana ja sopimuksena. Ratkaiseva merkitys annetaan puolisoitten omalle tahdolle. Avioeroon oikeuttavia perusteita ei laissa enää ole. Jos puoliso yhdessä sopivat avioeron hakemisesta, heillä on siihen oikeus esittämättä ulkopuolisille syytä ratkaisuunsa. Jos vain toinen aviopuoliso haluaa avioeron, toisen vastustus ei voi estää avioeron voimaantuloa. Kun aiemmin lainsäädäntö perustui joko niin sanotun väliennakkoutumisen periaatteelle tai syyllisyysperiaatteelle, nykyisin noudatetaan vapaaehtoisuuden periaatetta."⁴¹⁴

⁴⁰⁹ "...avioeron ja lapsen huollon vuoksi tapahtuvan intervention välinen side murtui lapsenhuoltolain säätämällä ja puuttumattomuus sinetöitiin avioliittolain uudistuksella." Kurki-Suonio (1999), s.459.

⁴¹⁰ AL 32 §:n mukaan tuomioistuimen on avioeroasian yhteydessä omasta aloitteestaan otettava käsiteltäväksi kysymys siitä, miten puolisoitten lasten huolto ja tapaamisoikeus olisi lapsen etua silmällä pitäen järjestettävä. Helinin mukaan säännös merkitsee lähinnä sitä, että tuomioistuin tiedustelee puolisoilta, millä tavoin lapsen huolto, asuminen ja tapaaminen on järjestetty. Helin (Aarnio - Helin 1988), s.67.

⁴¹¹ Kurki-Suonio (EIF III 1996), s.285: Perheen autonomian turvaaminen.

⁴¹² Vuonna 1990 avioerojen määrä kääntyi kuitenkin laskuun Saarenpää (1992), s. 16-17. Vielä vuonna 1987 vastaava luku oli 10110. Sama s. 2.

⁴¹³ Jaakkola - Mahkonen (EIF III 1996), s. 46. Avioerojen purkaminen entistä helpommin oli avioerouudistuksen tietoinen tavoite.

⁴¹⁴ Jaakkola - Mahkonen (EIF III 1996), s. 52. "Avioliitto-oikeuden tavoitteena on aiemmin pidetty muun muassa avioerojen ehkäisemistä ja avioliiton toiminnallisen ihanteen ylläpitämistä aviopuolisoitten keskinäisiä velvollisuuksia koskevalla kattavalla sääntelyllä." Helin (EIF III 1996), s. 66.

4.3 Uudistusten jälkeen

Lapsenhuoltolain ja avioliittolain uudistusten myötä lapsen huollon päätavoitteeksi tuli vanhempien yhteishuoltajuus⁴¹⁵. Syyllisyydellä ei uudistusten jälkeen ollut enää merkitystä avioerossa tai lapsen huollossa. Pahalla puolisollla ei ollut enää periaatteessa samanlaista roolia avioeroprosessissa eikä lapsen huoltoa määrättäessä kuin aiemmin. Nyt merkitystä oli ainoastaan sillä, kumpi vanhemmista toteuttaisi huoltajana parhaiten lapsen etua lapsenhuoltolaissa säädettyjen periaatteiden mukaisesti. Katse kohdistettiin tulevaisuuteen, eikä menneellä ollut niinkään merkitystä⁴¹⁶.

Lapsenhuoltolain voimaan tultua melko harvat vanhemmat omaksuivat yhteishuollon, sillä yhteishuoltoa koskevien tuomioistuinratkaisujen määrä oli ensimmäisinä voimassaolokuukausina vain 14 % kaikista huoltoratkaisuista. Lasten huolto uskottiin suurimmassa osassa tapauksista edelleen yksin äidille ja vain harvoin isälle.⁴¹⁷ Vuonna 1988 yhteishuoltoa koskevien ratkaisujen voidaan olettaa kasvaneen noin 30 %:iin⁴¹⁸. Voidaan siis olettaa, että syyllisyyden poistaminen avioerosäännöksistä vaikutti lisäävästi yhteishuoltoratkaisuihin. Nyt kun avioeroprosessi ei enää perustunut syyllisyyteen ja prosessi oli muutenkin huomattavasti kivuttomampi kuin ennen lakiuudistusta, oli muistakin asioista luultavasti helpompi päästä yhteisymmärrykseen. Se, että puolisoitten ei enää tarvinnut syytellä toisiaan avioeroprosessissa, edesauttoi siihen, että he kykenivät paremmin sopimaan asioista eron jälkeenkin.

⁴¹⁵ Kurki-Suonion mukaan yhteishuollon ihanteen omaksumisen tunnusmerkkinä on pidetty sitä, että laki ei edellytä päätöksen antamista lapsen huollosta avioeron yhteydessä. Kurki-Suonio (1999), s.440. Tämä saattoi meillä Suomessa toteutua puhtaasti vasta avioliittolain uudistuksen voimaan tultua vuonna 1988, jolloin tuomioistuimilta poistettiin velvollisuus ottaa lapsen huoltoasia käsiteltäväkseen

⁴¹⁶ Mies saattoi nyt olla tasavertainen huoltajakandidaatti "kaikista laiminlyönneistään huolimatta". Naiskriittikö: Kurki-Suonio (1992), s. 156.

⁴¹⁷ Äideille uskottiin huolto 74 %:ssa tapauksista ja isälle vain 8 %:ssa. Kurki-Suonio viittaa oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisuun, jossa oli tutkittu lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevia täytäntöönpanoasioita (LaVO 23/1987, Cantell - Jaakkola - Sirén). Kurki-Suonio arveli, että parempituloiset olivat aluksi enemmän kiinnostuneita mahdollisuudesta säilyttää yhteishuolto. Päätelyssään hän nojasi siihen, että elatusmaksut olivat yhteishuoltotapauksissa keskimääräistä suurempia muihin tapauksiin verrattuna. Kurki-Suonio (1999), s. 490.

⁴¹⁸ Kurki-Suonio (1999), s. 491. Hän viittaa Jaakkolan vuonna 1989 julkaisemaan tutkimukseen. Tulos koski kuitenkin vain Helsingin raastuvanoikeuden käytäntöä, mutta Kurki-Suonion mielestä siitä saattoi tehdä yleisempiäkin päätelmiä oikeuskäytännöstä. Ks. Jaakkola (1989), s. 39.

Sosiaalilautakuntien vahvistamien sopimusten keskuudessa yhteishuoltoratkaisut olivat ilmeisesti yleisempiä. Vuonna 1985 noin 63 %:lle avioliitossa syntyneistä lapsesta vahvistettiin vanhempien yhteishuoltajuus⁴¹⁹. Vuonna 1987 vastaava luku oli 67 %, mutta jo vuonna 1991 luku oli noussut yli 70 %:iin. Vuosien 1992-1996 aikana aviolapsille vahvistettujen yhteishuoltosopimusten määrä nousi edelleen jopa 78 %:iin.⁴²⁰ Sosiaalilautakunnalla on lienee muutenkin ollut merkittävä asema yhteishuollon kehityksessä. Sosiaalityöntekijöiden keskuudessa on noudatettu yhteishuollon periaatetta, ja tämä on sitä kautta vaikuttanut myös tuomioistuinten käytäntöön⁴²¹.

Käytännössä yhteishuoltoa vaatii useimmiten isä. Tällä tavoin hän ikään kuin varmistaa vanhemman oikeutensa pysyvyyden, sillä lapset jäävät vastaavasti useimmiten äitiensä luokse asumaan ja äideistä tulee näin heidän pääasiallisia huoltajia⁴²². Yhteishuollosta voikin sanoa tulleen eräällä tavalla isien oikeutta⁴²³. Ilmiötä voisi verrata huollosta erotetun vanhemman oikeuteen tavata lastaan, joka yleistyi 1940-luvulta lähtien. Tapaamisoikeuden turvin isät saattoivat pitää yhteyttä lapsiinsa, eivätkä menettäneet heitä avioeron johdosta. Samalla tavoin yhteishuollosta on tullut isien keino jatkaa vanhemmuuttaan ja pitää yllä suhdetta lapseensa puolisoiden yhteisen elämän päättymisen jälkeen. Tapaamisoikeus on yhteishuollon tapaan edelleen isien oikeutta, mutta nykyään tapaamisoikeus voi olla niinkin laaja, että lapset ovat vuoroviikoin äidin ja isän luona. Yhteistä huoltoa voi siis todella jakaa yhteiseksi laajan tapaamisoikeuden avulla. Näin molemmilla vanhemmilla on kutakuinkin tasavertainen asema lastensa huoltajana.

⁴¹⁹ 25 % lapsista jäi yksin äidin huoltoon ja 12 % isälle. Yhteishuollon suosioon sosiaalilautakunnissa vaikuttaa luultavasti se, että vanhemmat olivat tässä vaiheessa vielä kykeneväisiä sopimaan lastensa huollosta, joten yhteishuoltokin oli mahdollinen vaihtoehto. Tuomioistuimissa huollosta oli luonnollisesti riitaa, joten yhteishuolto ei ollut paras mahdollinen vaihtoehto. Äitien suuri osuus yksinhuoltajina kuvastaa hyvin aiempaakin huoltokäytäntöä, jossa riitaisissa tapauksissa äidillä on ollut paremmat mahdollisuudet tulla lapsen huoltajaksi.

⁴²⁰ Kurki-Suonio (1999), s.491. Yhteishuolto yleistyi huomattavasti siis avioliittolakiuudistuksen jälkeen.

⁴²¹ Kurki-Suonion mukaan yhteishuoltoa koskevien ratkaisujen osuus riippui merkittävästi päätöksen vahvistaneesta viranomaisesta. Ks. tarkemmin Kurki-Suonio (1999), s. 492-495. Ks. myös Kurki-Suonio (1992), s. 169-170.

⁴²² Kurki-Suonio (1999), s. 499. Vuonna 1989 jopa 85 % eronneiden vanhempien lapsista oli äidin välittömässä huollossa, eli toisin sanoen asui äidin kanssa. Vastaava luku oli vuonna 1969 87 %. Kurki-Suonio (1992), s.150. Tilanne oli siis muuttunut 20 vuoden aikana hyvin vähän verrattuna siihen, kuinka lainsäädäntö oli muuttunut tuona aikana.

⁴²³ Vaikka lapsenhuoltolaissa oikeus on kirjattu nimenomaan lapsen oikeutena. Aiemmin tapaamisoikeus oli nimenomaan huollosta erotetun vanhemman oikeutta. Ks. esim. Gottberg (1997), s. 60.

Huoltajien tasaveroisesta asemasta voidaan tosin olla toistakin mieltä. Naisoikeuden piirissä yhteishuoltoa on kritisoitu erityisesti niissä tilanteissa kun yhteishuolto on määrätty vastoin molempien vanhempien tahtoa. Yhteishuoltoa vastustava osapuoli on lähes poikkeuksetta se vanhemmista, jonka pääasiallisessa hoidossa lapset ovat, siis useimmiten nainen⁴²⁴. Yhteishuolto aiheuttaa naiselle usein sen, että hän vastaa lasten hoidosta ja huolenpidosta, mutta on lapsia koskevassa päätöksenteossa kuitenkin riippuvainen entisestä puolisoistaan. Eräiden maiden naisliikkeiden parissa tämän on jopa nähty tarkoittavan taantumaa ajalle, jolloin nainen oli lasten huollossa riippuvainen miehestä, joka oli yksin lasten holhooja^{425 426}.

1980-luvun uudistusten jälkeinen aika vaatisi kokonaan oman tutkimuksensa. Tässä työssä ei ole mahdollisuutta pureutua syvällisemmin kysymykseen siitä, miten syyllisyyden poistaminen perheoikeutta koskevasta lainsäädännöstä ja lapsen edun sekä yhteishuollon ihanteiden omaksuminen siihen on vaikuttanut vanhempien asemaan huoltajina. Lyhyesti voidaan tosin todeta, että pahan puolison ja hyvän huoltajan roolit ovat muuttuneet huomattavasti siitä tilanteesta, jolloin syyllisyys toimi ikään kuin ensikäden kriteerinä niin avioerossa kuin lapsen huollosta määrättäessäkin. Kärjistäen voisi sanoa, että yhteishuollon myötä roolit ovat jopa vaihtaneet osia. Hyvällä huoltajalla on velvollisuus huolehtia siitä, että paha puoliso saa toteuttaa oikeuksiaan huoltajana ja tapaavana vanhempana. Edelleen kärjistäen voisi siis sanoa, että pahan puolison asema on eräällä tavalla vahvistunut hyvän huoltajan kustannuksella.

⁴²⁴ Kurki-Suonio (EIF III 1996), s. 273-274.

⁴²⁵ Kurki-Suonio (EIF III 1996), s. 273. Naiskriitikistä myös Kurki-Suonio (1992), s. 156-161

⁴²⁶ Ks. Kurki-Suonio (1992), s. 156-157. Ks. myös Kurki-Suonio (EIF III 1996), s. 273-274.

5 LOPUKSI

Ennen nykyisen avioliittolain voimaantuloa vuonna 1930 syyllisyys oli ratkaisevassa asemassa niin avioeroissa, kuin lapsen huollossakin. Avioero voitiin myöntää vain toisen puolison ollessa avioeroon syyllinen ja lasten huolto uskottiin syyttömälle puolisolle. Paha puoliso oli huono huoltaja. Jos molemmat puoliset olivat syyllisiä, ei avioeroa voitu naimiskaaren mukaan myöntää. Tällöin heidät saatettiin kyllä tuomita vuode- ja asumuseroon, ja näissä tilanteissa isällä oli etusija lasten huoltoon. Naisen asema huoltajana oli siis heikompi kuin miehen. Toisaalta vanhemmilla oli syyllisyydestä huolimatta mahdollisuus sopia keskenään lapsen huollon järjestämisestä ilman, että tuomioistuin otti tuohon sopimukseen kantaa. Avioeroon syyllinen paha puoliso saattoi siis saada lasten huollon, jos syytön osapuoli tähän suostui.

Avioliittolain voimaantultua avioero oli mahdollista saada syyllisyysperusteiden lisäksi puolisojen välisten rikkoutumisen perusteella. Korkeimman oikeuden harkintaan perustuva erivapausmenettely oli osaltaan vaikuttamassa välirikkoperiaatteen hyväksymiseen avioeroperusteeksi, sillä erivapausmenettelyssä puolisojen eripuraisuus oli ollut yleisin eroperuste. Lainsäätäjä oli joutunut myöntämään, ettei pelkkä syyllisyys riitä eroperusteeksi. Erivapausmenettely oli kuitenkin lakkautettu avioliittolain säätämisen yhteydessä, joten nyt kaikki avioeroasiat tulivat alioikeuksien käsiteltäviksi.

Tämän ansiosta myös lapsen huoltoa koskevat säännökset selkiytyivät. Tuomioistuimilla oli avioliittolain mukaan velvollisuus ratkaista lasten huolto aina avioeron yhteydessä. Vanhempien keskinäinen sopimus huollon järjestämisestä oli sinänsä mahdollista, mutta ratkaisun siitä teki viimekädessä tuomioistuin. Tuomioistuimen väliintulon tarkoituksena arvioitiin olevan lähinnä lasten edun huomioon ottaminen, mutta tällä voitiin myös ajatella olevan tarkoituksena turvata naisten asemaa huoltajana⁴²⁷. Nainen sai syyttömänä ollessaan lasten huollon, eikä isä voinut edes sopimuksin yrittää saada lapsia itselleen. Tämä olisi ollut naimiskaaren aikana mahdollista, sillä tuomioistuimet eivät liene ottaneet sopimuksiin kantaa. Voidaan siis sanoa syyllisyyden merkityksen tavallaan korostuneen avioliittolain säätämisen johdosta.

⁴²⁷ Ks. esim. Rautiala (1946), s. 207.

Naisten asema huoltajana vahvistui avioliittolain myötä. Heille erityisesti tärkeä muutos oli avioliittolain säätämisen yhteydessä holhouslakiin lisätty säännös, jonka mukaan molemmat vanhemmat olivat alaikäisten lasten holhoojia yhdessä. Äidistä saattoi avioeron jälkeen tulla yksin lapsensa täysivaltainen holhooja, sillä toinen puolisoista tuli lain mukaan erottaa huollosta. Aikaisemmin vain isä oli lasten holhooja ja äidillä oli vain oikeus kasvattaa lastaan. Avioliittolain voidaan tämän vuoksi sanoa vahvistaneen äitien asemaa huoltajana, ja kyseisen lain voidaankin ajatella olevan ikään kuin naisten oikeuksia toteuttava. Naimiskaaren ja sen aikana voimassa olleen holhouslain voidaan vastaavasti ajatella olleen ikään kuin miesten oikeutta, sillä isillä oli pääsääntöisesti etuoikeus lapsen huoltoon.

Vuodesta 1930 lähtien lasten huoltoa koskevat säännökset olivat sukupuolineutraaleja, mutta tästä huolimatta äitejä alettiin suosia huoltajina. Huoltajan sopivuudesta tuli ensisijainen kriteeri lasten huoltoa määrättäessä, mutta syyllisyys oli tästä huolimatta määrävässä asemassa. Isät eivät syyllisinä ollessaan saaneet koskaan lasten huoltoa, mutta syyllisyyden ei katsottu äitien kohdalla yksinään olevan viite huonosta huoltajuudesta. Syyllisyydestä tuli ikään kuin kriteeri, jolla arvioitiin erityisesti äidin sopivuutta huoltajaksi. Jos paha puoliso oli äiti, se ei siis välttämättä tarkoittanut sitä, että hän olisi ollut myös huono huoltaja. Isät olivat pahoina puolisoina ollessaan huonoja huoltajia, jopa siinäkin mielessä, ettei heillä ollut lain mukaan edes oikeutta tavata lastaan eron jälkeen. Naisten ja miesten syyllisyyttä arvioitiin siis eri tavoin.

Syyllisyydessä tapahtui eräänlainen murros 1940-luvulla. Korkein oikeus myönsi vuonna 1938 antamassaan ratkaisussa ensimmäisen kerran huollosta erotetulle vanhemmalle oikeuden tavata lastaan. Tämä käytäntö vakiintui sittemmin. Tapaamisoikeuden myöntäminen tarkoitti syyllisyyden näkökulmasta sitä, että sen merkitys alkoi lieventyä. Katsottiin että pahalle puolisolle tuli avioerosta huolimatta myöntää tapaamisoikeus. Syyllisyydellä ei siis ollut enää niin ehdotonta vaikutusta, että huollosta erotettu paha puoliso menettäisi lapsensa lopullisesti. Tämä vahvisti erityisesti siis isien asemaa. Lasten huolto uskottiin useimmiten lasten äidille, joten isät olivat niitä, jotka tapaamisoikeutta vaativat.

Samoihin aikoihin myös avioeron yhteydessä tehdyn huoltoratkaisun muuttaminen tuli mahdolliseksi korkeimman oikeuden käytännössä. Syyllisyyden merkitys lapsen huollossa lieveni

entisestään, kun uutta huoltoratkaisua tehtäessä harkinta tehtiin nimenomaan lapsen etua silmällä pitäen. Syyllisyydellä ei ollut enää tässä vaiheessa merkitystä, joten syyllisestä puolisoista saattoi olosuhteiden muutosten johdosta tulla lapsen huoltaja, jos hänet katsottiin soveliaammaksi huoltajaksi. Paha puoliso ei siis enää välttämättä ollut huono huoltaja.

Syyllisyyden merkitys väheni myös avioerorintamalla, kun lakiin hyväksyttiin vuonna 1948 asumuseroa koskevat säännökset. Puolisot saattoivat nyt saada avioeron yhteisen sopimuksen perusteella, eikä heidän keskinäisiä suhteita tarvinnut selvittää tuomioistuimessa. Avioerosäännöksiin lisättiin siis sopimusvapauden periaate. Tuomioistuimen tuli luottaa nyt puolisoiden omiin käsityksiin väleistään. Tämä ei ollut ennen asumuserosäännöksiä mahdollista, sillä tuomioistuimen tehtävänä oli ollut tutkia puolisoiden välit ja ratkaista tämän perusteella se, voitiinko avioeroa myöntää. Asumuserosäännökset ilmensivät uudenlaista käsitystä avioerosta, jossa syyllisyydellä ei ollut enää niin suurta roolia.

1960-luvulta lähtien alkoi tavallaan uusi aikakausi lasten huollossa. Vanhempien asemat huoltajina alkoivat tulla tasavertaisemmiksi, kun äidit alkoivat työskennellä kodin ulkopuolella. 1920-luvulta syntynyttä äidin hoivan ihannetta alettiin kritisoida ja jo 1970-luvulla isien asemaa ryhdyttiin lainsäädännön avulla vahvistamaan. 1970-luvun puolivälissä voimaan tulleen niin kutsutun lapsipaketin julkilausuttuna tavoitteena oli lasten eriarvoisuuden poistaminen ja perheiden tasa-arvo. Kuitenkin voitiin todeta, että lapsipaketilla toteutettiin myös isien oikeuksia. Huollosta erotetulle isälle myönnettiin vihdoinkin tapaamisoikeus lain tasoisesti lisäämällä holhouslakiin uusi 23a §. Nyt lähes neljäkymmenen vuoden ajan käytännössä toteutettu oikeus kirjattiin vihdoinkin lakiin. Näiden muutosten myötä isän asema ikään kuin vahvistui.

Syyllisyys vaikutti kuitenkin vielä lapsen huollossa, sillä holhouslain mukaan se oli edelleen viimekäden kriteeri huollosta määrättäessä. Tämä vaikutti siis edelleen pahan puolison asemaan huoltajana. Varsinkin silloin, kun syyllinen puoliso oli mies, oli syyllisyydellä suuri merkitys. Isä ei nimittäin koskaan saanut lasten huoltoa silloin, kun oli vastaajana syyllisyyteen perustuvassa jutussa. Äiti puolestaan saattoi saada huollon syyllisyydestään huolimatta. Pahan puolison mahdollisuudet huoltajana riippui siis siitä oliko hän äiti vai isä. Isä oli pahana puolisona aina huono huoltaja. Äiti puolestaan saattoi olla hyvä huoltaja, vaikka paha puo-

liso olikin. Syyllisyydellä oli siis edelleen merkitystä, mutta sitä arvioitiin eri tavoin riippuen syyllisen sukupuolesta.

1980-luvulla uudistettiin perinpohjaisesti niin lapsen huoltoa koskeva lainsäädäntö, kuin avioerosäännöksetkin. Lapsen etu nousi huollon ainoaksi kriteeriksi ja syyllisyys poistui avioero-prosessista. Lapsenhuoltolaki ja avioliittolain uudistukset muuttivat lapsen huoltoa ja tapaa-misoikeutta koskevan menettelyn kertaisuudella, sillä pääsäännöksi tuli nyt vanhempien yhteis-huoltajuus myös eron jälkeen. Pahan ja hyvän puolison roolit muuttuivat samalla pääläelleen, jos heistä enää kyseisillä nimikkeillä voi puhua, sillä nyt niin kutsutun hyvän huoltajan vas-tuulle tuli huolehtia siitä, että paha puoliso sai toteuttaa oikeuksiaan huoltajana ja tapaavana vanhempana.

Avioerossa ja lapsen huollossa tapahtuneen kehityksen voidaan yllä kuvatun perusteella sanoa tapahtuneen ikään kuin palmikon solmimista muistuttavalla tavalla, kummallakin on ollut vaikutuksensa toisiinsa, ja muutokset ovat tapahtuneet ikään kuin rinnakkain tai limittäin. Niin kauan kuin syyllisyydellä on ollut merkitystä avioerossa, on sillä ollut vaikutuksensa myös lasten huollossa. Ja kun syyllisyyden merkitys on vähentynyt avioerossa, on sen merki-tys vähentynyt myös lapsen huollosta määrättäessä.

Oikeuskäytännöllä on ollut suuri vaikutus edellä kuvatussa kehityksessä. Korkeimman oikeu-den harjoittamalla erivapausmenettelyllä oli vaikutus uuden avioliittolain säätämiseen, mutta myös huoltajien asemaan. Äidin hoiva syntyi oikeuskäytännössä 1920-luvulla ja huollosta erotetun vanhemman, toisin sanoen isän, asema alkoi vahvistua 1940-luvulta lähtien oikeus-käytännössä myönnettyjen oikeuksien myötä. Laki on tullut perässä vasta myöhemmin. Oike-uskäytännöllä on siis ollut oma vaikutuksensa siihen, miten syyllisyyteen on suhtauduttu.

Lainsäädännössä tapahtuneista muutoksista voidaan todeta, että niillä on ollut yleensä pyrki-mys suojata heikompa osapuolta. Ennen vuoden 1929 avioliittolakia naisen asema huoltajana oli mieheen nähden heikompi. Uusi avioliittolaki vahvisti äidin asemaa. Lakia voisi sen vuok-si kutsua naisten avioliittolaiksi. 1970-luvulla säädetyllä lapsipaketilla pyrittiin puolestaan vahvistamaan isien asemaa, joka oli äidin hoivan ihanteen suosion myötä heikentynyt lapsen huollossa. Myös 1980-luvulla voimaan tulleen lapsenhuoltolain voidaan eräällä tapaa ajatella suojaavan isien asemaa huoltajana. Näitä edellä mainittuja lakeja voisi siis vastaavasti kutsua

isien laeiksi, sillä niiden avulla isillä on mahdollisuus pysyttää oikeutensa lapsiin ja näin he voivat vaikuttaa lapsiaan koskevaan päätöksentekoon.

Pahan puolison ja hyvän huoltajan roolit ovat siis muuttuneet tutkimuksen kohteena olevan ajanjakson aikana huomattavasti. Aikana, jolloin syyllisyydellä oli vielä vaikutuksensa lasten huollossa, paha puoliso ikään kuin rangaistiin syyllisyyden johdosta siten, että hän menetti lasten huoltajuuden hyvälle huoltajalle. Nykyään paha puoliso säästyy tällaisilta rangaistuksilta ja saa toteuttaa oikeuksiaan lapsiinsa syyllisyyden mitenkään vaikuttamatta siihen. Päinvastoin häntä jopa suojataan lailla siten, että hyvän huoltajan tulee nyt huolehtia siitä, että pahan puolison oikeudet toteutuvat.